

Kiintiöpakolaisten kokemuksia arjen ja arjen roolien muutoksista Suomessa

Maria Majamäki
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2015

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MAJAMÄKI, MARIA: KIINTIÖPAKOLAISTEN KOKEMUKSIA ARJEN JA ARJEN ROOLIEN MUUTOKSISTA SUOMESSA.

Pro gradu -tutkielma, 88 s. + liite

Sosiaalitieteiden tutkinto-ohjelma, sosiaalipsykologia

Joulukuu 2015

Tiivistelmä

Pro gradu -tutkielmani käsittelee kiintiöpakolaisina Suomeen tulleiden kokemuksia siitä, miten arjessa ja arjen rooleissa näkyy muutos Suomeen muuttamisen jälkeen. Päähuomioni on roolien muutoksessa, mutta katson tärkeäksi tehdä taustoittavan katsauksen myös arjen muutoksista, jotta roolien muutos tulisi paremmin ymmärrettäväksi. Tutkimukseni aineisto koostuu neljästä kiintiöpakolaisen teemahaastattelusta. Haastateltavat ovat kotoisin eri maista ja jokainen heistä on saapunut Suomeen aikuisiällä. Analysoin litteroituja haastatteluja aineistolähtöisen teemoittelun avulla.

Tutkimukseni perusteella arki näyttää kokeneen monenlaisia muutoksia uuteen maahan muutettaessa. Monien muuttuvien käytännön asioiden lisäksi arkea siivittivät kielitaidottomuus ja yksinäisyys, jotka heijastuivat myös arjen rooleihin. Haastateltavien kertoman mukaan muutoksia tapahtui myös monissa rooleissa. Joidenkin roolien tai niihin liittyvän roolikäyttäytymisen kerrottiin jääneen pois, mutta niiden lisäksi uusi ympäristö tarjosi uusia rooleja. Toiset niistä koettiin mahdollisuuksina, mutta toiset olosuhteiden pakosta syntyneinä.

Roolit osoittautuivat tutkimuksessani hyvin muovautuviksi ja tilannesidonnaisiksi. Tutkimus osoittikin, miten roolit ja ympäristö kietoutuvat yhteen, mikä näkyy myös muutosta tarkastellessa. Tähän liittyen maahanmuutto itsessään näyttäytyi muutokseen liittyvän oppimisen ja tilanteiden sekä roolien uudelleen määrittelyjen kautta.

Avainkäsitteet: muutos, roolit, arki, kokemus, kiintiöpakolainen.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Maahanmuutto Suomeen	3
2.1. Maahanmuuttaja ja maahanmuutto	3
2.2. Kiintiöpakolaisen saapuminen Suomeen	4
2.3. Maahanmuutto muutoksena	8
2.4. Maahanmuutto ja muuttuva arki	11
2.5. Maahanmuutto ja psyykinen muutos.....	14
3. Roolit ja muutos	20
3.1. Roolien määrittelyä	20
3.2. Roolien merkitys arjessa.....	22
3.3. Roolien muutos	27
4. Tutkimusongelma ja -kysymys	30
5. Metodi ja metodologia	32
5.1. Laadullinen tutkimus	32
5.2. Ihmiskäsitys	33
5.3. Teemahaastattelu.....	35
5.4. Aineiston keruu ja aineiston analyysi	37
6. Analyysi.....	40
6.1. Muuttuva arki Suomessa	40
6.2. Muuttuvat roolit.....	46
6.2.1 Muutos kansallisuusrooleissa	46
6.2.2. Muutos toimijuusrooleissa.....	52
6.2.3. Muutos perherooleissa	62
6.2.4. Muutos sukupuolirooleissa	67
6.2.5. Muutos uskonnollisissa rooleissa	69
7. Pohdinta	74
Lähdeluettelo	79
Liitteet	89

1. Johdanto

Maahanmuutto on ajankohtainen ilmiö sekä Suomessa että maailmalla (Bennett & Sconmaiencke & Brzozowski & Denis & Magalhaes 2012, 186). Se on lähes päivittäin muodossa tai toisessa esillä muun muassa mediassa, politiikassa ja yleisessä kansalaiskeskustelussa. Keskustelua käydään esimerkiksi turvallisuushista, työvoimapulan täyttämisestä tai kulttuurieroista. Monesti keskustelua käydään kuitenkin enemmistön näkökulmasta ja esille saattavat nousta esimerkiksi taloudellisista realiteeteista kertovat näkökulmat. Tällöin maahanmuuttajien oma näkökulma jää vähemmälle huomiolle.

Tässä tutkimuksessa haluan tarkastella maahanmuuttoa maahanmuuttajien omasta näkökulmasta käsin. En ole niinkään kiinnostunut tilastollisista faktoista tai objektiivisista totuuksista, vaan kiinnostukseni kohdistuu maahanmuuttoon koettuna muutoksena. Vaikka muutoksia on elämässä monenlaisia ja vaikka niitä voisi tutkia monesta näkökulmasta, pidän maahanmuuttoa hyvänä ja joissakin tapauksissa myös hyvin radikaalina empiirisenä esimerkkinä elämänmuutoksesta.

Jotta saisin parhaiten esiin mahdollisimman kokonaisvaltaisen elämänmuutoksen, olen valinnut empiirisen tutkimukseni tapausesimerkeiksi Suomeen aikuisina kiintiöpakolaisstatuksella tulleita ihmisiä. Heidän elämäntilanteensa on Suomeen tullessa lähtökohtaisesti hyvin erilainen kuin esimerkiksi työn tai perheen perässä länsimaista muuttavilla. Toisaalta heidän tilanteensa eroaa myös samankaltaisessa tilanteessa olevien turvapaikanhakijoiden tilanteesta. Toisin kuin turvapaikanhakijat, kiintiöpakolaiset eivät joudu enää Suomessa odottamaan epä tietoisina päätöstä oleskeluluvasta ja turvapaikasta, vaan heillä on jo Suomeen tullessa tarvittavat luvat ja paperit. Tämän lisäksi heille on järjestetty Suomessa valmiiksi asunto ja muita elämisen perusedellytyksiä (Suomen Pakolaisapu 2015).

Vaikka elämän perusedellytykset ovat lähtökohtaisesti valmiina, liittyy maahanmuuttoon muutoksia. Voi esimerkiksi olla, että lähes koko sosiaalinen yhteisö puuttuu, muuttuu tai jää toiseen maahan, millä on merkitystä esimerkiksi sosiaalisen kanssakäymisen kannalta. Lisäksi uusi maa on täynnä uusia asioita ja outoja tapoja. Kieli ei ole ymmärrettävää, ruoka maistuu oudolta ja ilmasto on kylmä. Edellä mainitut asiat tuovat muutoksia arkeen uudessa maassa. (Räty 2003, 117.)

Arki luo elämälle raamit ja se koostuu useista pienistä asioista, esimerkiksi ruoanlaittoprosessista tai pyykinpesusta (Jokinen 2005, 10, 11, 23, 26, 31, 160; Koski & Harinen 2008, 7; Levin 2013, 719). Toisaalta arkeen kuuluu myös käsitys siitä, kenen tehtävä pyykinpesu tai ruoanlaitto on tai miten muiden ihmisten kanssa tulee missäkin tilanteessa toimia. Pidän näitä roolikäsityksiä hyvin oleellisina arjen

sujuvuuden kannalta. Mutta mitä tapahtuu, kun ympäröivä kulttuuri ja tavat tai roolikäyttäytyminen ja -odotukset muuttuvat?

Tässä tutkimuksessa haluan kiinnittää huomiota kiintiöpakolaisten omiin kokemuksiin arjen ja arjen roolien muutoksesta ja haluan selvittää, miten heidän kokemuksensa mukaan arjessa ja arjen rooleissa näkyy muutos Suomeen muuttamisen jälkeen. Lähdän siitä lähtökohdasta, että haastateltavieni kertomukset ovat koettua todellisuutta tutkitusta ilmiöstä ja katson, että maahanmuutto on muutos, jota eletään käytännön arjessa. Roolit ovat iso osa arkea ja sellaisina arjen muutoksia vastaanottava osa. Uskon, että tarkastelemalla muutoksen kokemusta arjessa ja arjen rooleissa, saadaan tietoa maahanmuuton kokemuksesta. Tämä voi osaltaan lisätä ymmärrystä maahanmuutosta kokemuksena ja sitä kautta tehdä siitä konkreettisemmän ja ymmärrettävämmän ilmiön. Parhaimmillaan tämä ymmärrys voi auttaa rakentamaan esimerkiksi vastaanottavia tai kotouttavia palveluja tai viranomaiskäytäntöjä.

Aloitan tämän tutkimukseni käsittelemällä aikaisemman tutkimuksen valossa maahanmuuttoa ja rooleja ja niissä tapahtuvia muutoksia. Tämä osio toimii työssäni aikaisemman tutkimuksen esittelynä. Tämän jälkeen esittelen tarkemman tutkimuskysymyksen, jonka jälkeen siirryn metodi-osioon, jossa esittelen tutkimuksessani vaikuttavaa ihmiskäsitystä ja käyttämiäni aineiston hankinta- ja analysointimenetelmiä. Lopulta etenen analyysiin ja pohdintaan.

2. Maahanmuutto Suomeen

Tässä osiossa käsittelen maahanmuuttoa ja siihen liittyviä muutoksia. Aloitan määrittelemällä maahanmuuttajan ja maahanmuuton käsitteitä, jonka jälkeen siirryn kuvaamaan Suomeen suuntautuvaa maahanmuuttoa ja kiintiöpakolaismenettelyä. Tämän jälkeen käsittelen maahanmuuttoa muutoksena ja arkea maahanmuuton näkökulmasta katsottuna. Aivan viimeisenä paneudun lyhyesti maahanmuuttoon psyykkisenä muutoksena.

2.1. Maahanmuuttaja ja maahanmuutto

Maahanmuuttaja ja maahanmuutto ovat hyvin ajankohtaisia ja paljon käytettyjä käsitteitä. Suomessa maahanmuuttoon liittyvät kysymykset ovat nousseet tieteellisen kiinnostuksen kohteiksi jo 1970-luvulla, jolloin kansainvälistyminen alkoi pikku hiljaa näkyä myös Suomessa (Ahokas 2010, 233–234). Maahanmuuttajia ovat lain mukaan ihmiset, jotka oleskelevat tietyssä maassa muun kuin lomamatkan tai siihen rinnastettavan lyhyen ajan. Suomen Pakolaisapu (2015) katsoo maahanmuuttajiksi vähintään vuodeksi Suomeen muuttavat ihmiset. Oleellista on, että maahanmuuttajalla on maassa oleskeluun tarvittavat luvat ja paperit. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 3.3§; Suomen Pakolaisapu 2015.)

Näin yksinkertainen maahanmuuttajan määrittely on kohdannut paljon kritiikkiä tutkijoiden keskuudessa. Esimerkiksi erilaisia maahanmuuton kysymyksiä tutkinut Laura Huttunen (2004, 138) toteaa, että luokittelu maahanmuuttajaksi häivyttää keskenään hyvin erilaisten ihmisten väliset erot. ”Maahanmuuttajiksi” lukeutuvat opiskelijat, töiden tai perhesuhteiden perässä toiseen maahan muuttaneet, mutta myös perheen yhdistämisen kautta tulleet, turvapaikanhakijat, kiintiöpakolaiset ja paluumuuttajat, kuten inkerinsuomalaiset. Näin ollen ”maahanmuuttajilla” ei välttämättä ole paljoa yhteisiä nimittäjiä, vaan ”maahanmuuttajien” joukko osoittautuu lähemmässä tarkastelussa hyvin kirjavaksi. (esim Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 9; Schubert 2013, 67; Lehtonen & Löytty 2003, 7; Ihmisoikeudet.net 2013; vrt Malkki 2012b, 82–83.) Oikeastaan ainoa yhdistävä tekijä näiden ihmisten elämässä saattaa olla kokemus uuteen maahan ja yhteiskuntaan muuttamisesta ja arjen aloittamisesta enemmän tai vähemmän uudenlaisen kulttuurin ja menettelytapojen keskellä. (Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 9; Pentikäinen 2005, 238–240). Tämä kokemus voi toki olla hyvin merkittävä. On kuitenkin myös todettu, että termi maahanmuuttaja, ei välttämättä liity ensisijaisesti muuttoon, vaan ennen kaikkea vierauteen, joka ei valitettavasti aina katoa sukupolvienkaan välillä (Haikkola 2012, 22).

Maahanmuuttajuuteen liittykin helposti ylhäältäpäin annettu ja määritelty persoonattoman ja muuttumattoman kulttuurinsa vangiksi jääneen, mutta toisaalta pelkkää kulttuuria olevan maahanmuuttajan rooli (Huttunen 2012, 11).

Maahanmuutolla tarkoitetaan pysyvämpää oleskelua toisessa maassa (Kokkonen 2010, 12). Se on teema, joka on tapetilla lähes joka paikassa. Viime aikoina etenkin turvapaikanhakijakysymyksistä on uutisoitu sekä Suomessa että muualla Euroopassa ja maailmassa (esim. Tuohinen 4.10.2015; Soullier & Guillot & Perriguer 12.10.2015). Tämä on melko poikkeavaa, sillä Suomen maahanmuuttohistorian kuvataan olevan melko lyhyt¹ (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 364; vrt Martikainen & Saukkonen & Säävälä 2013, 14; Ahokas 2010, 233). Lisäksi Suomeen kohdistuvan maahanmuuton on vielä lähiaikoinakin nähty olevan melko maltillista ja vähäistä verrattuna esimerkiksi Ruotsiin tai muihin Euroopan maihin. (Jaakkola 2009, 16; Ihmisoikeudet.net 2013b). Tämä käsitys on kuitenkin alkanut horjua viimeaikaisen turvapaikanhakijatulvan takia. Turvapaikkahakemuksia oli jätetty Suomeen vuoden 2015 loppuun mennessä jo lähes 25 000, kun esimerkiksi vuonna 2014 hakijoita oli yhteensä reilut 3500 koko vuonna (Maahanmuuttovirasto 2015b & 2015c).

Joka tapauksessa maahanmuutto niin Suomessa kuin kansainvälisestikin on pelkästään 2000-luvulla lisääntynyt huomattavasti (Bennett ym. 2012, 186). Tilastokeskuksen (2015) ja Euroopan muuttoliikeverkoston (2014) tiedoista selviää, että vuonna 2000 Suomeen muutti alle 17 000 ihmistä, kun vuonna 2014 luku oli jo yli 33 000 (Tilastokeskus 2015; Euroopan muuttoliikeverkosto 2014, 4). Määrä on siis lähes kaksinkertaistunut neljässätoista vuodessa. Kasvavaa kehitystä on nähtävissä monissa muissakin Euroopan maissa (OECD-UNDESA 2013, 5). Pääasialliset syyt tulla maahan ovat perinteisesti olleet perhesiteet, opiskelu ja työ. Toisin kuin helposti ajatellaan, vain hyvin pieni osuus Suomeen muuttavista maahanmuuttajista on tullut maahan humanitäärisistä syistä. Vuonna 2011 määrä oli vain kahdeksan prosenttia kaikista maahanmuuttajista. (Väestöliitto 2015.)

2.2 Kiintiöpakolaisen saapuminen Suomeen

Yksi pieni ja humanitäärisessä mielessä heikoimmassa asemassa oleva (Kanniainen 2010, 37) Suomeen saapuva ryhmä ovat kiintiöpakolaiset. He ovat ihmisiä, jotka ovat monesti pakolaisleireillä maansa

¹ Vaikka maahanmuutto- ja monikulttuurisuuskeskustelua Suomessa pidetään verrattain uutena ilmiönä, voidaan Suomen ajatella olleen monikulttuurinen jo pitkään muun muassa täällä asuvan saamelaisväestön tai suomenruotsalaisten ansiosta. (Clarke 2003, 18; Lehtonen & Löytty 2003, 7).

ulkopuolella, mistä heitä ehdotetaan uudelleensijoitettavaksi kolmanteen maahan. Kiintiöpakolaiset ovat käyneet läpi tarkan valintaprosessin jo ennen Suomeen tuloa. Tässä prosessissa Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) on myöntänyt heille pakolaisstatuksen ja heille on annettu lupa tulla vastaanottavaan maahan. Suomenkin vuonna 1968 ratifioima Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968), eli niin kutsuttu Geneven sopimus, määrittelee pakolaisen henkilöksi, ”jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta”. Lisäksi hän on kotimaansa ulkopuolella eikä uskalla tai hänellä ei ole mahdollisuutta saada apua omasta kotimaastaan. (Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 77/1968, 1.2§; Suomen Pakolaisapu 2015; Ihmisoikeudet.net 2013.)²

Suomessa kiintiöpakolaisia vastaanottavasta pakolaiskiintiöstä säädetään ulkomaalaislaissa (Ulkomaalaislaki 301/2004, 90–92§). Suomessa ensimmäisestä pakolaiskiintiöstä päätettiin vuonna 1985, jolloin maan kiintiöksi määriteltiin 100 kiintiöpakolaista vuodessa (Kanniainen 2010, 37). Kiintiöpakolaisia vastaanottavia maita on maailmassa tällä hetkellä noin 30 (Kotouttaminen.fi 2015)³ ja ne saavat itse määritellä pakolaiskiintiönsä suuruuden. Suomessa eduskunta tekee tämän päätöksen samalla, kun se hyväksyy vuoden talousarvion. Vuosina 2001–2013 Suomi vastaanotti vuosittain 750 kiintiöpakolaista, mutta vuosina 2014 ja 2015 pakolaiskiintiötä on Syyrian kriisin takia nostettu 1050 henkilöön vuodessa. (Maahanmuuttovirasto 2015; Kotouttaminen.fi 2015.)

Sisäministeriö ja työ- ja elinkeinoministeriö valmistelevat valtioneuvostolle UNHCR:n esityksen pohjalta ehdotuksen siitä, mistä maista tai miltä alueilta kiintiöpakolaisia otetaan. Lopullisen päätöksen asiasta tekee Suomen sisäministeri. (Maahanmuuttovirasto 2015 & 2015d; Ulkomaalaislaki 301/2004, 90–93§.) Vuonna 2014 Suomeen otettiin kiintiöpakolaisia Syyriasta, Sudanista, Kongon demokraattisesta tasavallasta ja Afganistanista. Tämän lisäksi otettiin ihmisiä, jotka kuuluvat niin sanottuun kiireelliseen hätätapauskategoriaan, johon voidaan ottaa ihmisiä kansallisuudesta riippumatta. (Euroopan muuttoliikeverkosto 2014, 21; Maahanmuuttovirasto 2015 & 2015d; Kotouttaminen.fi 2015.)

² Toisin kuin helposti ajatellaan, vain pieni prosentti pakolaisista tai turvapaikanhakijoista päätyy Eurooppaan ja vielä pienempi prosentti Suomeen. Suurin osa pakenevista ihmisistä on joko naapurimaissa tai kotimaassaan maan sisäisinä pakolaisina. (Ihmisoikeudet.net 2013) Esimerkiksi vuoden 2014 lopussa yksistään Turkissa, Pakistanissa ja Libanonissa oli 30 prosenttia maansa ulkopuolelle paenneista ihmisistä (UNHCR 2014, 12).

³ Kiintiöpakolaisia vastaanottavien maiden tarkka lukumäärä ei ole tiedossa. Esimerkiksi maahanmuuttovirasto ilmoittaa maiden määräksi ”noin 25”. (Maahanmuuttovirasto 2015.)

Se, ketkä lopulta valikoituvat Suomeen otettaviksi, on mielenkiintoinen prosessi. Maailmassa on valtava määrä sotaa, vainoa tai muuta ahdinkoa pakenevia ihmisiä ja pakolaisleirit ovat täynnä turvaa etsiviä ihmisiä. Kuitenkin vain pieni murto-osa tulee uudelleensijoitetuksi kiintiöpakolaismenettelyn kautta Suomeen. Nämä kiintiöpakolaisina Suomeen saapuvat ovat ihmisiä, joille UNCHR on antanut pakolaistatuksen ja joita se esittää Suomen viranomaisille Suomeen vastaanotettaviksi. Tähän ryhmään valikoituu kuitenkin vain hyvin pieni osa pakolaisleireillä olevista ihmisistä. (Maahanmuuttovirasto 2015.)

Pääsääntöisesti valintaprosessiin kuuluu Suomen valintadelegaation toteuttama henkilöiden haastattelu heidän sen hetkissä oleskelumaissaan. Valintadelegaatio koostuu Suomen eri viranomaisista. Henkilökohtaisissa haastatteluissa tarkastetaan ja täydennetään UNHCR:n saamia tietoja ja selvitetään henkilön perusteita saada oleskelulupa Suomeen. Edellytyksenä pidetään Ulkomaalaislaissa (2004/301, 92§) määriteltyä tarvetta kansainväliseen suojeluun. Tämän selvittämiseksi kartoitetaan esimerkiksi henkilön kokemuksia mahdollisesta vainosta tai kidutuksista sekä lähtömaassa että nykyisessä oleskelumaassa. Toinen tärkeä haastatteluissa läpikäytävä Suomen pakolaiskiintiöön ottamisen peruste on henkilön mahdollisuus kotoutua Suomeen.⁴ Myös terveystilannetta ja mahdollista turvallisuushkaa Suomelle selvitetään. Suomi painottaa kiintiöpakolaispolitiikassaan etenkin erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien, kuten lapsiperheiden ja naisten, etenkin leskien, yksinhuoltajien ja yksinäisten uudelleen sijoitusta. Kaikkia ehdotettuja ja haastateltuja henkilöitä ei valita vastaanotettaviksi. (Maahanmuuttovirasto 2015; Honoré 2003; Ulkomaalaislaki 2004/301, 92–93§; Kotouttaminen.fi 2015; Sisäministeriö 2015.)

On olemassa myös poikkeustapauksia, joissa henkilö valitaan ilman haastatteluja, ainoastaan UNHCR:n asiakirjojen perusteella eli niin kutsutulla paperiotolla. Nämä tapaukset ovat niin kutsuttuja erityisen kiireellisiä, eli hätätapauksia. He ovat pakolaisia, jotka ovat ”kiireellisen uudelleensijoittamisen tarpeessa”. Käytännössä he tarvitsevat kiireellisesti turvapaikan kolmannesta maasta esimerkiksi poliittisista, terveydellisistä tai muista humanitäärisistä syistä⁵. Tätä ryhmää varten on varattu vuosittain

⁴ Lain mukaan kotoutuminen on maahanmuuttajan ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on antaa muuttajalle työelämässä ja yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Kotoutumiseen kuuluu myös oikeus ylläpitää omaa kieltä ja kulttuuria. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 3.1§.)

⁵ Euroopan Unionin Neuvoston asetuksessa (343/2003) artiklassa 15 määritellään humanitäärisiä syitä, joiden mukaan jotkut ihmiset tulisi pitää samassa maassa. Tällaisiksi tekijöiksi määritellään esimerkiksi sairauden aiheuttama riippuvuus sukulaisesta, johon henkilöllä on ollut perheside jo kotimaassaan. Toinen mahdollinen tapaus on yksin tulleen alaikäisen tietyssä maassa olevat sukulaiset, jotka voisivat huolehtia hänestä. Näissä tapauksissa kyseiset henkilöt pyritään saattamaan yhteen. (Euroopan Unionin Neuvoston asetus, 343/2003, artikla 15, kohdat 2-3.)

kymmenen prosenttia Suomen pakolaiskiintiöstä. (Infopankki.fi 2014; Maahanmuuttovirasto 2014 & 2015; Luoma-Keturi 2001, 8–9; kts myös Honoré 2003.)

Haastattelujen perusteella Suomen viranomaiset tekevät päätökset vastaanotettavista henkilöistä. Päätöksistä ei voi valittaa.⁶ Valituille myönnetään pääsääntöisesti neljäksi vuodeksi määräaikainen jatkuva oleskelulupa Suomeen, jolle voi tämän jälkeen hakea jatkoa. Ennen Suomeen lähtöä, Suomen maahanmuuttovirasto järjestää pakolaisille oleskelumaassa neljän päivän kulttuuriorientaation. Siinä käydään läpi muun muassa joitakin kielen perusteita, perustietoja Suomesta ja siitä, mikä tulijoita uudessa maassa odottaa. Kulttuuriorientaation tavoitteena on luoda Suomeen muuttaville mahdollisimman realistinen kuva uudesta maasta ja elämästä siellä. (Kotouttaminen.fi 2015; Ihmisoikeudet.net 2013.)

Kun Suomeen otettavat henkilöt on valittu, lähdetään heille etsimään maasta kuntapaikkaa. Kunnat saavat itse päättää, ottavatko ne kiintiöpakolaisia kuntaan vai eivät. Suomessa pakolaistyötä tekevät hyvin erilaiset ja erikokoiset kunnat. Kuntapaikkaa valittaessa pyritään kiinnittämään huomiota muun muassa siihen, onko tulijoilla jo ennestään perheenjäseniä tai sukulaisia jossakin kunnassa. Samalla pyritään miettimään kauaskantoisesti muun muassa tulevien suomenkielen opetusryhmien kokoja. Kun kuntapaikka on löytynyt, kunnasta etsitään pakolaisille sopiva asunto. Sopivuutta mietitään esimerkiksi perheen koon tai mahdollisten terveysrajoitteiden perusteella. Pääsääntöisesti pakolaisia ei kuitenkaan sijoiteta samaan taloyhtiöön tai samalle alueelle, jos tämä on mahdollista. (Turtiainen 2013, 192–193; Kotouttaminen.fi 2015; Ruhanen 2013, 11, 35.)

Kun kuntapaikka on varmistunut ja on tiedossa, milloin tulijoille hankitut asunnot vapautuvat, Kansainvälinen siirtolaisuusjärjestö (IOM) valmistelee kiintiöpakolaisten matkat Suomeen. Tulijat saapuvat Helsinki-Vantaan lentokentälle, jossa heitä odottavat Suomen Punaisen Ristin työntekijät, jotka avustavat tulijat mahdolliselle jatkolennotte uuteen kotikuntaan. Heti uuteen kotikuntaan saavuttaessa, pakolaisia on vastassa kyseisen kunnan työntekijä. Hän vie tulijat suoraan heidän omaan asuntoonsa, joka on hankittu heille etukäteen. Asuntoihin on hankittu joitakin perustavaroita, kuten sänkyjä ja valaisimia sekä vähän ruokaa (Kotouttaminen.fi 2015; Ruhanen 2013, 11).

⁶ Päätöksessä ei ole muutoksenhakumahdollisuutta ja uusintakäsittely on mahdollinen ainoastaan, jos henkilön tilanteesta tai taustasta selviää jotakin erityisen painavaa uutta tietoa, esimerkiksi merkittäviä muutoksia terveydentilassa. (Luoma-Keturi 2001, 8–9; Kanninen 2010, 36-37.)

Jo seuraavina päivinä tulijoita perehdytetään elämään Suomessa. Sosiaaliviranomaiset käyvät heidän kanssaan läpi niin lähiympäristöön kuin asumiseenkin liittyviä asioita. Tulijat saavat toimeentulotukea, joka maksetaan heille mahdollisimman pian maahan tulon jälkeen. Ensimmäisten viikkojen aikana arki koostuu pitkälti erilaisissa virastoissa käynneistä ja paperiasioiden hoidosta. Listalla ovat esimerkiksi Kelassa, maistraatissa, TE-palveluissa ja terveyskeskuksessa käynnit. (Ruhanen 2013, 12.)

Kunta tai TE-toimisto tekee kaikille aikuisille pakolaisille niin kutsutun alkukartoituksen, jossa selvitetään esimerkiksi henkilön osaaminen sekä työ- tai opiskeluvalmiudet. Tämän jälkeen hänelle tehdään kotoutumissuunnitelma, jossa määritellään yhdessä toimenpiteitä, jolla henkilön katsotaan pääsevän elämässä eteenpäin. Kotoutumisaika on pääsääntöisesti kolme vuotta ja sen aikana tulijoille järjestetään kieli- ja kotoutumiskoulutusta. Lapset menevät kouluun tai päivähoitoon. Kieli- ja kotoutumiskoulutus pitää sisällään muun muassa suomen kielen opintoja ja muuta elämännhallintaa tukevaa tai kulttuuriin ja yhteiskuntaan liittyvää koulutusta. Jonot koulutukseen pääsemisessä vaihtelevat paikkakunnasta ja tilanteesta riippuen, mutta voivat pahimmillaan venyä useiden kuukausien mittaisiksi. Tämä on haastava tilanne, sillä motivaatio kielen opiskeluun on parhaimmillaan alussa. Jos kurssille pääseminen venyy kohtuuttomasti, saattaa motivaatio lopahtaa ja toimeettomuus tehdä ihmisestä passiivisen. (Kotouttaminen.fi 2015; Ruhanen 2013, 7, 26, 29.)

2.3. Maahanmuutto muutoksena

Maahanmuutto ei ole pelkästään maasta toiseen siirtymistä. Sen sijaan sitä on luonnehdittu elämälle suuntaa antavana suurena elämänmuutoksena (Ruhanen 2013, 12; vrt Oravala & Rönkä 1999, 274). Elämänmuutoksella tarkoitetaan tilannetta, jossa omaa elämää joudutaan käymään uudelleen läpi niin, että muutos saadaan sulautetuksi osaksi ihmisen elämäntarinaa. Tämän kautta menneisyys tulkitaan uuden valossa ja myös tulevaisuus tulee tulkituksi muutoksen aiheuttavan uuden olotilan läpi. Tämä on suuri ja työläs prosessi, sillä sen yhteydessä ihmisen on mietittävä uudelleen myös omaa identiteettiään. (Timonen 2009, 267; vrt. Hänninen 2002, 73; Tiilikainen 2003, 281.)

Elämänmuutoksia voidaan luokitella sisäisiin ja ulkoisiin. Sisäisen elämänmuutoksen katsotaan olevan jotakin, jonka jälkeen elämään itsessään pyritään suhtautumaan erilalla kuin ennen. Sisäinen elämänmuutos on siis kokonaisvaltaista muutosta ihmisen elämässä ja se sisältää elämäkatsomuksen ja elämänsenteiden muutoksen. Monesti tällaiset sisäiset elämänmuutokset ovat seurausta jostakin kriisistä tai vastoinkäymisestä. Ulkoiset elämänmuutokset puolestaan ovat yksittäisiä tapauksia.

(Timonen 2009, 251.) Nähdäkseni maahanmuutto voi olla esimerkki sekä ulkoisesta että sisäisestä muutoksesta. Olipa muutos ulkoinen tai sisäinen, Oravala ja Rönkä (1999, 275) ovat todenneet, että on tärkeää, että ihminen pystyy käsittelemään kokemiaan elämänmuutoksia, sillä merkittävät käsittelemättömät muutokset saattavat aiheuttaa elämässä erinäisiä ongelmia.

Toiseen maahan siirryttäessä ihmisen katsotaan kohtaavan ainakin kaksi toisistaan erillistä sosiaalista todellisuutta: lähtömaan ja uuden maan todellisuuden (Levin 2013, 715–716). Minttu Rätty (2002, 108–111) lisää tähän vielä uudessa maassa olevan maahanmuuttajayhteisön todellisuuden.⁷ Nämä eri todellisuudet ovat toisistaan irrallisia ja niiden yhteensovittaminen saattaa olla hankalaa. Ihmisluonnolle on kuitenkin ominaista ja tärkeää, että pystyy mielessään kutomaan elämästään yhtenäisen ja mielekkään tarinan, jonka kautta on mahdollista saada selityksiä erilaisille juonenkäänteille elämässä (Levin 2013, 715–716; Hänninen 2002, 64, 73).

Levinin (2013) mukaan tarinoiden yhteen punominen onnistuu muistojen ja muistin (memory) avulla. Hän ajattelee, että ihmisellä on muistoja, jotka hän haluaa tuoda mukanaan uuteen asuinmaahan ja jotka voivat auttaa uuteen maahan sopeutumisessa. Toisaalta, koska vanhaan maahan liittyy helposti pelkoa, on olemassa myös muistoja, joita ei haluta ottaa mukanaan uuteen maahan. Tämä johtaa tietyistä asioista vaikenemiseen ja niin sanottuun ”vaikenemisprosessiin” (silencing proses). Tämä prosessi on Levinin mukaan jatkuvasti läsnä maahanmuuttoprosessissa. Se tulee ilmi pienten asioiden, kuten kommenttien, eleiden tai vitsien kautta. Levinin mukaan vaikenemisprosessi on oleellinen, kun yritetään punoa kahta erillistä sosiaalista todellisuutta yhdeksi tarinaksi. Myös Marja Tiilikainen (2003) on huomannut somalinalaisia tutkiessaan, että muistamisesta ja unohtamisesta on tullut osa identiteetin rakennustyötä. (Levin 2013, 715–716; Tuomi & Sarajärvi 2009, 80; Alasuutari 2011, 222–223; Tiilikainen 2003, 281.) Maahanmuuttoa voidaankin pitää muutoksena ja tasapainoiluna uuden ja vanhan välillä.

Kun puhutaan kiintiöpakolaisina Suomeen tulleista, heidän elämänsä uudessa maassa lähtee käyntiin kaikesta huolimatta suhteellisen ohjatusti. He saavat erilaisten asioiden hoitoon apua ja neuvoja. He tapaavat säännöllisesti sosiaalityöntekijää tai -ohjaajaa ja tulkkia. Tämän lisäksi heidän tukenaan saattaa olla esimerkiksi Suomen Punaisen Ristin tai seurakuntien kautta vapaaehtoisia tukihenkilöitä. Tukihenkilöt voivat olla kantasuomalaisia tai Suomeen aiemmin muuttaneita ja heidän tehtävänsä on auttaa käytännön asioissa, kuten bussireittien neuvomisissa tai postin lukemisessa (Kotouttaminen.fi

⁷ Tutkimuskirjallisuudessa on esitetty kritiikkiä sellaista ajatusta kohtaan, jossa esimerkiksi kaikki pakolaiset tai tietyn kansallisuuden edustajat nähdään yhtenäisenä ryhmänä (Malkki 2012a, 41; Alitolppa-Niitamo 2005, 38).

2015). Olipa apua ja tukea kuinka paljon tahansa tai olivatpa käytännön elämän järjestelyt, kuten asunto ja toimeentulo, kuinka valmiita hyvänsä, on maasta toiseen muuttaminen suuri muutos (Kotouttaminen.fi 2015).

Tutkimuksissa on todettu, että jo ”tavallinen” kodista tai kaupungista toiseen muuttaminen on stressaava elämäntapahtuma, koska monesti siihen liittyy jonkinasteinen ero ystäväistä tai perheestä sekä tutuista asioista ja ympäristöstä luopuminen. (Raviv & Keinan & Abazon & Raviv 1990, 130.) Vielä suurempana muutoksena voidaan pitää maasta toiseen muuttamista. Siihen katsotaan liittyvän epäjatkuvuutta ja maahanmuuton on väitetty olevan yksi elämän laaja-alaisimmista muutoksista (Schubert 2013, 61; Westerhof 2010, 13; Novitsky 2005, 72) eikä syyttä.

Yksi konkreettisimmista ja moneen asiaan vaikuttavista muutoksista on uuden maan kieli ja muuttajan kielitaidottomuus. On havaittu, että kielitaidottomuus saattaa muuttaa jopa koko ihmisen elämäntapaa. Esimerkiksi kieltä vaativat harrastukset saattavat uudessa maassa jäädä pois kielitaidottomuuden takia, mikä puolestaan saattaa jättää ihmisen monien sosiaalisten tapahtumien ulkopuolelle. Käytännön asioiden hoitaminen hankaloituu, sillä varsinkin alkuvaiheessa maahan muuttanut ei välttämättä pysty ilmaisemaan itseään haluamallaan tavalla, eikä välttämättä tule ymmärretyksi tarkoittamallaan tavalla. Tämä puolestaan saattaa aiheuttaa sen, että häntä kohdellaan kuin hän ei olisi täysivaltainen aikuinen, joka voi ja pystyy toimimaan järkevästi ja vastuullisesti. Voi myös olla, että hänen näkemystään ei edes kysytä, koska ajatellaan, että hän ei joko ymmärrä tai pysty vastaamaan. Kaikki tämä voi kyseenalaistaa hänen aikuisen ihmisen identiteettiään. Kieli on myös tärkeä tekijä uusien asioiden oppimisessa ja onnistuneessa toiminnassa uudessa yhteiskunnassa. Sen kautta mahdollistuu esimerkiksi uuden maan kulttuuriin, tapoihin, arvoihin ja historiaan tutustuminen, mikä tekee niistä ymmärrettävämpiä (Alitolppa-Niitamo 1993, 38–40; Novitsky 2002, 77; Hall 2003, 90.)

Toisaalta kieli saattaa tulla myös erottavaksi tekijäksi eri ihmisten ja jopa perheenjäsenten välillä. Anne Alitolppa-Niitamo (1993) kuvaa tilannetta, jossa perheen lapset osaavat äidinkieltään, mutta eivät saa tukea sen opiskeluun esimerkiksi koulussa. Tämä olisi Alitolppa-Niitamon mukaan tärkeää äidinkielen monipuolisen kehityksen kannalta. Hänen mukaan lapsien kasvaessa kotona vietetty aika vähenee ja lapset saavat enemmän vaikutteita kodin ulkopuolelta. Tällöin lapset saattavat kokea ja oppia asioita, joita he eivät pysty ilmaisemaan vanhemmilleen omalla äidinkielellään. Tämä voi johtaa lasten ja vanhempien etäntymiseen, etenkin, jos vanhempien suomenkielen taito ei ole kovin vahva. Alitolppa-Niitamo väittää jopa, että pahimmillaan tämä voi johtaa siihen, että vanhempien on vaikea välittää

normeja lapsilleen ja kasvattaa heitä. (Alitolppa-Niitamo 1993, 40–41.) Tämä osoittaa, että sekä äidinkielen että uuden maan kielen osaamisella on vaikutuksensa elämälle uudessa maassa.

Kielitaidottomuus saattaa asettaa haasteita myös vuorovaikutussuhteiden syntyyn (Kokkonen 2010, 14). Tämä on huolestuttavaa, sillä Minna Suni (2008) on huomannut maahanmuuttajien vuorovaikutusta ja kielen oppimista tutkiessaan, että juuri runsas vuorovaikutus suomalaisten kanssa koetaan hyvänä tapana oppia kieltä. Samanaikaisesti hänen tutkimuksestaan käy ilmi, miten sosiaalisia suhteita suomalaisten kanssa tuntuu olevan liian vähän tämänkaltaiseen oppimiseen (Sunni 2008, 196).

Tieto on huolestuttava siitäkin syystä, että vuorovaikutussuhteilla on monta tärkeää tehtävää. Vuorovaikutussuhteiden kautta ihmiset saavat monenlaista apua esimerkiksi käytännön asioissa (Kokkonen 2010, 17) ja niiden kautta tulijat voivat kokea kuuluvuutta (vrt Sunni 2008, 196). Toisaalta vuorovaikutus helpottaa muutokseen sopeutumista ja sen avulla voidaan käsitellä koettua muutosta. (Kokkonen 2010, 11, 14; Cömertler 2007, abstract). Kielitaidottomuus saattaakin luoda yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta ja Polina Kopylova (2011) puhuukin jopa yhteisön ulkopuolelle sulkevasta kielellisestä yksinäisyydestä. (Sunni 2008, 196; Kopylova 2011, 123–124). Kielitaito ja kielitaidottomuus ovat siis suuressa osassa puhuttaessa arjen ja roolien muutoksesta.

2.4. Maahanmuutto ja muuttuva arki

Kielen lisäksi maahanmuuton yhteydessä arki laajemminkin katsoen kokee muutoksia. Arkea on tutkittu lukuisista eri näkökulmista ja moniselitteinen arkielämä itsessään on herättänyt kiinnostusta. Esimerkiksi Bargh (1997) on tutkinut arkielämän automaattisuutta ja Lefebvre (2002) on perehtynyt tarkemmin arjen olemukseen. Toisaalta arki on kiinnostanut tutkijoita myös silloin, kun arjen realiteetit joutuvat koetukselle (Törrönen 2003).

Arki on tutkimuskohteena hyvin laaja, mutta yleisesti se on määritelty tavaksi elää. Se on sitä, mitä ja miten eletään. Käytännössä se on välttämättömyyksiä, valintojen tekoa ja jokapäiväisiä asioita kuten ruoanlaittoa, autolla ajoa, oleilua, työssä ja kaupassa käyntiä ja niin edelleen. Se on toistoa, rutiineja, sääntöjä ja normeja. Toisin sanoen sen pitäisi olla järjestystä, joka luo tunteen elämän hallinnasta ja muodostaa näin elämälle pohjan, jonka päälle voi rakentaa jotakin muuta. Hyvään arkeen liitetään ajatus kodintunnusta, tavoista, omalta tuntuvasta rytmisyydestä ja rutiineista. Arjen ja arkisuuden katsotaan olevan tärkeää ja jopa välttämätöntä ihmiselle. Se luo turvaa, rytmiä ja ryhtiä vaikeiden tilanteiden

keskelle, mikä auttaa selviämään elämän karikoista. (Jokinen 2005, 10, 23, 26, 31, 160; Koski & Harinen 2008, 7; Levin 2013, 719.)⁸

Vaikka arkiset asiat ovat ainakin jossain määrin osa jokaisen ihmisen elämää, on syytä huomata, että maahanmuuton yhteydessä näissä perusasioissakin tapahtuu muutoksia (Schubert 2013, 63). Esimerkiksi ruoanlaitto voi monimutkaistua, jos uudella asuinpaikkakunnalla ei ole kauppa, josta saa itselle tuttuja perusraaka-aineita. Myös suhde työelämään saattaa muuttua, jos korkeasti koulutetun lakimiehen sosiaalinen status muuttuu työttömäksi vähemmistöryhmän edustajaksi tai autolla ajoon tarvitaan uudessa maassa kelpaava ajolupa. (Räty 2002, 115, 117) Lisäksi kylmä ilmasto saattaa sitoa jotkut lämpimään tottuneet ihmiset sisätiloihin, jolloin esimerkiksi lasten kanssa ulkoilu tai kaupassakäynti saattavat jäädä minimiin (Martins & Reid 2007, 208–215). Tässä on vain muutama esimerkki niistä arjen tilanteista, joita saattaa joutua pohtimaan uudessa ympäristössä.

Kukaan aikuinen ihminen ei saavu uuteen maahan tyhjin käsin, vaan hänellä on hallussaan jo tieto-taitoa ja rutiineja (Levin 2013, 715–716; Schubert 2013, 67). Rutiineilla on yllättävän suuri merkitys myös ihmisen sosiaalisessa elämässä. Esimerkiksi Misztalin (1996, 108) mukaan erilaiset rutiinit luovat ”normaaliutta” ja synnyttävät luottamusta muissa ihmisissä. Hänen mukaansa ihmistä pidetään ”normaalina”, kun hän osoittaa tietävänsä, kuinka arjessa toimitaan. (Misztal 1996, 108 Kosken ja Harisen 2008, 8 mukaan.) Arkeen liittyvät rutiinit tuovat mukanaan myös ennakoitavuutta (Törrönen 2003, 129) ja mahdollisuuden olla jatkuvasti tekemättä valintoja. Esimerkiksi kaupassa ei tarvitse pohtia joka ikisen tuotteen kohdalla, minkä ottaa, vaan on jo valmiiksi olemassa tietämys siitä, millaisia tuotteita haluaa ja mistä ne löytää. Tämä antaa ihmiselle mahdollisuuden levätä, mikä on tarpeellista muun muassa jaksamisen kannalta. (Jokinen 2005, 11.) Maahanmuutossa tämä ennakoitavuus kuitenkin ainakin hetkellisesti häviää. Tilalle tulee jatkuva tarve olla varuillaan ja tarkkaavaisena, koska esimerkiksi itselle vieraan käyttäytymisnormiston mukaan toimivien ihmisten käytös on ennalta arvaamatonta ja vieraalla kielellä kirjoitetut ohjeet eivät ole ymmärrettäviä. Tämä johtaa helposti tilanteeseen, jossa ihminen väsyä. (Räty 2002, 122.)

Korvelan (2011) mukaan tietyt arjen toistuvat rutiinit rakentavat elämälle tukirakenteita, jotka sopivissa määrin pystytettyinä tekevät arjesta tukevampaa. Liika on kuitenkin liikaa tässäkin asiassa ja on mahdollista, että liiat tukirakenteet jäävät joustamattomiksi. (Jokinen 2005, 11; Korvela 2011, 219–220.)

⁸ Vaikka arkeen liitetään paljon positiivisia määreitä ja ajatuksia, on arjella myös käänttöpuoli. Sanonta ”harmaa arki” kuvaa negatiivista suhtautumista arkeen. Siihen liitetään helposti elämäniloa ja luovuutta tappavaa tylsyyttä, jota on paettava johonkin arkisten toimien ulkopuolelle. (Jokinen 2005, 11; Koski & Harinen 2008, 7-8; Törrönen 2003, 21.) Arki on siis hyvin moniulotteinen ja monimerkityksellinen käsite.

Vaikka tietyt rutiinit ovat olleet käyttökelpoisia koti- tai lähtömaassa, saattaa ympäristön muutos aiheuttaa sen, etteivät tutut normit, säännöt ja rutiinit välttämättä enää toimi vieraassa maassa ja kulttuurissa kuten ennen. Myös niiden yhteensovittaminen uuden maan tapojen kanssa saattaa olla monimutkaista. Voi jopa olla, että tulijalle tuttuja arjen toimintatapoja halveksitaan tai paheksutaan uudessa kulttuurissa. Arkea ei siis turhaan kuvata sosiaalisten ja taloudellisten diskurssien kohtaupaikaksi (Alitolppa-Niitamo 1993, 24; Koski & Harinen 2008, 8; Schubert 2013, 63.)

Jos vanhat toimintatavat eivät ole enää käyttökelpoisia, joutuu tulija iästään huolimatta tietyllä tapaa lapsen asemaan. Tämä ajaa hänet tilanteeseen, jossa hän joutuu opettelemaan yritysten ja erehdysten kautta uudessa kulttuurissa hyväksytyjä tapoja ja asenteita. Uuden opettelun lisäksi tulija joutuu pohtimaan, mitä itselle tuttuja tapoja ja rutiineja hän haluaa säilyttää ja tuoda mukanaan uuteen maahan. Tähän uuteen kulttuuriin sopeutumisessa on paljon yksilöllisiä eroja ja esimerkiksi lasten katsotaan sopeutuvan keskimäärin aikuisia paremmin uuteen kulttuuriin. Sopeutuminen voi kestää jopa läpi elämän, mutta on tulijan oman hyvinvoinnin kannalta tärkeää, että hän löytää tasapainon vanhan ja uuden kulttuurin ja tapojen välillä. (Alitolppa-Niitamo 1993, 22, 24; Levin 2013, 715–716; Schubert 2013, 64.)

Jos perusarjen pyörittäminen on kovin vaivalloista, raskasta tai toimimatonta, on sen päälle vaikea rakentaa mitään muutakaan (vrt Rätty 2002, 122; Schubert 2013, 67; Turtiainen 2013, 198). Tämän vuoksi arki on asia, jonka toimivuuteen ja muutokseen on mielestäni hyvä kiinnittää huomiota puhuttaessa maahanmuutosta.

Edellisten lisäksi arki mielletään tilaksi, jonka jokainen voi rakentaa itselleen. Tämä tapahtuu pienten tekojen kautta. Niiden avulla ihminen muokkaa arjestaan itselleen elettävää.⁹ Tätä tilaa ei kuitenkaan voi rakentaa mielivaltaisesti. Ympäristön sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset tekijät sekä omat henkilökohtaiset piirteet, uskomukset ja aatteet tuovat siihen omat rajoituksensa. Uudessa ympäristössä uudet vaatimukset ja rajoitteet sekä omat tavat saattavat joutua törmäyskurssille, jolloin pitää keksiä tapoja selviytyä tilanteesta ja rakentaa uuteen maahan sopivaa arkea, mikä voi olla hyvin energiaa vievää. (Jokinen 2005, 12, 31, 62, 160; Rätty 2002, 122; Schubert 2013, 67.)

Vaikka arjen rakentaminen ei aina onnistu halutulla tavalla, siivittää arkea pyrkimys ”kesyttää vieraasta kotoista”. Vieraan tekeminen kotoisaksi liittyy suurten yhteiskunnallisten ja omakohtaisten muutosten tekemiseen elettäväksi ja sen takia arjen tarkastelu maahanmuuttoon liittyvän muutoksen kontekstina on

⁹ On hyvä huomata, että arki ei ole passiivista olemista, vaan aktiivista tekemistä. Maahanmuuttajien kohdalla tämä näkyy esimerkiksi siten, että monet maahanmuuttajat ovat Minttu Rädyn (2002) mukaan kehittäneet oman tapansa elää elämäänsä vähemmistönä uudessa maassa. (Harinen & Koski 2008, 161; Rätty 2002, 108.)

mielestäni perusteltua. Vieraan kotoisaksi tekeminen on tärkeää, sillä, jos arjessa ei tunne olevansa kuin kotonaan, arki ei ole enää arkea. (Jokinen 2005, 12, 31, 62, 160.)

Arjella on vielä eräs tärkeä rooli, joka ei kuitenkaan välttämättä täyty maahanmuuton yhteydessä. Arjen katsotaan nimittäin olevan tietynlainen ”turvasatama” suurien muutosten aikana. Arjen rutiinien katsotaan auttavan selviytymään pahimman yli, sillä arjen ajatellaan muuttuvan hitaasti. Hitaasti muuttuva arki nähdään jopa mielenterveyttä ylläpitävänä tekijänä. (Jokinen 2005, 9.) Maahanmuutosta puhuttaessa arki ei kuitenkaan välttämättä, ainakaan alussa, täyty tuota tärkeää tehtävää, koska juuri arki kokee suuren muutoksen.

2.5. Maahanmuutto ja psyykinen muutos

Muutokset eivät vaikuta pelkästään arjessa ja sen konkreettisissa toimissa, vaan niillä on vaikutuksensa myös ihmisten psyykkiseen maailmaan (Novitsky 2005, 75). Tästä näkökulmasta tuntuu järkevältä, että useissa tutkimuksissa stressi näyttelee suurta osaa puhuttaessa uuteen maahan tulosta ja asettumisesta. Stressin on katsottu vaivaavan erityisesti pakolaisia ja muista humanitäärisistä syistä maahan muuttavia ihmisiä. Tämä johtuu siitä, että pakolaisuuteen liittyy psyykkisesti kuormittavia tekijöitä, kuten vainon, pelon ja hengenvaarassa olon kokemuksia ja epävarmuutta paluun mahdollisuudesta. Tämän lisäksi toiseen maahan muuttaminen ei tapahdu vapaaehtoisesti, vaan pakon sanelemana. (Alitolppa-Niitamo 1993, 8, 13, 25; Cernovksy 1990, 29, 32; Schweitzer & Melville & Steel & Lacherez 2006, 179.) Nämä ovat tärkeitä huomioita, sillä stressi vaikuttaa uuteen maahan sopeutumiseen. Esimerkiksi Cernovsky (1990) on tutkimuksissaan huomannut, että ne pakolaiset, jotka kokivat muita enemmän stressiä, myös mukautuivat (assimilated) maahan huonommin, kuin ne, joilla stressin kokemus oli vähäisempää. (Cernovsky 1990, 27.)

Stressin lisäksi toinen maahanmuuttotutkimuksissa yleisesti esiin nouseva asia on yksinäisyyden kokemus. Esimerkiksi Martins ja Reid (2007) huomasivat Etelä-Aasiasta Kanadaan muuttaneita naisia tutkiessaan, että naiset kokivat uuden ympäristön vaativan heiltä itsenäistä elämää. Naiset kokivat tämän vaatimuksen hankalaksi, sillä he liittyivät siihen ajatuksen emotionaalisesta ja konkreettisesta yksinäisyydestä (Martins & Reid 2007, 215; kts Alitolppa-Niitamo 1993, 53.)

Koska maahanmuuton kautta käydään läpi monenlaisia muutoksia, mielestäni maahanmuuton näkeminen ”psyykkisenä kriisinä” Anne Alitolppa-Niitamon (1993, 13) tapaan on perusteltua. Johan Cullberg (1980) määrittelee psyykkisen kriisin tilanteeksi, jossa ihmisen aiemmin oppimat reagoitavat

tai sen hetkiset kokemukset eivät riitä tilanteen hallitsemiseen ja ymmärtämiseen. Alitolppa-Niitamo arvelee juuri uuteen maahan muuttamisen ja uuden kulttuurin kohtaamisen laukaisevan psyykkisen kriisin. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että silloin ihminen joutuu tilanteeseen, jossa hänen toimintamallinsa eivät välttämättä ole enää toimivia. (Alitolppa-Niitamo 1993, 24–26; Cullberg 1980, 13; Rätty 2002, 117.)

Kun ihminen jättää kotimaansa, hänen täytyy läpikäydä monenlaisia asioita ja tunteita. Hän saattaa joutua maantieteellisesti hyvin kauas hänelle rakkaista ja tärkeistä ihmisistä ja menettää tutun sosiaalisen aseman tai ammatillisen arvostuksen. Lisäksi tuttu ympäristö ja joissakin tapauksissa myös ilmasto muuttuvat, eikä kulttuuri pysy samana. Ihminen joutuu läpikäymään tuttujen ja tärkeiden asioiden menetyksestä aiheutuvia tunteita ja ajatuksia. Etenkin pakolaisilla saattaa olla kovia kokemuksia ja vaikeita muistoja kotimaastaan, joita pitää pystyä jotenkin käsittelemään ja järjestämään mielessään. Vaikka ihminen yrittäisi kontrolloida näitä muistoja, voivat ne alkaa elää omaa elämäänsä. Tästä psyykkisestä taakasta huolimatta tulijoiden täytyisi löytää myös voimia uuteen maahan ja ympäristöön sopeutumiseen sekä uuden elämän ja sosiaalisen verkoston rakentamiseen. On sanomattakin selvää, että tällainen kysyy voimia, eikä ole ihme, että sitä kutsutaan psyykkiseksi kriisiksi. (Alitolppa-Niitamo 1993, 24–25; Levin 2013, 716; Rätty 2002, 117; Schubert 2013, 63.)

Maasta toiseen siirtymisen yhteydessä puhutaan monesti kulttuurishokista. Sen avulla kuvataan erilaisia vaiheita, joita monet ihmiset käyvät läpi yrittäessään sopeutua uuteen kulttuuriin. Kriisin ensimmäistä vaihetta kutsutaan sekä shokki- että kuherruskuukausivaiheeksi¹⁰. Tässä vaiheessa kaikki saattaa tuntua korostuneen positiiviselta ja uudet asiat nähdään lähinnä mielenkiintoisina ja jännittävinä. Tässä vaiheessa kielteisiä asioita ei haluta käsitellä ja ne saatetaan torjua kokonaan. On huomattu, että pakolaisina tulleet saattavat kokea tässä vaiheessa suurta tyytyväisyyttä turvallisesta elämästä. Toisaalta on myös huomattu, että monet kokevat tänä aikana syvää tyhjyyden tunnetta. (Söderlindh 1990 Alitolppa-Niitamon 1993, 26 mukaan; Forsander 1994 Rädyn 2002, 121 mukaan.)

Toisessa vaiheessa, eli reaktio- tai torjuntavaiheessa henkilö alkaa käsitellä tapahtunutta. Tällöin hän alkaa nähdä tilanteen realistisesti, mutta se saattaa aiheuttaa voimakkaita tunteita, joita on vaikea kontrolloida. Hän saattaa suhtautua hyvin negatiivisesti uuteen kulttuuriin ja yli-ihannoiden omaan

¹⁰ Eri teoreetikot käyttävät samasta teoriasta ja sen eri vaiheista erilaisia nimityksiä. Esimerkiksi Minttu Rätty (2002, 120–123) käyttää pakolaisten kohdalla samasta asiasta nimitystä pakolaiskriisi ja Anne Alitolppa-Niitamo (1993, 25–27) kutsuu sitä psyykkiseksi kriisiksi.

kulttuuriinsa. Hän saattaa turhautua uuden elämän mukanaan tuomista vaikeuksista. Voimakkaiden tunteiden hallitsemiseen tarvitaan erilaisia sopeutumisstrategioita ja psyykkisiä puolustusmekanismeja. Tässä vaiheessa pienetkin vastoinkäymiset saattavat kasvaa ylitsepääsemättömiksi kriiseiksi. Ihminen alkaa nähdä itsensä ainaisena siirtolaisena ja alkaa myös reagoida tähän mielikuvaan. Monesti tässä vaiheessa ilmenee surua, epätoivoa, tyhjyyden- ja voimattomuuden tunteita, vihaa ja mahdollisia erilaisia psykosomaattisia- tai stressioireita. (Söderlindh 1990 Alitolppa-Niitamon 1993, 26–27 mukaan; Forsander 1994 Rädyn 2002, 121 mukaan; vrt Levin 2013, 716.)

Kriisin kolmannessa, eli kriisin läpikäymis- tai tasapainonhakuvaiheessa elämä alkaa taas voittaa ja katse käännetään kohti tulevaisuutta. Ihminen ei ole enää kokonaan trauman tai menneisyyden vankina. Uusi maa alkaa saada monenlaisia vivahteita, ei enää pelkästään negatiivisia tai positiivisia kuten aiemmissa vaiheissa. Oma tilanne alkaa tulla hyväksyttävämmäksi. Tämä vaihe ei sijoitu mihinkään tiettyyn kohtaan maahan asettumisen prosessia ja sitten loppu, vaan kestää läpi elämän. Tässä vaiheessa henkilö alkaa olla uudelleen valmis ottamaan vastaan uusia kokemuksia uudesta ympäristöstä. (Söderlindh 1990 Alitolppa-Niitamon 1993, 27 mukaan; Forsander 1994 Rädyn 2002, 121 mukaan.)

Kriisin viimeistä vaihetta kutsutaan uudelleenorientoitumisen vaiheeksi. Silloin uudessa maassa eläminen ei vaadi enää niin paljon energiaa, kuin aiemmissa vaiheissa. Henkilöllä alkaa olla realistisempia toiveita elämälle ja hänen itsetuntonsa alkaa korjaantua. (Alitolppa-Niitamo 1993, 27.) Rätty nimittää tätä vaihetta useamman kulttuurin hallintavaiheeksi. Hänen mukaansa tässä vaiheessa ihminen on omaksunut arvoja, kieltä ja tapoja kahdesta kulttuurista ja osaa tasapainoilla niiden välillä. (Forsander 1994 Rädyn 2002, 121 mukaan.)

Kulttuurishokki-teorian lisäksi uuteen maahan siirtymistä voidaan tutkia kulttuurinmuutoksen ja akkulturaation kautta. Tämä näkökulma on perusteltu, sillä kulttuurien välisen kanssakäymisen on katsottu vilkastuneen, ja tämä on omiaan lisäämään kulttuurin muutoksen nopeutta. (Pietilä 2013, 46). Akkulturaatio ymmärretään ilmiönä, jossa eri kulttuureista tulevat ihmiset ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään, minkä seurauksena joko molemmat tai toinen kulttuureista muuttuu. Akkulturaatio voidaan nähdä joko prosessina tai tilana, jolloin kiinnostus kohdistuu eri aiheisiin. Akkulturaatiotutkimuksissa voidaan olla kiinnostuneita siitä, miten kulttuuristen muutosten kulku tapahtuu, tai voidaan kiinnittää huomio muutosten asteen mittaamiseen. (Ahokas 2010, 234.) Akkulturaatio on oleellinen prosessi muutosta tarkasteltaessa, sillä se pitää sisällään muutoksia esimerkiksi elämän sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa (Westerhof 2010, 13). Suomessa aihetta

ovat tutkineet esimerkiksi Karmela Liebkind ja Inga Jasinskaja-Lahti (esim. Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000; Jasinskaja-Lahti & Horenczyk & Liebkind 2011).

Kansainvälisesti merkittävä akkulturaatioteoreetikko John W. Berry on käsitellyt tutkimuksissaan maahanmuuttajien sopeutumista uuteen maahan. Hän on kehitellyt neljä erilaista akkulturaatiostrategiaa kuvastamaan maahan muuttaneen asenoitumista omaan ja toisen kulttuuriin. Hän rakentaa teoriansa muutaman peruslähtökohdan varaan. Ensinnäkin hän olettaa, että jokaisella on mahdollisuus päättää siitä, miten haluaa akkulturaatiota omalla kohdallaan toteuttaa. Toiseksi hän pitää tärkeinä tekijöinä osallistumista ja kontaktia muihin (contact and participation) sekä oman kulttuurin ylläpitoa (cultural maintenance). (Berry 2005, 704–705.)

Teoriassaan Berry erottaa toisistaan kaksi peruslähtökohtaa; pyrkimyksen säilyttää oma kulttuuri ja identiteetti sekä halu ja pyrkimys olla yhteydessä toisia kulttuureja edustavien kanssa ja osallistua laajemmin yhteiskunnan toimintaan. Näistä kahdesta erilaisesta suhtautumistavasta hän johtaa yhteensä neljä erilaista ”akkulturaatiostrategiaa”, vaikka huomauttaakin, että jokaisella on oma tapansa käydä läpi muutosta ja se voi eri henkilöillä kestää hyvin eripituisia ajanjaksoja. (Berry 2005, 704–705; Alitolppa-Niitamo 1993, 29, 32.)

Ensimmäinen akkulturaatiostrategia on assimilaatio eli sopeutuminen. Siinä henkilölle ei anneta mahdollisuutta säilyttää kotimaansa kulttuuria. Toisaalta assimilaatiossa ihminen voi myös itse hylätä aiemman kulttuuritaustansa ja siirtyä uuteen kulttuuriin. Hän siis suuntautuu pois päin omasta kulttuuristaan kohti uutta kulttuuria. Päinvastainen tilanne syntyy separaatiossa eli eristäytymisessä, kun ihminen haluaa pitää tiukasti kiinni omasta kulttuuristaan ja välttää vuorovaikutusta uuden kulttuurin kanssa. Toisaalta myös valtakulttuuri saattaa sulkea uuden tulokkaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Tällöin eristämisestä puhutaan segregointina. (Berry 2005, 704–705; Alitolppa-Niitamo 1993, 32–33.)

Kaikista radikaalein tapa suhtautua omaan ja vieraaseen kulttuuriin on marginalisaatio eli syrjäytyminen. Siinä henkilö ei ole juurikaan kiinnostunut vieraasta kulttuurista, eikä omasta kulttuuritaustastaan. Voi myös olla, että hänellä ei ole mahdollisuutta ylläpitää alkuperäiskulttuuriaan tai päästä osaksi uutta kulttuuria. Tämä voi Berryn mukaan johtua esimerkiksi syrjinnän tai ulossulkemisen kokemuksista. Parhaimmaksi vaihtoehdoksi Berryn akkulturaatiostrategioista nähdään integraatio, jossa henkilö

arvostaa ja haluaa säilyttää oman kulttuurinsa, mutta on kiinnostunut olemaan yhteydessä myös uuteen kulttuuriin.^{11 12}(Berry 2005, 704–705; Alitolppa-Niitamo 1993, 32–33.)

Akkulturaatio ei ole pelkästään yksipuolinen maahanmuuttajiin vaikuttava prosessi, eikä tulija voi yksin valita, minkä akkulturaatiostrategian hän valitsee. Sen sijaan maahan muuttaminen on kulttuurinen prosessi, jossa jokin sosiaalinen tai etninen ryhmä ”asettuu osaksi yhteiskuntaa”. Esimerkiksi valtaväestön asenteet ja maan harjoittama maahanmuutto- tai pakolaispolitiikka asettavat tietyt raamit maahan asettumiseen ja maahan muuttaneiden toimintaan uudessa maassa. Toisaalta maahan tulijatkaan eivät ole passiivisia uuden kulttuurin vastaanottajia, vaan myös he muokkaavat uutta ympäristöään ja haastavat sitä muutokseen. Näin ollen uuteen maahan asettuminen vaikuttaa sekä tulijoihin että valtaväestöön. Onkin todettu, että vuorovaikutus ympäröivän yhteiskunnan ja maahan tulleiden välillä on erittäin merkittävä ja yksilöiden elämän mahdollisuuksiin vaikuttava tekijä. Myös Suomea ja suomalaisuutta on katsottu määrittävän yhä enenevässä määrin myös Suomen ulkopuoliset tekijät. (Lehtonen & Löytty 2003, 9; Säävälä 2007, 12; Berry 2005, 704; Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 368–369; Martikainen ym. 2013, 14–15.)

Eri ihmiset kokevat kulttuurin muutoksen eritavoin. Joillekin se voi olla voimaannuttava ja vahvistava kokemus, kun taas toiset voivat kokea sen avuttomuuden tunnetta tuottavana vaikeana ja raskaana tilanteena. Berry onkin puhunut niin kutsutusta akkulturaatiostressistä, jolla hän tarkoittaa vieraaseen kulttuuriin asettumisesta johtuvaa stressiä. Siihen voi liittyä esimerkiksi masennusta, ahdistusta, apaattisuutta tai muunlaista heikentyntä henkistä terveyttä, erilaisia psykosomaattisia oireita tai ulkopuolisuuden tai vieraantuneisuuden tunnetta. Akkulturaatiostressiin voi liittyä myös oman identiteetin hämärtymistä, mikä ei kaiken edellä kuvatun valossa tunnu kovinkaan kaukaa haetulta. Vaikka kaikki pakolaiset tai maahan muuttaneet eivät kärsikään psyykkisistä ongelmista, on tilanne stressaava ja psyykkisten ongelmien riski kohoaa uuteen maahan tultaessa. (Berry 2005, 704–708; Alitolppa-Niitamo 1993, 35; Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 376; Rätty 2002, 121).

Henkilön persoonallisuuden lisäksi kulttuurin muutokseen asennoitumiseen vaikuttavat esimerkiksi kotimaasta lähdön syyt. Joka tapauksessa uuteen maahan saavuttaessa ihmisen on päätettävä, kuinka hän

¹¹ Vaikka Berryn akkulturaatioteoriassa eritellään selvärajaisia akkulturaatiomalleja, Schubert (2013, 66) huomauttaa, että harvoin kukaan pitäytyy vain yhdessä edellä mainitussa mallissa, vaan erilaisia malleja käytetään eri paikoissa ja eri aikoina.

¹² Berryn akkulturaatioteoria on hyvin tunnettu ja laajasti siteerattu, mutta se on kohdannut myös kritiikkiä (kts esim Rudmin & Ahmadzede 2001).

suhtautuu ”omaan” ja uuteen kulttuuriin ja niiden tapoihin. Kun puhutaan uuden kulttuurin omaksumisesta, on huomioitava, että ihmisten välillä on eroja siinä, kuinka paljon he haluavat vastaanottaa uuden kulttuurin ominaisuuksia ja säilyttää oman kulttuurin tapoja ja arvoja. (Alitolppa-Niitamo 1993, 24–25, 32; vrt. Berry 2005, 700, 704.)

3. Roolit ja muutos

Yksi asia, jota täytyy pohtia oman maan kulttuurin ja uuden maan kulttuurin kohdatessa, ovat roolit, niissä tapahtuva muutos ja tähän suhtautuminen. Tässä kappaleessa käsittelem rooleja ja niissä tapahtuvaa muutosta. Roolimuutokset tarkoittavat uusien roolien omaksumista ja vanhojen roolien muokkaamista. Jokainen yksilö käy läpi rooleissa tapahtuvaa muutosta, kuten muutosta ylipäättään, omaa tahtia ja omalla tavallaan. (Novitsky 2002, 72.) Aloitan tämän kappaleen roolien määrittelyllä ja etenen kuvailemaan roolien merkitystä arjessa. Sivuan tässä kappaleessa myös erilaisia roolikonflikteja ja lopussa käsittelem roolien muutosta.

3.1. Roolien määrittelyä

Roolit ovat tärkeä osa sosiaalipsykologiaa. Niitä ovat tutkineet esimerkiksi sosiaalipsykologian klassikot Erving Goffman (1971) ja George Herbert Mead (1934). Roolin käsitteellä on ollut eri yhteyksissä erilaisia merkityksiä. Psykologisessa sosiaalipsykologiassa, jossa yksilö nähdään yhteiskunnasta erillisenä, käsitettä käytetään käyttäytymistä selittävänä tekijänä. Sen sijaan sosiologisessa sosiaalipsykologiassa, jossa yksilöä ei ajatella yhteiskunnasta irrallisena, rooli nähdään kattavampana ja pysyvämpänä asemana, kuten sukupuoli. Goffman puolestaan ajattelee, että suurin osa ajastamme kuuluu nimenomaan roolien esittämiseen. Hän myös toteaa, että roolin ja minän välille ei pidä tehdä eroa. Vivien Burr kuitenkin huomauttaa, että näin yksioikoinen minän ja roolin samastaminen on mahdollista vain tietyissä tilanteissa, joissa ei turvauduta erilaisiin vastakkainasetteluihin esimerkiksi todellisuuden ja teeskentelyn tai yksilön ja yhteiskunnan välillä. Hän huomauttaa, että vaikka ihmisten sanotaan olevan sosiaalisen kanssakäymisen tulosta, ei sillä tarkoiteta, että pelkästään sosiaaliset tekijät määräisivät, millaisia ihmiset ovat. Sen sijaan ristiriitaisistakin tilanteista ja määritelmistä voidaan päästä yhteisymmärrykseen, mikä on eräs osoitus siitä, että jokaisella on oma tahto, eikä ihminen ole passiivinen sosiaalisen ympäristönsä vanki. (Burr 2004, 23–26, 66, 68, 73, 76–77, 81–82, 86.)

Roolit määritellään sosiaalipsykologiassa sosiaalisten ennako-odotusten kautta. Nämä odotukset kohdistuvat tietyssä asemassa olevaan roolinviejään eli esimerkiksi äidin roolissa olevaan naiseen ja ne konkretisoituvat odotuksina tietynlaisesta käyttäytymisestä, jonka katsotaan kuuluvan äidin roolissa olevalle henkilölle. (Burr 2004, 67; Raunio & Helkama 1974, 223–224.) Goffman (1971, 26) määrittelee sosiaalisen roolin sellaiseksi ”yksilön käyttäytymiseksi, joka toteuttaa tiettyyn asemaan kuuluvat

oikeudet ja velvollisuudet”. Roolit ovat tilanne- ja ryhmäsidonnaisia ja vaikuttavat siellä, missä henkilö sillä hetkellä on. (Novitsky 2005, 73.)

Rooleja on olemassa useita erilaisia ja niitä voidaan luokitella erilaisilla. Esimerkiksi Rainio ja Helkama (1974) luokittelevat rooleja Lintonin (1945) mukaan ”väistämättömiin”, kuten ikä-, sukupuoli- ja sukulaishäilyihin sekä ”saavutettuihin” rooleihin, kuten työrooleihin. Toisaalta jaottelua voidaan tehdä myös ”tilapäisiin” ja ”ainaisiin” tai ”pitkäaikaisiin” rooleihin, mikä tuo esiin ajatuksen, roolien erilaisista ja eripituisista merkityksistä ihmisen elämässä. Esimerkkejä edellisistä voisivat olla tutkimukseen osallistujan tai vanhemman roolit. (Linton 1945 Rainion ja Helkaman mukaan; Rainio & Helkama 1974, 228–229, 236; Kauppila 2005, 93; Burr 2004, 67–68; Novitsky 2005, 73.)

Edellisten lisäksi rooleja voi muodostua esimerkiksi henkilön käyttäytymisen ja asennoitumisen mukaan. Näistä Kauppila puhuu asennerooleina ja esimerkeiksi näistä hän nostaa alistujan tai hauskuuttajan roolit. Kauppila puhuu myös yksilöllisistä rooleista, jotka juontuvat henkilön yksilöllisistä ominaisuuksista ja taidoista. On olemassa kuitenkin paljon muitakin rooleja, jotka saattavat muotoutua esimerkiksi erilaisten tilanteiden tai henkilön taustan ja taipumusten perusteella. Tällaisia voivat olla esimerkiksi ryhmää ylläpitävät tehtäväroolit, kuten rohkaisijan tai sovittelijan roolit. (Kauppila 2005, 93.) Vaikka rooleja on monenlaisia, on niissä kyse tietystä asemasta ja siihen liitetystä rooliodotuksista. Toisaalta Goffman, näkee roolit sosiaalista vuorovaikutusta ohjaavana ”käsikirjoituksena”, mikä kertoo jotain niiden tärkeydestä osana ihmisen elämää. (Raunio & Helkama 1974, 223–224; Burr 2004, 25.)

Toinen merkittävä sosiaalipsykologian vaikuttaja, George Herbert Mead (1934) puhuu rooleihin liittyen muun muassa toisen roolin omaksumisesta, jolla hän tarkoittaa kykyä ottaa huomioon toinen ihminen ja kykyä kuvitella omien tekojensa seuraukset ja merkitykset toisille. Mead ja hänen edustamansa symbolinen interaktionismi pitävät tätä tärkeänä osana ihmisyyttä. Mead katsoo, että tämä kyky saavutetaan käyttämällä merkityksellisiä symboleja, jolloin ihmisellä on mahdollisuus ”katsoa maailmaa toisen silmin”. Itse asiassa Mead pitää jopa roolin edellytyksenä sitä, että pystyy näkemään itsensä ja oman käyttäytymisensä myös toisten näkökulmasta. Tämä toisen roolin omaksuminen on tärkeää siinäkin mielessä, että niin kutsutun objektiminän katsotaan syntyvän ”kun omaa itseä tarkastellaan toisen silmin”. Jotta tämä ”itsensä objektivointi” olisi mahdollista, tarvitaan ”kykyä asettua toisen

asemaan”. Mead nimittää tätä toisen asemaan asettumista roolinotoksi¹³. (Helkama ym. 1998, 57; Burr 2004, 23–26, 66, 76–77.)

Mead pitää toisen roolin omaksumista välttämättömyytenä, joka mahdollistaa sosiaalisen vuorovaikutuksen. Hän korostaa, että toimiva sosiaalinen vuorovaikutus vaatii sen, että molemmilla vuorovaikutuksen osapuolilla on ennakolta jokin käsitys siitä, millainen merkitys omalla käytöksellä on toiselle. (Burr 2004, 76–77.) Roolin täyttämässä täytyy siis pohtia, kuinka voi täyttää omaan rooliinsa kohdistuvat odotukset, mutta myös sovittaa oman roolinsa yhteen muiden ihmisten senhetkisten roolien kanssa. Tämä voi joskus tuottaa enemmän päänvaivaa tilanteessa, jossa ihmisillä ei ole keskenään samaa kulttuuritaustaa.

Roolien kannalta edellä kuvattu tarkoittaa Meadin mukaan sitä, että rooli ei ole pelkästään hankittuja ja saavutettuja sosiaalisia asemia tai joukko asemiin liittyviä odotuksia, vaikka sisältääkin ne. Sen sijaan roolit ovat erilaisia sosiaalisia tilanteita suhteessa toisiin ihmisiin. Tämä johtaa siihen, että Meadin edustamassa symbolisessa interaktionismissa rooleista ei voida puhua, eikä niitä ole olemassa ilman toista ihmistä. Sen mukaan myös kyky ja mahdollisuus oman roolin täyttämiseen riippuu siitä, kuinka toinen ihminen kykenee täyttämään oman roolinsa. Tämä tarkoittaa, että oma rooli ja sen menestyksellinen suorittaminen eivät ole kiinni pelkästään itsestä, vaan niihin vaikuttaa aina muiden reaktiot ja se, miten muut elävät roolejaan. Goffman toteaa lisäksi, että ihmiset pyrkivät huomioimaan muiden tavoitteita tehdessään tilanteesta arvioita. Voidaankin siis väittää, että muita vasten heijastuvat roolit ovat lopulta melko hauraita, koska niihin sisältyy ajatus toisten yhteistyön välttämättömyydestä. (Burr 2004, 76–77; Goffman 1971, 20.)

3.2. Roolien merkitys arjessa

Sosiaaliset roolit eivät ole turha tutkimuskohde, sillä niillä on merkitystä ihmisten arkielämässä. Esimerkiksi klassinen Zimbardon vankilakoe osoittaa, että sosiaaliset roolit saavat ihmiset jopa kokemaan ja toimimaan tietyllä tavalla. Kokeessa koehenkilöinä olleet nuoret miehet jaettiin vangeiksi ja vartioiksi. Vaikka koehenkilöille ei annettu tarkempia ohjeita roolin esittämisestä, he alkoivat pian

¹³ Roolinotto liittyy symbolisen interaktionismin tapaan hahmottaa minää. George Herbert Mead on lanseerannut englanninkieliset käsitteet ”me” ja ”I”, jotka kuvaavat minän eri puolia. Subjektiminä eli ”I” on ”yksityinen minuuden elämys” ja se syntyy Meadin mukaan erilaisten suorien aistimusten ja tuntemusten kautta. Sen sijaan objektiminä eli ”me” on minän sosiaalinen puoli. Mead puhuu ihmisistä jopa ”läpeensä sosiaalisina”. (Helkama ym. 1998, 57; Burr 2004, 23.)

käyttäytyä saamansa roolin mukaisesti. Lopulta koe jouduttiin keskeyttämään suunniteltua aiemmin, sillä vanginvartijat alkoivat käyttäytyä yhä hälyttävämmin vankeja kohtaan. (Burr 2004, 64–67.)

Kuten edellä mainittu koe osoittaa, roolien merkitys arjessa liittyy muun muassa rooliodotuksiin. Odotukset perustuvat suhteellisen automaattiseen ulkoisten ominaisuuksien ja käyttäytymispiirteiden eli asemavihjeiden (position cues) havainnointiin ja luokitteluun. Niiden avulla ihmisille tulee melko nopeasti käsitys siitä, onko keskustelukumppanimme lapsi vai aikuinen tai vaikkapa ”normaali” tai ”hullu”. Samalla osaamme kohdistaa vuorovaikutuskumppaniimme tiettyjä käyttäytymisodotuksia. Kun henkilö on luokiteltu vihjeiden perusteella kuuluvaksi tiettyyn roolikategoriaan, kuten äidiksi, häneen kohdistetaan melko automaattisesti äitiyteen liittyviä rooliodotuksia eli odotuksia siitä, kuinka tuossa roolissa tulee käyttäytyä. (Rainio & Helkama 1974, 224–225.)

Ihmiseen kohdistuvat, tiettyyn rooliin liittyvät odotukset selkiyttävät vuorovaikutusta, mutta myös rajoittavat ihmisen käyttäytymismahdollisuuksia. Esimerkiksi vieraalta ihmiseltä odotetaan keskustelun alussa tietynlaista käyttäytymistä, kuten tervehtimistä. Nämä odotukset ja rajoitukset perustuvat aiemmin tehtyihin tulkintoihin saatavissa olevista vihjeistä. Rooliodotusten täyttyminen helpottaa vuorovaikutusta, koska silloin on onnistuttu luokittelemaan toinen oikein, eikä tilannetta tai omaa ja toisen roolia tällöin tarvitse arvioida uudelleen. Tämä helpottaa myös valintaa siitä, miten itse käyttäytyy tietyn roolin edustajan kanssa. (Rainio & Helkama 1974, 225.)

Kun puhutaan rooliodotusten täyttämisestä, on syytä muistaa, että erilaisiin rooleihin ja tilanteisiin kohdistetut odotukset ovat kulttuurisidonnaisia. Näin ollen erilaisesta kulttuurista tuleva ihminen saattaa joutua tilanteeseen, jossa hän ei osaa reagoida uudelle kulttuurille ominaisella tavalla tai hänen reaktiotaan ei ymmärretä. Myös hänen tiettyyn rooliin liittämä käyttäytyminen saattaa poiketa uuden maan tavoista ja normeista, mikä voi aiheuttaa hämmennystä (Novitsky 2005, 72; Alitolppa-Niitamo 1993, 18–19, 109–110.)

Koska odotukset ovat erilaisia, voi esimerkiksi kollektiivisesta kulttuurista individualistiseen kulttuuriin muuttaneelle tulla vastaan ongelmia muun muassa siinä pystyykö hän täyttämään rooliodotukset, joita suku ja yhteisö häneen kohdistavat. Tämä on tärkeä kysymys, sillä Pentikäisen (2004) mukaan kollektiivisissa kulttuureissa lojaalius ryhmälle on tärkeää. Uudessa maassa joidenkin odotusten täyttäminen voi kuitenkin olla vaikeaa joko omien tai toisten tekojen takia. (Pentikäinen 2005, 104.) Vaikka ihmisten asemointi tiettyyn rooliin tapahtuu heti tavattaessa, asemointi ei lopu siihen. ”Asemaan

sijoittelu” on jatkuva prosessi, jossa tilanne määritellään tarvittaessa uudelleen ja omat rooli-odotukset ja vastareaktiot asemoidaan uuden tilanteen kannalta sopiviksi (Rainio & Helkama 1974, 225).

Vuorovaikutuksen kannalta olisi tärkeää, että voisimme ennakolta päätellä, millaista käytöstä tietyltä ihmiseltä on aiheellista olettaa. Tämä johtuu siitä, että sosiaalinen vuorovaikutus perustuu rooli-odotuksille ja ilman niitä se käy hankalaksi. Jos toisen toimintaa ei voisi ollenkaan ennakoita ja toinen voisi käyttäytyä miten tahansa, milloin tahansa, esimerkiksi muuttua yhtäkkiä ystävistä viholliseksi, vuorovaikutuksen syntyminen muiden kanssa olisi hyvin vaikeaa. (Rainio & Helkama 1974, 224–225.)

Vuorovaikutuksessa rooli-odotukset ovat molemminpuolisia, eivätkä kohdistu vain yhteen yksilöön. Tähän liittyen voidaankin puhua vastinrooleista (counter role), sillä voidaan ajatella, että jokaisella roolille löytyy vastine. Vastinrooleilla tarkoitetaan, että esimerkiksi vanhemman rooli on mahdoton ilman lasta tai aviovaimon rooli ilman aviomiehen roolia. Ei siis ole mahdollista suorittaa tiettyä roolia, ellei vastinroolia suoriteta samanaikaisesti. Vastinrooleja läpivieviä henkilöitä kutsutaan roolipartnereiksi. Roolipartnerien toimintaan liittyy sekä oikeuksia että velvollisuuksia ja heidän ”roolikäyttäytymisen toiminnot” kietoutuvat yhteen. Esimerkiksi opettajalla on velvollisuus opettaa ja oppilaalla velvollisuus kuunnella, mutta toisaalta oppilaalla on oikeus saada opetusta ja opettajalla on oikeus vaatia oppilasta kuuntelemaan. Toisen oikeudet ovat siis toisen velvollisuuksia ja toisinpäin. (Rainio & Helkama 1974, 231.)

Rainio ja Helkama huomauttavat, että rooli-odotukset eivät ole mitä tahansa odotuksia. Sen sijaan ne aiheuttavat muissa erilaisia reaktioita siitä riippuen, käyttäytyykö roolia suorittava odotusten mukaisesti vai niiden vastaisesti.¹⁴ Voidaankin väittää, että rooli-odotukset ovat normatiivisia, eli ne asettavat roolinkantajalle tiettyjä käyttäytymisvaatimuksia. Erona normeihin on kuitenkin se, että normit kohdistuvat kaikkiin yhteisön jäseniin, mutta rooli-odotukset vain tietyn roolin kantajaan. Tämä aiheuttaa sen, että rooli-odotukset voivat olla jopa sitovampia kuin normit. Täyttäessään odotukset roolinviejä saa positiivista palautetta tai häneen suhtaudutaan neutraalisti. Jos hän sen sijaan toimii odotusten

¹⁴ Samantyyppinen negatiivinen vastine tälle on leimaaminen. Tietynlainen käyttäytyminen saattaa aiheuttaa negatiivista leimaamista, joka nähdään sosiaalipsykologiassa vallan välineenä. Jotakin ryhmää tai yksilöä voidaan alkaa pitää tietynlaisena, esimerkiksi ryöstelevänä pakolaisena. Leimaamisella katsotaan olevan todellisia vaikutuksia sekä ihmisen minäkuvaan ja käyttäytymiseen että hänen sosiaaliseen identiteettiinsä. Myös muut leimasta tietoiset ovat taipuvaisia näkemään ihmisen annetun leiman läpi, mikä on omiaan vahvistamaan leimallista käyttäytymistä. Vaikka leimaaminen asettaa ihmiselle paineita hyväksyä annettu leima, on hänellä mahdollisuus myös vastustaa tarjottua identiteettiä muun muassa vertaistukeen turvautumalla. (Burr 2004, 107–110.)

vastaisesti, hän saa osakseen negatiivisempia reaktioita, kuten moitteita tai rangaistuksia. Siinäkin tapauksessa, ettei häneen kohdisteta näitä rangaistuksia, pyritään hänelle viestittämään, että hänen tulisi tilanteessa katua tai kokea huonoa omantuntoa. Tilanne on hankala, sillä uudessa maassa paikalliset rooli-odotukset voivat olla vieraita tai voi olla, että niitä ei koeta omiksi. Lisäksi itsestään selvinä pidetyt rooli-odotukset ja ”normaalius” ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. (Rainio & Helkama 1974, 227; Helkama & Myllyniemi & Liebkind 1998, 264–267; Novitsky 2005, 72; ks Lehtonen & Löytty 2003, 9.)

Jos rooli-odotuksia tarkastellaan lähemmin, huomataan, että käyttäytymiseen vaikuttaa informaation siirto, joka tapahtuu niin kutsutussa roolin lähettämisen ja vastaanottamisen prosessissa, eli rooliepisodissa. Rooliepisodissa roolinlähettäjä muodostaa itselleen mielikuvan siitä, mitä roolia toinen vuorovaikutuksen osapuoli, roolin vastaanottaja, edustaa ja miten hänen siinä roolissa odotetaan käyttäytyvän. Tämä mielikuva, eli rooli-odotus, ei vielä sellaisenaan vaikuta roolin vastaanottajan käyttäytymiseen, vaan roolin lähettäjän täytyy viestittää odotuksensa roolin vastaanottajalle. Tätä roolin lähettäjän tulkitsemaa ja sanoina tai eleinä viestittämää muotoa kutsutaan lähetetyksi rooliksi. Roolin vastaanottaja huomaa lähetetyn roolin ja näin siitä tulee vastaanotettu rooli. Joskus roolin viestittäminen kuitenkin epäonnistuu ja vastaanottaja saattaa tulkita lähetetyn roolin väärin. (Rainio & Helkama 1974, 232–233.)

Rooli-odotusten kautta tietyssä roolissa olevalta ihmiseltä siis vaaditaan tietynlaista, rooliin sopivaa käytöstä. Sen sijaan rooli-odotusten tarkkuus ja selkeys saattavat vaihdella tapauskohtaisesti. Toisin sanoen roolikäyttäytymiseksi luetaan käytös, joka on joko rooli-odotusten mukaista tai niiden vastaista. (Rainio & Helkama 1974, 227–229.) Uuteen maahan muuttaneiden kohdalla rooli-odotuksia tulee usealta eri suunnalta. Itse asiassa maahan muuttaneen katsotaan elävän uuden asuinmaan, siellä asuvan maahanmuuttajaväestön sekä kotimaassa olevien ystävien ja sukulaisten odotusten ristipaineessa. (Räty 2002, 108.) Jos nämä odotukset ovat keskenään ristiriidassa, saattaa se aiheuttaa roolikonflikteja tai rooliristiriitoja (Rainio & Helkama 1974, 239–241).

Roolikonflikteja voi syntyä, koska on hyvin tavallista, että samalla ihmisellä on useita keskenään erilaisia rooleja.¹⁵ Nämä eivät kuitenkaan välttämättä ole aktiivisina samanaikaisesti. Esimerkiksi äiti on äiti töissäkin, mutta työpaikalla hänen työntekijän roolinsa on aktiivinen, kun taas äidin rooli on

¹⁵ Itse asiassa ihmisellä on joka tapauksessa jo useampia väistämättömiä rooleja, kuten ikä ja sukupuoliroolit. Tämän lisäksi hänen liittymisensä erilaisiin ryhmiin tai yhteisöihin tuo hänelle lisää rooleja, kuten työroolit tai roolit harrastusporukoissa. (Rainio & Helkama 1974, 237, 239.)

olemassa passiivisena. (Kauppila 2005, 93; Burr 2004, 67.) Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö äidin rooli voisi aktivoitua tarvittaessa nopeastikin, jos esimerkiksi päiväkodista soitetaan, että lapsi on sairastunut. Koska eri rooleihin kohdistuu erilaisia rooliodotuksia, on erilaisten roolien läpivieminen joskus haastavaa ja voi aiheuttaa ristiriitoja. Roolikonflikteja voi syntyä useista eri syistä. (Rainio & Helkama 1974, 228, 237–239.)

Helkama ym. (1998) jakavat roolikonfliktit kolmeen yläluokkaan. Ensimmäkin heidän mukaansa on olemassa roolin sisäisiä konflikteja, joissa roolinhaltijaan kohdistetaan ristiriitaisia odotuksia ulkoa päin. Tällöin vastinroolien kantajat saattavat olla erimielisiä siitä, mitä esimerkiksi puheenjohtajan tehtäviin kuuluu ja mitä hänen pitäisi tehdä. Näin ollen tietyn roolin edustajan toiminta saattaa herättää tyytymättömyyttä, jos eri henkilöillä on aivan erilaiset odotukset siitä, millainen tuo rooli on ja mitä siihen kuuluu. (Helkama ym. 1998, 226.)

Toinen roolikonfliktiluokka ovat roolien väliset konfliktit. Siinä roolinhaltijalla on useampia rooleja, joihin kohdistuu keskenään erilaisia odotuksia, joita hän ei pysty täyttämään samanaikaisesti. Jos esimerkiksi työssäkäyvän äidin pitäisi pitää kokous ja hakea sairas lapsi hoidosta samanaikaisesti, syntyy ongelmatilanne. Kolmas roolikonfliktien muoto Helkaman ym. mukaan on roolin ja persoonallisuuden välinen konflikti. Siinä roolinhaltijan persoonallisuus ja rooliin liittyvät vaatimukset ovat ristiriidassa tai eivät ole yhteensopivia. (Helkama ym. 1998, 266.)

Näiden kolmen roolikonflikteja aiheuttavan luokan lisäksi ongelmia saattaa aiheuttaa esimerkiksi roolinkantajan oma epä tietoisuus roolistaan, eli ”roolin epämääräisyys”. Tämä on huomion arvoista, sillä sen katsotaan muun muassa vähentävän ryhmän jäsenten hyvinvointia. (Helkama ym. 1998, 267.) Toisaalta ongelmia saattavat tuottaa myös tilanteet, joissa henkilö kokee omat ja muiden rooliodotukset ristiriitaisiksi tai jossa hän kokee itse sisäistä ristiriitaa omien rooliensa välillä. Rainio ja Helkama (1974) puhuvat näiden lisäksi niin kutsutuista roolikäyttäytymiskonflikteista. He luokittelevat tähän ryhmään kuuluviksi esimerkiksi tilanteet, jossa vastaanotetun roolin ja roolikäyttäytymisen katsotaan olevat keskenään ristiriidassa. Myös tilanteet, joissa tietynlainen roolikäyttäytyminen on esteenä toisen henkilön roolikäyttäytymiselle, kuuluvat tähän luokkaan. (Rainio & Helkama 1974, 239–241.)

Vaikka rooliodotukset ovat tärkeitä vuorovaikutuksen sujumiselle, niiden merkitystä ei ole syytä ylikorostaa. Ensimmäkään ihmisen käyttäytyminen johtuu harvoin vain yhdestä asiasta, joten muun muassa rooliodotukset voivat lopulta muodostaa vain pienen osan ihmisen käyttäytymisen motiiveista (Rainio & Helkama 1974, 227–228).

3.3. Roolien muutos

Uuteen maahan muuttaminen haastaa kaiken muun lisäksi rooleja, roolikäsityksiä ja roolikäyttäytymistä (Siekkinen 2010, 50; Novitsky 2005). Suomessa esimerkiksi Anita Novitsky (2005) on paneutunut muuttuviin rooleihin ja tarkastellut maahanmuuttoa nimenomaan muutoksen kokemuksena. Hänen mielestään muutospaineet kohdistuvat etenkin hänen tarkastelemiinsa perheenjäsenen, kulttuurinkantajan, identiteetinrakentajan, yhteisöjen jäsenen, muutoksenhallitsijan ja tulevaisuuden tekijän rooleihin. Hän toteaa, että jos muutos kohdistuu samanaikaisesti moniin rooleihin, on se henkisesti raskasta ja vaatii ihmiseltä vahvaa elämänhallintaa. (Novitsky 2005, 72–72, 75.)

Sopeutumisprosessin myötä jotkut rutiinit ja roolit saattavat muuttua ja maahan muuttaneen hoidettavaksi saattaa tulla monia uusia tehtäviä (occupations). Näissä tilanteissa vanhoja rooleja ja rutiineja voi olla tarpeen muokata ja ne saattavat joutua tarkastelun alle uudessa ympäristössä. Martins ja Reid (2007) ovat esittäneet oletuksen, että jos yksilön, ympäristön ja toiminnan monimutkaisessa vuorovaikutusprosessissa jokin tekijä muuttuu, se aiheuttaa muutoksia myös muihin tekijöihin. On kuitenkin huomattava, että tämä muutos on hyvin hidas, eikä se tapahdu tyhjiössä, vaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. (Martins & Reid 2007, 213–214; Novitsky 2005, 72–72, 75.)

Tästä huolimatta huomion kiinnittäminen roolien muutokseen ja uuteen kulttuuriin sopeutumiseen on perusteltua. Novitsky pitää rooleihin kohdistuvaa muutosta ja sen hyväksymistä niin tärkeinä, että näkee ne jopa osana sopeutumista. Tärkeä osa sopeutumista on hänen mukaansa myös se, että muutoksessa olevat roolit ovat sopusoinnussa sekä yksilön, perheen että ympäristön odotuksiin nähden. Novitsky tuo tähän liittyen esille myös sitä, kuinka tärkeää maahanmuuttajan on ymmärtää ja jäsentää omia kokemuksiaan ja tunteitaan sekä muutoksen vaatimuksia. Jos hän ymmärtää niitä, hänen on helpompi tarvittaessa muokata omia roolejaan ja tätä kautta myös hallita edellä kuvattua sopeutumista. Novitsky myös huomauttaa, että itseymmärrys antaa mahdollisuuden olla osallinen muissakin kuin oman kulttuuripiirinsä ryhmissä, mikä on omiaan lisäämään muun muassa elämänhallinnan tunnetta. (Novitsky 2005, 76.) Voikin siis sanoa, että huomion kiinnittäminen rooleihin ja niissä tapahtuvaan muutokseen on mielekästä ja tarkoituksenmukaista.

Sen lisäksi, että tutut roolit saattavat sisältää erilaisia rooli-odotuksia ja -käyttäytymistä, myös itselle tarjotut roolit saattavat poiketa totutusta (Novitsky 2005, 72). Uuteen maahan saapuminen tuo helposti mukanaan muun muassa ”ulkomaalaisen” tai vähemmistöryhmän jäsenen aseman. Tämä saattaa ainakin

joistakin maista tulleille olla uutta ja outoa. (Räty 2002, 117.)¹⁶ Lisäksi joistakin annetuista rooleista voi olla vaikea päästä eroon. Esimerkiksi kuvitteellisesta ”yhtenäisen suomalaisuuden” näkökulmasta annettu ”erilaisen ihmisen”, ”maahanmuuttajan” tai ”ei-suomalaisen” leima voi olla hyvin pysyvä riippumatta siitä, kuinka kauan ihminen on asunut Suomessa tai kuinka hyvin hän on ”integroitunut” (Lehtonen & Löytty 2003, 9; Huttunen 2004, 134–136.)

Joissakin tapauksissa muutto uuteen maahan saattaa merkitä radikaalia sosiaalisen aseman laskua, mikä ymmärrettävästi koettelee ihmisen identiteettiä ja käsitystä itsestä. Pahimmillaan ympäristön muutos ei pelkästään muuta sosiaalista statusta, vaan mitätöi ennen Suomeen tuloa hankitut tiedot, taidot ja vaikkapa työkokemuksen. Vaikka ne ovat edelleen olemassa, ei niitä monessa paikassa ainakaan sellaisenaan helposti tunnusteta. (Räty 2002, 117; Alitolppa-Niitamo 1993, 28; Tiilikainen 2003, 174.)¹⁷

Maahanmuuton ja uudessa maassa elämisen on todettu vaikuttavan myös perheisiin, perhesuhteisiin ja perhekäsitykseen. Monet Suomeen muuttavat ihmiset ovat tottuneet elämään erilaista perhe-elämää kuin Suomessa eletään (Säävälä 2013, 115, 118; Novitsky 2005, 72.) Tämä voi tuoda haasteita uudessa maassa asumiselle. Esimerkiksi Berry (2005) on huomannut, että joissakin tapauksissa nuorten ja aikuisten käsitykset perheen velvollisuuksista ja vapaudesta eivät käy yksiin. Vanhemmat saattavat painottaa enemmän perheen velvollisuuksia, kun taas nuoret kaipaavat vapautta. (Berry 2005, 710.)

Perhekäsitykset vaikuttavat myös perheen käytännön arkeen. Esimerkiksi Bennett ym. (2012) ovat havainneet tutkimuksessaan, että yleinen lasten ja vanhempien roolien muutos vaikuttaa siihen, kuinka lapset suhtautuvat ikääntyvistä vanhemmista huolehtimiseen. Toisaalta myös suhtautuminen lasten asumisjärjestelyihin saattaa nousta uudenlaiseksi kysymykseksi maahanmuuton yhteydessä. (Bennett ym. 2012, 187.) Lisäksi Minttu Räty (2002) kuvaa tilannetta, jossa lähiyhteisön puuttuessa, siihen tottuneet naiset joutuivat opettelemaan toimintatavan, jossa he eivät voineet jakaa arkipäivän töitään muiden yhteisön naisten kanssa. Käytännössä ympäröivä yhteiskunta siis ajaa perheen toimimaan ydinperheenä heidän aikaisemmasta perhemallistaan ja toiveistaan huolimatta. Tämä on tärkeä rooleja ja arjen sujuvuutta koskeva huomio, sillä muun muassa koetut perhekäsitysten väliset erot vaikuttavat

¹⁶ Toki on muistettava, että poikkeusolosuhteet kotimaassa tai oleskelu pakolaisena kotimaan ulkopuolella, ovat saattaneet jo muuttaa totuttuja rooleja tai tuoda tilalle joitakin uusia rooleja (Haddad 2014, 46).

¹⁷ On hyvä myös muistaa, että vaikka maahanmuutosta puhutaan usein negatiivisessa sävyssä, Bennett ym. (2012, 185–186) muistuttaa, että se voi tuoda mukanaan myös paljon mahdollisuuksia ja positiivisia asioita muuttavien ihmisten elämään.

siihen, kuinka hyvin tulijat sopeutuvat uuteen maahan, tai millaisia vähemmistö- tai enemmistöidentiteettejä heille rakentuu tai annetaan. (Räty 2002, 113.)

Myös lasten asema perheessä saattaa muuttua uudessa ympäristössä. Esimerkiksi kielen vanhempiaan nopeammin oppivat lapset joutuvat helposti tulkin rooliin (Bennett ym. 2012, 187), mikä saattaa aiheuttaa hämmennystä ja eripuraisuutta perheissä (Novitsky 2005, 46). Kielitaito tai sen puute vaikuttaa muutenkin lasten ja vanhempien keskinäisiin suhteisiin. Esimerkiksi Amerikassa maahanmuuttajavanhempien on huomattu osallistuvan entistä vähemmän lastensa koulunkäyntiin, joko amerikkalaisen koulujärjestelmän outouden tai kielitaidon puutteen vuoksi (Bennett ym. 2012, 187).

Kuten edelliset huomiot osoittavat, roolien muutos ja uuteen kulttuuriin sopeutuminen eivät ole nopeita prosesseja. Tämä on syytä muistaa, sillä toisinaan ympäröivä yhteiskunta helposti unohtaa, kuinka raskas prosessi on kyseessä. Samalla se odottaa tulijoiden omaksuvan melko nopeasti uusia tai uudenlaisia, maassa yleisesti vaikuttavia rooleja ja tapoja. (Novitsky 2005, 76, 77; Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 10.)

4. Tutkimusongelma ja -kysymys

Tämä tutkimukseni liittyy muutoksen kokemukseen ihmisen elämässä. Tarkemmin sanoen, olen kiinnostunut maahanmuutosta koettuna muutoksena. Aikaisempaan tutkimukseen nojautuen katson maahanmuuton olevan hyvä ja ajankohtainen esimerkki suuresta elämänmuutoksesta. Maahanmuutossa moni asia muuttuu ja huomattavaa on, että muutos kohdistuu pitkälti arjen eri osa-alueisiin. Tästä syystä haluan kiinnittää huomiota nimenomaan arkeen elämässä muuttavana tekijänä. Pidän arjen tutkimista tärkeänä muutosta tarkasteltaessa muun muassa sen takia, että arjen on kuvattu olevan ”turvasatama muutosten aikana” (Jokinen 2005, 9). On kuitenkin mielenkiintoista selvittää, mitä tapahtuu, kun tämä muutoksilta suojaava rakennelma joutuu muutoksen kouriin asuinmaan vaihtuessa.

Koska arki itsessään on hyvin laaja tutkimusalue, tarkastelen sitä arjelle tärkeinä pitämieni arjen roolien kautta. Koska rooleja ei voi erottaa arjen kontekstista, tarkastelen tässä tutkimuksessa arjen roolien lisäksi arkea kontekstualisoivana tekijänä. Katson, että arjen roolit muotoutuvat ja vaikuttavat arjen laajemmassa kontekstissa ja tämän takia käsittelen tutkimuksessani arkea myös laajemmin. Päähuomioni on kuitenkin arjen rooleissa ja siinä, miten haastateltavien kokemuksen mukaan muutos näkyy näissä rooleissa Suomeen tulon jälkeen. Varsinainen tutkimuskysymykseni on: Miten haastattelemieni kiintiöpakolaisten kokemuksen mukaan arjessa ja arjen rooleissa näkyy muutos Suomeen muuttamisen jälkeen?

Olen kiinnostunut nimenomaan aikuisina maahan tulleista kiintiöpakolaisista muun muassa, koska monesti aikuisten uuteen maahan sopeutumisen on katsottu olevan hankalampaa kuin lasten (Räty 2002, 120). Aikuiset ovat myös siitä mielenkiintoisessa tilanteessa, että he eivät tule uuteen maahan tyhjin käsin, vaan ovat jo omaksuneet paljon erilaisia käytäntöjä ja ajatusmalleja, jotka kuitenkin saattavat mitätöityä ja käydä hyödyttömiksi uudessa ympäristössä, mikä on omiaan mutkistamaan heidän arkeaan (Schubert 2013, 67; Räty 2003, 117).

Kiintiöpakolaiset puolestaan olen valinnut, koska he joutuvat monista muista maahanmuuttajista poiketen jättämään kaiken ja muuttamaan vieraaseen maahan pakon sanelemina (Kopylova 2011, 121). Näen heidät samankaltaisessa tilanteessa olevia turvapaikanhakijoita parempana tapausesimerkkinä, koska katson turvapaikanhakijoiden olevan etenkin ennen turvapaikan saamista hyvin stressaavassa epätietoisuudessa, millä katson olevan vaikutuksia myös arkeen ja arjen kokemiseen. Näin myös turvapaikanhakijoiden arjen ja arjen roolien muutoksen kokeminen alkuvaiheessa voi olla erilaista,

koska se tapahtuu tuon epätietoisuuden ja epävarmuuden läpi. Tämä on tärkeä huomio, sillä nimenomaan alkuvaiheessa tulijat kohtaavat uudenlaisia rooleja ja uudenlaisia arjen käytäntöjä (Schubert 2013, 63), joihin haluan tässä tutkimuksessa perehtyä. Katson siis saavani erilaista tietoa kiintiöpakolaisina tulleilta, jotka ovat käyneet nämä epätietoisuudet läpi jo ennen Suomeen tuloa. Toisin kuin turvapaikanhakijat, kiintiöpakolaiset voivat heti alkaa elää enemmän tai vähemmän normaalia arkea Suomessa ilman kuluttavaa ja stressaavaa epätietoisuutta turvapaikan saamisesta. Vaikka arjen ja roolien muutoksia tapahtuu monissa yhteyksissä, haluan kiinnittää huomiota nimenomaan Suomessa eletävän arjen kontekstiin, jotta saan tietoa maahanmuuttoon liittyvästä muutoksesta.

Olen kiinnostunut tässä tutkimuksessa haastattemieni ihmisten omakohtaisista kokemuksista muutoksesta, en niinkään objektiivisista tosiasioista. Tästä syystä tarkastelen aineistoa koetun todellisuuden raportointina. Toisaalta katson ihmisen olevan tunteva, kokeva ja toimiva yksilö, joka voi käsitellä ja käsitteellistää menneisyyden ja nykyisyyden tapahtumia ja myös päättää, mitä hän haluaa niistä kertoa (vrt Burr 2004, 73; Levin 2013, 716–717). Katson roolien olevan tutkimukseni keskiössä, mutta näen arjen rooleja kontekstualisoivana tekijänä.

Pidän tätä tutkimusta tärkeänä, sillä nähdäkseni on hyvä selvittää, miten tulijat itse kokevat arjen ja arjen roolien muutoksen näkyvän maahanmuuton yhteydessä. Myös aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että maahanmuuttajien paremman ymmärtämisen takia olisi hyvä tutkia maahanmuuttoa nimenomaan muutoksena ja maahanmuuttajia tämän muutoksen kokijoina (Novitsky 2005, 72). Uskon, että tutkimalla muutoksen kokemusta, voidaan parhaimmillaan puuttua muuttajien vaikeaksi kokemiin asioihin ja tarjota niissä tukea tai ainakin huomioida nämä asiat muun muassa orientoivaa koulutusta suunniteltaessa. Mahdollisesti myös ennaltaehkäisevää työtä voidaan kehittää, jos tiedetään, mitkä asiat ovat sellaisia, jotka muuttuvat paljon tai jotka koetaan erityisen erilaisina. Onkin todettu, että olisi tärkeää, että erilaiset poliittiset päätöksentekijät, päätösten toimeenpanijat, median edustajat ja maahanmuuttajien parissa työskentelevät ihmiset saisivat tietoa erilaisista maahanmuuttoon liittyvistä ilmiöistä. (Martikainen ym. 2013, 14.) Lisäksi pidän juuri kokemuksen tutkimista tärkeänä muutosta tutkittaessa, sillä näen muutoksen läpikäyneet tai sitä parhaillaan läpikäyvät ihmiset parhaina asiantuntijoina omaan elämäänsä nähden (vrt. Timonen 2009, 270).

5. Metodi ja metodologia

Käsittelen tässä luvussa tutkimukseni metodologisia valintoja. Toteutin oman tutkimukseni kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena, joten aloitan esittelemällä laadullista tutkimusta ja etenen siitä ihmiskäsityksen kautta teemahaastatteluun. Tämän jälkeen esittelen aineiston keräämistä, käsittelyä ja analysointia.

5.1 Laadullinen tutkimus

Tieteellisen tutkimuksen tekeminen jaetaan yleensä kvalitatiiviseen eli laadulliseen ja kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen (Tilastokeskus 2015b). Tieteellinen tutkimus tähtää Pertti Alasuutarin (2011) sanoin arvoituksen ratkaisemiseen. Arvoitus ratkeaa tutkimalla erilaisia vihjeitä ja johtolankoja ja tekemällä niiden perusteella päätelmiä asioista, joita ei voi nähdä suoraan aineistosta (Alasuutari 2011, 77–78, 155.)

Kun puhutaan laadullisesta tutkimuksesta, puhutaan sateenvarjokäsitteestä, jonka alle mahtuu monenlaisia laadullisia tutkimuksia. Laadullinen tutkimus ei siis ole yksi menetelmä ja siitä voidaan puhua sekä laajasti että kapeampina osa-alueina. Toisaalta laadullista tutkimusta on yritetty määritellä pelkistämällä se tarkoittamaan ainoastaan tiettyjä aineistonkeruumenetelmiä, kuten osallistuvaa havainnointia, syvähaastattelua tai kirjallisen aineiston analyysia. (Tuomi & Sarajärvi 2008, 5, 9–12.) Laadullista tutkimusta voidaan määritellä myös suhteessa määrälliseen tutkimukseen. Kvantitatiivisten menetelmien katsotaan tuottavan pinnallista, mutta luotettavaa, kun taas kvalitatiivisten syvällistä, mutta heikosti yleistettävää tietoa tutkimuskohteesta. Tämä on yksi syy siihen, miksi laadullinen tutkimus on käyttökelpoinen muun muassa esitutkimuksena. (Alasuutari 2011, 231.) Laadullisen tutkimuksen pyrkimys ei ole tuottaa määrällisen tutkimuksen tavoin tilastollisia yleistyksiä. Sen sijaan laadullisen tutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä ja antamaan sille teoreettisesti mielekäs tulkinta ja ehkä sen takia laadullista tutkimusta on nimitetty myös ymmärtäväksi tutkimukseksi. Koska laadullinen tutkimus ei tähtää määrällisiin yleistettävyyksiin, ei myöskään osallistujia yleensä poimita satunnaisotoksena, vaan heidät valitaan harkinnanvaraisesti. Valituksi tulevat sellaisia henkilöitä, joilla uskotaan olevan tietoa tutkittavasta asiasta. (Alasuutari 2011, 237; Tuomi & Sarajärvi 2009, 28, 85–86.)

Vaikka laadullisen ja määrällisen tutkimuksen väliltä löytyy melkoinen määrä eroja (Tuomi & Sarajärvi 2009, 9), on niiden korostaminen kohdannut kritiikkiä. Esimerkiksi Pertti Alasuutari (2011) kritisoi

ajattelutapaa, jonka mukaan laadullinen ja määrällinen tutkimus olisivat toistensa vastakohtia. Hän myöntää, että laadullinen ja määrällinen analyysi voidaan erottaa toisistaan, mutta korostaa, ettei näitä voida pitää kahtena täysin erilaisena tutkimustyyppinä. Sen sijaan kvalitatiivista ja kvantitatiivista analyysiä voidaan pitää jatkumona, jota voidaan soveltaa jopa samassa tutkimuksessa. (Alasuutari 2011, 31–33, 53; Tuomi & Sarajärvi 2009, 65.) Lisäksi Alasuutari (2011) muistuttaa, että ihmistieteiden tutkimuskenttää on turha jakaa kvalitatiivisiin ja kvantitatiivisiin menetelmiin. Sen sijaan voidaan löytää erilaisia tutkimuksen tekoon liittyviä ideaalimalleja. Näitä ovat Alasuutarin mukaan luonnontieteen koeasetelma ja arvoituksen ratkaiseminen. (Alasuutari 2011, 32.)

Vaikka laadullisen tutkimuksen alle mahtuu monenlaista, on sen, kuten muunkin tieteellisen tutkimuksen tarkoituksena täyttää tieteellisen tutkimuksen periaatteet. Tämä tapahtuu esimerkiksi pyrkimällä loogiseen todisteluun ja objektiivisuuteen. (Alasuutari 2011, 32.) Tieteellisessä tutkimuksessa pelkkä asioiden esittely tai toteaminen ei riitä, vaan saatua tietoa pitää suhteuttaa muuhun tieteelliseen tietoon. Tieteellisen tutkimuksen on tarkoitus olla avointa ja omat lähtökohdat tunnustavaa. Lisäksi tärkeä tekijä tieteellisyydessä on omien ratkaisujen perustelevinen (Luukka 2002, 20–21.)

5.2. Ihmiskäsitys

Tämän tutkimuksen taustalla oleva ihmiskäsitys ei sitoudu mihinkään yhteen teoreettiseen näkemykseen, vaan se on saanut vaikutteita useammasta eri teoriasuuntauksesta. Holistiseen ihmiskäsitykseen kuuluvaan tajullisuuteen nojautuen näen ihmisen ajattelevana, tuntevana ja kokevana toimijana, joka pystyy refleктоimaan omia kokemuksiaan ja jäsentämään niitä sekä itselleen että toisille. Katson myös, että ihminen pystyy itse vaikuttamaan elämäänsä, eikä hän ole pelkästään passiivinen vastaanottaja. (Haverinen 1996, 52–55.)

Edellisten lisäksi pidän tärkeänä ihmisen oman äänen kuulemista ja sen esille nostamista, koska katson kokemuksellisuuden olevan hyvin tärkeä osa ihmisyyttä (Puukari & Korhonen 2013, 13). Tässä mielessä olen saanut vaikutteita kokemusta, merkitystä ja yhteisöllisyyttä korostavasta fenomenologisesta ihmiskäsityksestä (Laine 2010, 28). Fenomenologiassa pyritään ymmärtämään tutkittavien ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa ja tutkimuksen kohteena on ihmisen kokemus jostakin. Kokemuksen katsotaan sisältävän ihmisen kokemuksellisuuden suhteessa hänen omaan todellisuuteensa. Elämiseen taas ajatellaan kuuluvan ihmisen oma ”kehollinen toiminta”, havainnointi ja koettujen asioiden jäsentäminen ymmärrettävällä tavalla. (Laine 2010, 29, 31.) Fenomenologiassa ihminen nähdään siis

kokevana olentona, joka pystyy jäsentämään tekemiään havaintoja ymmärrettävästi. Hänen katsotaan tekevän havaintoja omien pyrkimystensä, kiinnostuksen kohteidensa ja uskomustensa mukaisesti, eli ihmisen toimintaa pidetään fenomenologiassa tarkoituksenmukaisena. Fenomenologiassa todellisuutta ei nähdä neutraalina, vaan sen katsotaan merkitsevän jokaiselle jotakin.

Fenomenologiaan liittyy edellisten lisäksi myös yhteisöllisyyttä korostava ajatus ihmisestä kulttuurisena olentona. Käytännössä tämä tarkoittaa, että maailmassa havaitut merkitykset eivät ole sisäsyntyisiä, vaan ne ovat peräisin yhteisöstä, jossa ihminen on kasvanut tai johon hänet on kasvatettu. Erilaiset merkitykset näyttävät tämän käsityksen valossa intersubjektiivisina, eli yksilöiden välisinä ja heitä yhdistävinä. Tämä on tärkeä näkökulma, sillä eri kulttuureissa kasvaneilla ihmisillä on erilainen elämämaailma, jolloin he elävät erilaisissa todellisuuksissa. Tämä puolestaan tarkoittaa, että eri asioilla on erilaisia merkityksiä eri ihmisille. Johonkin yhteisöön kuuluminen tuo myös yhteisön jäsenten välille joitakin yhteisiä piirteitä ja yhtenevästi tulkittuja merkityksiä. Tämä mahdollistaa sen, että tutkittaessa yksilön kokemusta jostakin asiasta, tulee ilmi myös jotakin yleistä, yksilön ulkopuolelle yltävää tietoa. Toisaalta on syytä myös muistaa, että jokainen yksilö on erilainen. (Laine 2010, 30; Rätty 2002, 120.)

Toinen teoriasuuntaus, josta tutkimukseni ihmiskäsitys on saanut vaikutteita, on humanismi. Humanismin pitkät juuret ulottuvat aina antiikin Kreikkaan saakka. Sana humanismi tulee latinan kielen inhimillistä ja sivistynyttä tarkoittavasta sanasta humanus. Humanistinen ihmiskäsitys on hyvin valoisa. Sen mukaan ihmisellä on hyvät edellytykset kehittymiseen, kasvuun ja luovuuteen. Tämä johti aikanaan kasvatusihanteeseen, jossa ihmisen kaikkia kykyjä haluttiin kehittää yhä paremmiksi. Nykyisessä humanistisessa psykologiassa tämä näkyy ajatuksena ihmisestä luovana, kokonaisvaltaisena ja yksilöllisenä persoonana, joka pyrkii henkiseen kasvuun. Tämän lisäksi humanismi korostaa ihmisen omavastuullisuutta ja itseohjautuvuutta. Humanistis-kokemuksellisen oppimiskäsityksen mukaan kokemuksilla on suuri rooli oppimisessa. Tämän näkemyksen mukaan jokaisella oppijalla on omat kokemuksensa, mutta siitä huolimatta niitä voidaan jakaa muiden kanssa. (Kauppila 2007, 27–31.)

Edellisten lisäksi pidän ihmistä toimijana. Jaana Lähteenmaa (2010) määrittelee ihmisen toimijaksi aina, kun hän tekee ympäristössään jotakin muutakin kuin ”vain sopeutuu tai lamaantuu”. Lähteenmaan mukaan tämän tekemisen ei tarvitse olla mitään erikoista, vaan esimerkiksi sukan kutominen riittää toimijuuteen. Hänen mukaan ihminen on toimija jo silloin, kun hän syystä tai toisesta vakavasti suunnittelee tekevänsä jotain. Vaikka hän ei vielä olisi tehnyt mitään, hän kuitenkin suuntautuu kohti toimintaa. (Lähteenmaa 2010, 53.) Toimijan katsotaan myös tekevän aktiivisesti mahdollisina pitämiään

ja tavoiteltaviksi katsomiaan ratkaisuja ja valintoja. Suvi Nieminen (2011) katsoo ihmisen toimijuuden kiinnittyvän yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden sekä toimivan yksilön ja erilaisten yhteiskunnallisten rakenteiden välissä oleviin suhteisiin ja jännitteisiin. Toimijuutta pohtiessa tarkastellaan siis toimintaa ja tekemistä sekä toimijuuden edellytyksiä ja seurauksia (Nieminen 2011, 26, 46).

Toimijuuden näkökulman esiin nostaminen tässäkin tutkimuksessa on tärkeää, sillä joitakin maahanmuuttajatutkimuksia on kritisoitu siitä, että ne ovat kuvanneet maahanmuuttajia passiivisina uhreina tai heidän omalle äänelleen ei ole annettu riittävästi tilaa. Tämä on johtanut kaipuuseen saada tutkimusta, jossa myös heikommassa asemassa olevien oma toimijuus sekä toimijuuden ehdot ja resurssit huomioidaan. Tutkimuksiin on kaivattu otetta, joka tuo esiin näiden ihmisten toimijuuden mahdollisuuksia ja voimavaroja. (Nieminen 2011, 45, 83; Säävälä 2007, 5.)¹⁸

5.3. Teemahaastattelu

Edellä kuvatun ihmiskäsityksen mukaisesti ajattelen, että ihminen kykenee jäsentämään kokemuksiaan ja ajatuksiaan itselleen ja kertomaan niistä halutessaan myös muille. Tämän takia näin parhaaksi toteuttaa aineistonkeruun keskustelunomaisella teemahaastattelulla. Ajattelin, että mahdollisimman keskustelunomainen aineistonkeruumenetelmä voisi olla hyvä tapa saada tietoa haastateltavien kokemuksista. Näin sen myös tarkoituksenmukaisena haastateltavien mahdollisesti heikomman kielitaidon takia, vaikka heidän kielitaitonsa osoittautuikin erittäin hyväksi.

Kun puhutaan teemahaastattelusta, tarkoitetaan suosittua laadullisen aineiston keruumenetelmää, joka luetaan joissakin yhteyksissä myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi. Teemahaastattelu on eräänlainen tutkijan aloitteesta ja tutkijan ehdoilla käytävä keskustelu, jonka avulla tutkija pyrkii selvittämään tutkimuksensa kannalta tärkeitä asioita. Avoimuudeltaan teemahaastattelu sijoittuu lähelle syvähaastattelua, tosin on huomioitava, että teemahaastattelujen avoimuuden keskinäinen vaihteluväli on suuri. On olemassa niin puolistrukturoituja kuin myös avoimen haastattelun tyyppisiä teemahaastatteluja. Huolimatta teemahaastattelun muodosta, sen katsotaan korostavan muun muassa

¹⁸ Toimijuuteen liittyy läheisesti myös kuulumisen käsite (Nieminen 2011, 45). Kuuluminen nähdään moniulotteisena prosessina, jossa ihmisen omat toimet ja ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen tuottavat erilaisia siteitä ihmisten välille. Kuulumiseen liittyy sekä ihmisten mukaan kutsuminen (inkluusio) että heidän ulossulkemisensa (ekskluusio). Lähellä toimijuuden käsitettä on myös osallisuuden käsite, jolla tarkoitetaan toimintaa ja osallistumista, mutta myös muiden luomia ehtoja, joiden puitteissa tämä on mahdollista. (Keskinen & Vuori 2012, 11.)

haastateltavien omia tulkintoja asioista sekä heidän asioille antamia merkityksiä. (Eskola & Vastamäki 2010, 26; Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

Omassa tutkimuksessani pidän teemahaastattelua mielekkäänä aineistonkeruumenetelmänä, muun muassa sen takia, että pidän haastateltavan äänen ja kokemuksen kuulemista ja kuuntelemista tärkeänä tämän tyyppisessä tutkimuksessa. Toiseksi haastattelu itsessään tarjoaa melko joustavan tavan kerätä aineistoa. Haastattelussa on esimerkiksi mahdollista toistaa esitetty kysymys ja haastattelutyypistä riippuen myös kysyä tarkentavia kysymyksiä. Haastattelun puitteissa on myös mahdollista korjata mahdollisia väärinkäsityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Teemahaastattelu perustuu ennakolta mietittyihin teemoihin. Hyvässä teemahaastattelussa nämä teemat kumpuavat aihepiirin tuntemuksesta, aikaisemmista tutkimuksista ja luovasta ideoinnista. Itse käytin teemoja kehitellessäni kaikkia edellä kuvattuja tapoja. Aluksi lähdin miettimään yksittäisiä kysymyksiä, joista syntyi pikku hiljaa teemakokonaisuuksia. Kysymyksiä miettiessäni operationalisoin aikaisempaa tutkimusta rooleista ja arjesta.

Vaikka tutkimuskirjallisuudessa todetaan, että teemahaastattelua tehtäessä tutkijalla on hyvä olla mukanaan vain lyhyt tukilista käsiteltävistä teemoista ilman tarkkoja kysymyksiä, jätin itselleni haastattelutilanteisiin pitkähkön, paljon yksittäisiä kysymyksiä sisältävän teemarungon (liite 1). Nämä olivat kuitenkin ennen muuta muistilista itseäni varten. Monesti haastateltavat vastasivat kysymyksiini puhuessaan jostakin toisesta kysymyksestä ja suuremmista teemoista. Tällöin saatoin kysyä tarkentavia kysymyksiä aiheeseen liittyen ja katsoin aiheen käsitellyksi. Pidin kuitenkin huolta, että kävin jokaisen haastateltavan kanssa kaikki teemat läpi, vaikka järjestys saattoikin vaihdella haastateltavien vastausten mukaan. Kuten teemahaastattelussa yleensä, myös teemojen laajuus vaihteli eri haastateltavien välillä. Mielestäni haastattelut olivat keskustelunomaisia, vaikka äänessä olivat pääasiassa haastateltavat. (Eskola & Vastamäki 2010, 28–30, 35.)

5.4. Aineiston keruu ja aineiston analyysi

Tämän tutkimuksen aineistona on neljän aikuisiällä kiintiöpakolaisena Suomeen tulleen teemahaastattelut. Kolme haastateltavistani on kotoisin kahdesta eri Lähi-idän maasta ja yksi Afrikasta.¹⁹ Aineistossani on yksi nainen ja kolme miestä. Haastateltaviani yhdistää kotimaan jättämisen tapa ja syy. Jokainen haastateltava on joutunut jättämään kotimaansa turvallisuussyistä, eikä kukaan heistä ei ole tullut kotimaastaan suoraan Suomeen. Sen sijaan he ovat asuneet ensin väliaikaisesti jossakin toisessa maassa kotimaansa ulkopuolella. Haastateltavani ovat saapuneet Suomeen eri aikoina ja eri-ikäisinä. Ensimmäinen on tullut Suomeen jo vuonna 1996 ja lyhimmän aikaa Suomessa asunut saapui maahan vuonna 2007. Iältään haastateltavat olivat Suomeen tullessaan noin 18–50-vuotiaita ja olivat haastattelujen tekohetkellä asuneet Suomessa 7–19 vuotta Haastateltavia löysin muun muassa olemalla yhteydessä erilaisiin maahanmuuttotyötä tekeviin toimijoihin.

Vaikka haastateltavani ovat hyvin erilaisia, ja toiset ovat olleet maassa hyvin pitkään, katson heillä olevan paljon tärkeitä ja mielenkiintoisia kokemuksia kerrottavaan ja katson jokaisen ihmisen kokemuksen muutoksesta olevan tärkeä. Voidaan toki kysyä, onko melkein 20 vuotta Suomessa asuneen muistikuvat alun Suomessa asumisesta muuttuneet tai mitä hän ylipäättään muistaa näistä ajoista. Nämä ovat relevantteja kysymyksiä, mutta koska olen kiinnostunut haastateltavien henkilökohtaisista kokemuksista, en ole lähtökohtaisesti niin kiinnostunut siitä, miten asiat todella tapahtuivat, vaan siitä, miten haastateltavani asiat kokivat ja millaisia kokemuksia ne olivat heille. Ajattelen myös, että kokemusten ja muistojen luonteeseen kuuluu, että ne vääjäämättä muokkautuvat menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhdistelmäksi (kts Levin 2013, 716–717). Lisäksi huomasin haastatteluja tehdessäni, että vaikka Suomeen tulosta oli kulunut jo vuosikausia, olivat jotkut asiat haastateltavillani erittäin hyvin ja tarkasti muistissa.

Toteutin haastattelut kahdella eri paikkakunnalla ja erilaisissa paikoissa. Haastattelua tehdessä on tärkeää miettiä jo ennen haastattelua, missä se on järkevää toteuttaa. Tämä on tärkeää, sillä paikalla voi olla suuri merkitys haastattelun onnistumiselle. Tämä johtuu siitä, että haastattelu ei ole mikä tahansa merkityksetön tai muusta elämästä irrallinen tilanne. Sen sijaan haastattelu on monien sosiaalisten tekijöiden määrittämä vuorovaikutustilanne. (Eskola & Vastamäki 2010, 29.) Käytännössä tämä tarkoittaa, että esimerkiksi käsitys siitä, mitä tilanteessa tapahtuu tai minkälaisia vastauksia tutkijan

¹⁹ En erittele haastateltavien koti- tai lähtömaita tämän tarkemmin, enkä yhdistä esimerkiksi henkilön ikää hänen sukupuoleensa haastateltavien anonymiteetin varmistamiseksi.

halutaan saavan, vaikuttavat haastattelun onnistumiseen (kts Tuomi & Sarajärvi 2009, 71; Alasuutari 2011, 149, 151).

Itse otin huomioon haastateltavien omat toiveet paikkaa valitessani. Pysin kuitenkin varmistamaan, että tila on sellainen, jossa haastateltavien on mahdollisimman helppo puhua. Kaksi haastattelua toteutin kahvilassa. Tutkimuskirjallisuudessa haastattelujen tekoon julkisilla paikoilla suhtaudutaan varauksella. Esimerkiksi Eskolan ja Vastamäen (2010, 29) mielestä julkisiin tiloihin kuten kahviloihin liittyy se riski, että huomio ei pysy itse haastattelussa. Itse en huomannut mitään ongelmia tämän suhteen.

Paikkaa valitessani halusin kiinnittää huomiota siihen, että paikka oli sellainen, jossa oli riittävästi ihmisiä ja hälinää, jottei meidän keskustelumme erottunut muiden puheensorinasta. Toisaalta pidin tärkeänä, että kahvilassa oli mahdollista päästä rauhalliseen nurkkaukseen, jossa pystyimme olemaan riittävän rauhassa muilta asiakkailta. Mielestäni nämä molemmat tavoitteet täyttyivät näiden haastattelujen aikana hyvin. Uskon näiden elementtien yhdessä luovan sellaista tilaa, jossa on helpompi puhua ilman, että tarvitsee pelätä, että joku kuuntelee tai kuulee keskustelumme.

Yhden haastatteluista toteutin haastateltavan kutsusta hänen kotonaan ja yhden haastateltavan ehdotuksesta erään hänelle tutun yhdistyksen tiloissa tyhjillään olevassa huoneessa. Nämä tilat olivat hyviä monestakin syystä. Ensinnäkin ne olivat haastateltaville tuttuja (kts Eskola & Vastamäki 2010, 30). Toiseksi niissä saimme olla rauhassa, eikä tilan puolesta tarvinnut miettiä, mitä voi sanoa, etteivät ympärillä olevat ihmiset kuule. Kummassakaan tapauksessa paikalla ei ollut muita ihmisiä. Myös haastattelun nauhoittaminen onnistui hyvin, sillä paikalla ei ollut häiritseviä taustääniä, eivätkä haastateltavani tuntuneet missään tilanteessa välittävän pöydällä olevasta nauhurista.

Nauhoitin haastattelut haastateltavien luvalla. Haastattelujen pituudet vaihtelivat noin 1,5 tunnista vajaaseen 2 tuntiin. Haastattelujen jälkeen litteroin haastattelut, jotta aineiston käsittely olisi helpompaa. Säilytin aineistoani tietokoneellani kahden salasanan takana ja poistan sen lopullisesti, kun tutkimusprosessini on kokonaan ohi. Koska oma tutkimukseni ei ole keskusteluanalyttistä tai muuta erityistä pikkutarkkuutta vaativaa, katsoin asiasisällön tarkkuudella tehdyn litteroinnin riittävän. Tämän takia en esimerkiksi keskittynyt äänenpainojen tai taukojen tarkkaan ylöskirjaamiseen. Merkitsin kuitenkin muistiin naurahdukset, sillä mielestäni ne antavat viitteitä haastateltavien suhtautumisesta kyseiseen asiaan. Säilytin litteraatioissa haastateltavien oman kielenkäytön, enkä korjannut suomenkieleen liittyviä virheitä. Epäselvissä kohdissa merkitsin asian selkeämmin sanottuna

hakasulkuihin, jotta litteraation lukeminen olisi helpompaa. Litteraation jälkeen aloin järjestellä ja analysoida aineistoa.

Tässä tutkimuksessa valitsin analyysimenetelmäksi teemoittelun. Teemoittelu on laadullisessa analyysissä käytettävä perusmenetelmä, jonka avulla aineisosta etsitään tutkimuksen kannalta keskeisiä aihepiirejä eli teemoja. Teemoiksi voidaan lukea aineistossa useampaan kertaan tavalla tai toisella toistuvia aiheita. (Lähdesmäki & Hurme & Koskimaa & Mikkola & Himberg 2009.) Teemoittelua pidetään teemahaastattelulle luontevana analyysitapana, jota voi tehdä joko aineisto- tai teorialähtöisesti. Aineistolähtöisessä teemoittelussa tekstistä etsitään yhdistäviä tai erottavia tekijöitä, kun taas teorialähtöisessä teemoittelussa teemat kumpuavat jonkun teorian tai viitekehyksen pohjalta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Omassa tutkimuksessani tein teemoittelun aineistolähtöisesti.

Pertti Alasuutari (2011) kuvaa laadullista analyysiä kaksivaiheisena tehtävänä. Se sisältää havaintojen pelkistämisen ja niin sanotun arvoituksen ratkaisemisen, eli tulosten tulkinnan. Käytännössä nämä kaksi osaa ovat yhteenkietoutuneita, eikä niitä voi erottaa toisistaan. Havaintojen pelkistämisessä aineistoa tarkastellaan tietyn tutkimuskysymyksen tai -kysymysten ja teoreettismetodologisen näkökulman läpi. Tässä kohtaa aineistosta poimitaan niin kutsuttuja raakahavaintoja ja aineisto typistyy paremmin hallittavaksi. (Alasuutari 2011, 39–40, 44.)

Omassa tutkimuksessani havaintojen pelkistysvaiheessa kävin yksittäiset haastattelut läpi useampaan kertaan. Poimin kaikista haastatteluista rooleista kertovia suoria lainauksia uuteen dokumenttiin ja sijoitin ne erilaisten otsikoiden ja alaotsikoiden alle (Vrt Alasuutari 2011, 40). Tämän lisäksi laitoin suorien sitaattien alapuolelle ranskalaisia viivoja, joihin kirjoitin tiivistelmää, alustavia havaintoja ja analyysiä kyseisestä kohdasta. Varsinaisen analyysini kirjoitin näiden pohjalta.

Käytän analyysissäni haastattelemistani henkilöistä nimimerkkejä H1-H4. Tämä numerojärjestys on sattumanvarainen, eikä perustu mihinkään. H2 on nainen ja loput ovat miehiä. Analyysiosuudessa näkyvät omat kommenttini tuon esiin merkinnällä T.

6. Analyysi

Tämän tutkimuksen tarkoitus on ollut tutkia sitä, miten haastattelemieni kiintiöpakolaisten kokemuksen mukaan arjessa ja arjen rooleissa näkyy muutos Suomeen muuttamisen jälkeen. Lähden vastaamaan tähän kysymykseen jakaen analyysin kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa käyn läpi aineistosta esiin nousseita muutoksia haastateltavien arjessa. Tämän osan tarkoitus on antaa kontekstia rooleissa tapahtuville muutoksille. Kun olen käsitellyt arjen muutoksia, siirryn pohtimaan arjen rooleissa kuvattuja muutoksia.

6.1. Muuttuva arki Suomessa

Kuten edellä kävi ilmi, ovat haastateltavani melko kirjavaa joukkoa, eikä heillä ole paljoa yhteisiä nimittäjiä. Suomeen tultaessa yhteisiä tekijöitä löytyi kuitenkin enemmän. Esimerkiksi jokaisella haastateltavalla oli tieto, että he tulevat nimenomaan Suomeen, tosin tämä ei kertonut heille paljoakaan. Esimerkiksi H1 kuvaa tilannetta seuraavasti:

H1: Emme tiedä, niin kun tulimme, emme tiedä, mitä Suomi. Siellä [oleskelumaassa ennen Suomeen tuloa] kun minä tapasin [valinta]delegaation, delegaatio kysyi minulta, oletko nähnyt Suomi? Tiedätkö mitä Suomi, missä Suomi? Mä sanoin, melkein. Minä luin Suomen kartta. En tiedä, en tiedä, missä Suomi.

Vaikka Suomi oli pääasiassa outo maa, ilmeni aineistossa myös joitakin pieniä ja yksittäisiä Suomeen liittyviä asioita, joita tiedettiin etukäteen. Esimerkiksi eräs haastateltava oli lukenut Sinuhe egyptiläinen -kirjan ja tiesi tämän kirjoittajan olevan suomalainen. Toinen taas oli maistanut ruisleipää ja kuullut, että suomenkieli poikkeaa kaikista muista pohjoismaisista ja eurooppalaisista kielistä. Eräällä haastateltavalla puolestaan oli hyvin kärjistettyä tietoa eurooppalaisista. Hän oli elänyt asenneilmapiirissä, jossa kaikkien eurooppalaisten uskottiin elävän holtitonta elämää, johon kuuluu esimerkiksi alkoholin käyttö. H3:lla tuntui olevan haastateltavista eniten tietoa Suomesta, mutta hänenkään tietonsa eivät olleet kovin vankkoja, kuten seuraavasta kommentista tulee ilmi.

T: No, kun te tulitte Suomeen, niin tiesittekö te mitään Suomesta?

H3: Joo, kyllä. Mä olen saanut pienestä tietoa Suomesta. [---] Mä olin ollut koulussa, siellä tuli joku yksi [suomalainen] opettaja. [...] Ja hän oli meidän opettaja siellä yksi vuosi. Silloin me ymmärsimme, tai saimme tietoa, että joku maassa, Pohjois-Euroopassa, Skandinaviassa on joku

maa nimi Finland. Ei ole ollut niin paljon tietoa, enemmän. Kyllä hän kertoi meille, kuinka suomi, hänen kieli, on eri kuin norja tai ruotsi. Norjalaiset ja ruotsalaiset ovat meille tuttu aikaisemmin.

Kuten edellinen esimerkki paljastaa, haastateltavien ennakkotiedot Suomesta olivat melko hataria. Tärkeimmäksi ennakkotiedoksi nousi kuitenkin tietoisuus siitä, että Suomessa on rauha, mutta tämän lisäksi myös esimerkiksi opiskelumahdollisuudet koettiin positiivisena asiana.

Tieto muutosta tuntemattomaan Suomeen herätti haastateltavissani erilaisia tunteita. Esimerkiksi H3 kuvaa, miten pakomaassa ennen Suomeen tuloa järjestetty kulttuuriorientaatio herätti intoa, mutta myös pelkoa. Hän yllättyi tiedosta, että Suomi vastaanottaa heidät, mutta se sai hänet pohtimaan myös Suomen erilaista ilmastoa ja kielikysymyksiä, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi.

H3: Se niin kuin yllätys, että Suomi, Suomi kysyy meitä niin tulemaan Suomeen. Niin kuin maahanmuuttovirasto tuli tutustumaan meitä sinne.

T: Joo. Miltä se tuntui?

H3: Joo, se oli niin monenlaisia kysymyksiä, koska he kertoivat, kuinka Suomi on ihan pohjoisempi ja pohjoisempi kuin Skandinavian maista ja siellä on kylmää ja kieli on niin erikoinen. Ei ole niin kuin skandinavian kieltä, niin kuin ruotsia, tanskaa. He sanoivat että se on niin kuin eri. Ei kuulu mihinkään, eurooppa [---] kieltä, ranska ja englantia. Se on yksinäinen kieli. Silloin me pelkoimme. Tuli pelko opiskella suomea. Mutta se oli myös hauskaa kun he opettivat meille perustietoa, suomen kieli ”hyvää huomenta”.

Yksi ensimmäisistä kosketuksista elämään uudessa maassa oli sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien sekä tulkin tapaaminen. He olivat tulijoita vastassa uudessa kotikaupungissa ja veivät tulijat suoraan heitä varten valmiiksi kalustettuun asuntoon. Tätä ennen tulijoiden mielessä pyöri kuitenkin kaikenlaisia ajatuksia. Esimerkiksi yksi haastateltavista mietti lentokoneen laskeuduttua Helsinki-Vantaan lentokentälle, kuinka hän pärjäisi Suomessa yksin ja ilman suomenkieltä. Tätä pohtiessaan hän tunsi surua. Toisaalta H2 kertoo, miten hän oli vähän peloissaan ihmetellyt perheensä kanssa ennen koneen laskeutumista, missä kaikki ihmiset Suomesta olivat.

H2: Kun lentokone laskeutui, niin ennen sitä, halusin kertoa yhden. Taivaalla siellä ihan koko perhe, vain maa vain metsä ja järvi, ei ollut ihmisiä. Miten mahdollista ilman ihmistä? Koko

maa, ei näy asuntoja. Se oli omakotitalo ja hurjan kaukana näkyi toisten omakotitalo. Asutaanko me täällä metsässä?

T: Joo, miltä se tuntui?

H2: Vähän pelottavaa ollut. Koko perhe ihmetteli. Meille sanottiin, hetken päästä lentokone laskeutuu. Koko perhe puhuimme tästä, että mihin me mennään. Missä Suomi on? Helsinki on lähellä ja vielä on metsää ja järvi! Niin, kun olimme Helsingin lentokentällä, oli väkeä, ei paljon, mutta kuitenkin, joka tapauksessa oli ihmisiä.

Alkuvaiheita uudessa maassa siivittivät erilaiset virastokäynnit ja viranomaistapaamiset. Tässä vaiheessa haastateltavieni elämään tuli paljon uusia asioita, sillä esimerkiksi Kela oli heille täysin vieras (vrt. Rätty 2002, 115). H2 kuvaa, miten he eivät ehtineet aivan alkuvaiheissa olla paljoa uudessa kodissa, sillä kalenteri täyttyi erilaisista viranomaistapaamisista ja esimerkiksi lääkäriajoista. Hän toteaa, että ei muista tuosta ajasta paljoakaan. Ehkä tämä johtuu siitä, että tuolloin uusia asioita tuli kerralla huomattavan paljon (vrt. Schubert 2013, 64).

Viranomaisasioiden lisäksi haastateltavat joutuivat opettelemaan useita käytännön asioita (Rätty 2002, 115). Aineistosta käy ilmi, miten haastateltavien maanmiehillä ja muilla ulkomaalaisilla oli tässä merkittävä rooli (Rätty 2002, 112). He kulkivat haastateltavieni kanssa esimerkiksi hankkimassa bussikortteja ja tulivat mukaan vähintään ensimmäisille kauppareissuille ja näyttivät, miten suomalaisessa kaupassa toimitaan. Näissä asioissa tarvittiin ohjeistusta, sillä suomalaiset käytännöt olivat erilaisia kuin, mihin tulijat olivat ennestään tottuneet. Esimerkiksi kaupan hedelmien ja vihannesten punnitsemiskäytäntö oli kaikille ennestään outo tapa (vrt. Schubert 2013, 63). Ihmetystä aiheutti lisäksi muun muassa se, että kaupassa ei voi tinkiä, tai että bussit kulkevat säästä huolimatta ainakin lähes aikataulussa. Lisäksi talven kylmyys aiheutti ongelmia muun muassa kulkemisessa, sillä ulkona oli niin kylmä, että sen katsottiin vaikeuttavan muun muassa kaupassa käyntiä. Tämä tulos on hyvin samansuuntainen kuin Martinsin ja Reidin (2007, 208–215) tutkimuksessa ilmennyt aasialaisnaisten suhtautuminen kylmään säähän. Muutto uuteen maahan näkyi monella tapaa tulijoiden arjessa ja esimerkiksi H2 ajatteli maahanmuuton olevan aina vaikeaa riippumatta siitä, mistä lähtökohdista tai mistä maasta muuttaa.

Kuten lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet (esim. Alitolppa-Niitamo 2005, 39 & 1993, 38–40; Novitsky 2002, 77; Hall 2003, 90; Kokkonen 2010, 14), eräs hyvin hankalaksi koettu asia oli kielitaidottomuus.

Se siivitti varsinkin haastateltavieni alkuaikoja Suomessa. Valitettavasti kielitaidottomuuden aika kesti joillakin melko pitkään muun muassa kielikurssien pitkien jonojen takia. H2 kuvaa kielen tärkeyttä verraten sitä elämään. Hänen mukaansa kieli itse asiassa on elämä. Hän nostaa esiin ajatuksen, jonka mukaan ihminen, joka osaa yhtä kieltä, on yksi ihminen, mutta kahta kieltä osaava on kaksi ihmistä. Hän siis tavallaan satoi kielen osaamisen tai osaamattomuuden osaksi identiteettiä.

H2:n ajatus voidaan nähdä myös kulttuurisen kuulumisen kautta. Minna Suni (2008) kuvaa tätä kulttuurisen ulkopuolisuuden ja kieliyhteisöön sisälle pääsyn avulla. Hänen mukaansa kieliyhteisön jäsenyys voidaan saavuttaa ainoastaan motivaation, vuorovaikutuksen ja oppimisen kautta. Voidaan siis ajatella, että kielen puuttuminen sulki tulijoita pois jostakin sosiaalisesta todellisuudesta, johon ei ainakaan täysivaltaisesti ollut pääsyä ilman kielitaitoa ja sen mukanaan tuomaa kulttuurin tuntemusta. (Suni 2008, 197; Novitsky 2005, 77.) Tästä kertoo myös H1:n alla oleva näkemys kielitaidosta ja kielitaidottomuudesta.

H1: Ihminen aina, jos asuu toinen maa, pitää osaa tämän maan kieli. Jos ei osaa kieli, tulee vaikea. Jos toiset puhuu hänen kanssa, ei ymmärrä, jos he puhuvat ystävällisesti tai pahasti. Tai, jos hän haluaa kysyä, ei ymmärrä, mistä asiasta. Joo, se on hankala, jos ihminen ei osaa kieltä.

Kuten tästä esimerkistä käy ilmi, kielitaidottomuus aiheuttaa myös sosiaalista kyvyttömyyttä tilanteissa, jossa oma kielitaito ei riitä ymmärtämään, miten sosiaalinen tilanne etenee ja minkä henkinen tilanne ylipäättään on. Tällöin on myös mahdotonta toimia yleisesti odotetulla tavalla ja täyttää tilanteessa olevien sosiaalisia odotuksia. Tämä voi helposti johtaa esimerkiksi rooliristiriitoihin tai se voi estää ottamasta tai tutustumasta tiettyihin rooleihin, joita uudessa ympäristössä olisi tarjolla.

Toisaalta suomenkielen puute näkyi myös monissa arkisissa ja konkreettisissa asioissa. Esimerkiksi H2 kuvaa, miten he eivät voineet leipoa leipää pariin viikkoon, koska eivät tienneet, mikä hiiva on suomeksi ja tämän takia eivät voineet kysyä apua eivätkä löytäneet sitä kaupasta. Tämä muutti perheen normaalia arkea, sillä tuore itse leivottu leipä oli osa heidän jokapäiväistä elämää, mutta jota ei ollut nyt hiivan puutteen vuoksi mahdollista tehdä. Toisaalta jos kaupasta löytyikin etsittyä ruokaa, eivät suomenkielellä kirjoitetut tuoteselosteet olleet ymmärrettäviä, jolloin jotkut haastateltavani kokivat paremmaksi vaihtoehdoksi mennä etniseen kauppaan ostoksille (vrt Rätty 2002, 122).

Kielitaidottomuuteen liittyen H1 kuvaa, hauskaasti, miten arkipäivän tilanteista selviytymiseen on käytettävä nokkeluutta ja kekseliäisyyttä, jotta pärjää ilman suomenkieltä. Kun kysyin, miten he

selviytyivät alusta, hän vastasi kertomalla Suomeen muuttaneesta ystävästään, joka oli kohdannut arkipäivän haasteen kielen suhteen ja selviytynyt siitä.

H1: Nyt minä kutsun kaverin käymään, hän halusi mennä apteekkiin, ja ostaa lääke ilman resepti. Hänellä maha kipeä ja sanoo ”äää” [kiemustelee ja pitelee mahaansa].

Kuten edellä totesin, kielitaito vaikuttaa kuuluvuuden tunteeseen. Toinen tähän vaikuttava tekijä oli yksinäisyyden kokemus, joka horjutti muun muassa psyykkistä jaksamista. Aineistossa ilmenevään yksinäisyyteen oli useita syitä. Yksi niistä liittyi perheeseen, joka oli jäänyt kotimaahan. Löydös on yhteneväinen Minttu Rädyn (2002, 113) ja Marja Pentikäisen (2005, 100) tutkimusten kanssa, joissa he tuovat esiin pakolaisten ja laajemminkin maahanmuuttajien muualle jääneen perheen ja suvun kaipuuta. Yhteydenpito muualla olevaan perheeseen muuttui, koska enää ei oltu samassa maassa. Tämä aiheutti ikävän tunnetta. Tämä myös muutti perheen kokoonpanoa Suomessa, mikä oli väkisinkin yhteydessä rooleihin. Toisaalta yksinäisyys liittyi myös kielitaidottomuuteen (vrt Kopylova 2011, 123–124) ja suomalaisten erilaiseen sosiaalisten suhteiden ylläpitotapaan, jota Anne Alitolppa-Niitamo (2005, 42) kuvaa hämmentäväksi. Esimerkiksi H3 kuvaa tilannetta, jossa hän koki, että suomalaiset naapurit eivät halunneet olla hänen kanssaan tekemisissä.

H3: Me muutimme, me asuimme kerrostalossa ja siellä ei ollut ihmisiä samasta maanosasta ja me asuimme suomalaiset keskellä ja... Niin, ja siellä ei ollut ketään, minä en tunsin ketään siellä! Koska ketään sieltä ei halusi olla meille lähellä silloin ja suomen kielitaito oli niin heikko ja ... Monelle halusi puhua englantia meidän kanssa ja mun tuli joku ajatuksia, että jos mä jatkan puhua englantia suomalaiset kanssa, niin en voi opiskella suomea. Sen takia mä jätin sitä pois ja sitten mä ajattelin, että enemmän mä harrastan, niin opiskella suomea.

Myös H2 kuvaa yksinäisyyttä, joka johtui ihmissuhteiden puuttumisesta. Hän kokee, ettei hänellä ollut mahdollisuutta harjoittaa sosiaalisia suhteita, koska hän ei ylipäättään tavannut ihmisiä. Tämä oli hänelle henkisesti raskasta. Samansuuntaisia tuloksia on saanut myös Minna Säävälä (2007, 59) tutkiessaan Suomeen muuttaneita venäläisiä ja kosovolaisia naisia.

H2: Niin, silloin oli hankaluus ilman [kieli]kurssia. Koko ajan kotona vain istui ja muut olivat kotona. Ja koko ajan itkua ja masennus tuli silloin. Mun mielestä tosi tärkeä heti, kun tulee että nuorille jos pääsee johonkin kurssille tai väliaikainen joku kerho tai joku paikka.

Myös H3 kuvaa, miten hän koki sosiaalisen elämän muutoksen hyvin raskaana Suomessa:

H3: Niin, kyllä me kuulimme, kuinka suomalaiset luonne on vähän eri. Hiljaisuus on liikaa ja sitten sosiaalisuus on aika rankka verrattuna omassa maassa. Ja kyllä me yllätyimme, kuinka valtio ottaa vastuun kaikki asukkaista, vaikka sosiaalisuus on heikko, mutta valtio ottaa vastaan kaikki kansa ja.. Niin, se oli niin, kyllä monenlaisia yllätyksiä, kun tulimme. Meillä on niin kuin sama sosiaalisuus, tai heikko edessä. (---) Meillä kärsimään siitä. Meillä kärsimään siitä, koska meidän luonteemme on... Ei, kyllä valtio on hyvä, mutta meille naapuri on melkein kuin osa perhettä. Jos he asuvat yhdessä paikassa, niin täytyy olla niin lähellä ja jakaa ajatuksia ja jakaa kuulumisia. Niin. Mä voin sanoa, että tämä oli meille kyllä yllätyksiä. Ja täälläkin kyllä me saamme kaikki, mitä me tarvitsemme. Ja tämä sosiaalisuus, mitä mä sanoin äsken, on niin tärkeä. Se on niin osa elämää.

T: Ja se puuttui tavallaan täältä?

H3: Se puuttui.

Kuten edellinen sitaatti osoittaa, ei sopeutuminen ja uuden elämän aloittaminen vieraassa maassa ole nopea prosessi (ks. Westerhof 2010, 13). Jokainen haastateltavistani koki oppivansa käytännön asiat, kuten kaupassa käynnin ja bussilla kulkemisen melko nopeasti, muutamassa viikossa tai kuukaudessa. Maahan asettuminen sen sijaan nähtiin pitkänä prosessina, jossa vastaan tuli edellä kuvatun kaltaisia hämmennystä aiheuttavia tilanteita. (vrt. Novitsky 2005, 76, 77; Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005, 10.) Esimerkiksi H1 ja H2 kuvaavat uuteen maahan asettumista seuraavasti:

H1: Saapuminen on ihan vaikeaa ja kestämään sillä monta vuotta.

H2: Aluksi on hankaluus, vaikka joku tulkki koko ajan mukana. Kaikilla on ongelma alussa.

Maahanmuuton kuvattiin nostattavan monenlaisia tunteita ja ajatuksia. Sen katsottiin avaavan uusia ovia esimerkiksi opiskelujen saralla, mutta sulkevan toisia ovia esimerkiksi työntekoon liittyen. Myös Marja Tiilikainen (2003, 284) on huomannut somalinalaisia tutkiessaan, että asuminen vieraassa maassa tuo mukanaan menetyksiä, mutta myös mahdollisuuksia. Myös aineistostani käy ilmi, että maahanmuutto vaati uusiin tilanteisiin ja toimintatapoihin sopeutumista. Tämä puolestaan toi mukanaan uusia rooleja tai uudenlaisia käsityksiä vanhoista rooleista. Seuraavassa osiossa käyn läpi sitä, miten maahanmuuton mukanaan tuoma muutos näkyy haastatteluissa esiin nousseissa rooleissa. Käyn aineistoa läpi rooliluokittain.

6.2. Muuttuvat roolit

Edellisessä luvussa kuvasin Suomessa koettuja arjen muutoksia, joita raportoitiin olleen melko paljon. Nämä muutokset taustoittavat toista puolta tutkimuskysymyksestäni, eli koettua arjen roolien muutosta, jota kuvaan tässä luvussa. Olen jaotellut roolit viiteen yläluokkaan, kansallisuusrooleihin, toimijuusrooleihin, perherooleihin, sukupuolirooleihin ja uskonnollisiin rooleihin. Aloitan tämän analyysiosion kansallisuusrooleista.

6.2.1 Muutos kansallisuusrooleissa

Kansallisuus ja kansalaisuus ovat käsitteitä joihin liittyy kysymyksiä muun muassa oikeuksista ja velvollisuuksista (Keskinen & Vuori 2012, 10). Haastatteluissa kansallisuusrooleihin liittyvät teemat nousivat vahvasti esiin. Aineistossa tuli ilmi kolmenlaisia kansallisuuksiin liittyviä rooleja: rooli omanmaalaisena ja oman synnyinmaansa edustajana, rooli ulkomaalaisena, pakolaisena tai maahanmuuttajana sekä rooli Suomessa asuvana tai suomalaisena. Kansallisuusroolit liittyivät sekä omiin että toisten asemiin ja niillä selitettiin ja perusteltiin omaa ja toisten roolikäyttäytymistä.

Monet roolit tulevat uudella tapaa näkyviksi uudessa ympäristössä, jossa myös niiden merkitykset saattavat muuttua (Törrönen 2003, 20; Schubert 2013, 67; Novitsky 2005, 77; Pentikäinen 2005, 98–99). Näin kävi aineistoni mukaan muun muassa kansallisuusrooleille ja etenkin omanmaalaisuudelle, joka näyttäytyi uudessa ympäristössä jokseenkin erilaisena kuin kotimaassa. Omanmaalaisuuden kuvattiin saavan erilaisia merkityksiä, kun ympäristö muuttui ja ympärillä oli eri kansallisuuksia edustavia ihmisiä. Tämä vahvistaa Minttu Rädyn (2002, 113) havaintoa, että vähemmistöasema muuttaa omaan kulttuuriin suhtautumista.

Haastattelutilanteessa haastateltavat lukivat itsensä monta kertaa ”meihin” tarkoittaen sillä omanmaalaisia. Voi olla, että tämä identifioituminen johtui haastattelutilanteesta, jossa haastattelijana oli suomalainen nuori nainen ja teemana nimenomaan maahanmuutto ja maahanmuuttajuus. Tällaisessa tilanteessa oli mitä luultavammin loogista lukea itsensä omanmaalaiseksi ja kertoa tietämättömälle suomalaiselle kokemuksistaan juuri tästä asemoitumisesta käsin. Tällainen tilanne saattoi nostaa esiin toisissa tilanteissa passiivisiksi jääviä rooleja, kuten omanmaalaisen roolia Suomessa.

Omanmaalaiseksi identifioitumista ilmeni myös tilanteissa, joissa jokin suomalaisuuden osa tai suomalaisuuteen liittyvä käytäntö koettiin huonoksi. Esimerkiksi H2 kauhisteli, miten suomalaiset vanhemmat jättävät lapsensa yksin ulos, kun taas ”heille” on tärkeää viettää paljon aikaa lastensa kanssa.

Tämä on esimerkki siitä, miten suomalainen kulttuuri avasi silmiä näkemään oman kulttuurin hyviä puolia, joita Minttu Rädyn (2002, 113) mukaan halutaan etenkin vähemmistöasemassa pitää esillä. Tätä ajatusta vasten aineisto osoitti, että pitkäkään oleskelu uudessa maassa, ei hävittänyt kokonaan omanmaalaisen roolia ja siihen liittyviä ajatusmalleja, vaan siihen samaistuttiin ainakin joissakin tilanteissa. Toisaalta asettumisella omanmaalaisen rooliin ei tehty eroa ainoastaan suomalaisiin, vaan myös muiden kansallisuuksien edustajiin. Esimerkiksi H1 ottaa puheissaan välimatkaa toista kansallisuutta edustaviin uskontonsa edustajiin.

Mielenkiintoinen huomio omanmaalaisuuteen identifioitumiseen liittyen oli se, että omanmaalaiseksi identifioituminen ei aina vaatinut sitä, että olisi itse toiminut samoin, kuin kertoi muiden omanmaalaisten toimivan. Esimerkkejä tällaisista tapauksista olivat kotimaassa toteutettava kasvatuskulttuuri, tietynlaisessa moskeijassa käynti tai vaikkapa suhtautuminen eri sukupuolen edustajiin, joiden saatettiin kuvata olevan hyvin erilaista kuin oma suhtautuminen asiaan. Vaikka näitä kaikkia kuvattiin lausahduksella ”meillä on näin” tai ”me teemme näin”, saattoi kuvaus jatkua tarkennuksella, ettei itse toimi kyseisellä tavalla. Tämä oli omiaan kertomaan roolien aika- ja tilannesidonnaisuudesta (Novitsky 2005, 73; Burr 2004, 67).

Omanmaalaisen rooliin koettiin liittyvän vahvoja tunnesiteitä. Esimerkiksi H3 peräänkuulutti oman identiteetin, eli omanmaalaisen roolin ylläpitämistä ja säilyttämistä uudessakin ympäristössä. Roolin ei kuvattu olevan vanhoihin toimintatapoihin ja ajatusmalleihin jähmettynyt, vaan H3 totesi, että uudesta ympäristöstä voi oppia jotakin, mikä on omiaan muuttamaan aikaisempaa omanmaalaisen roolia. H3 teki kuitenkin eron oppimisen ja matkimisen välillä ja totesi, että muiden rooleja ja olemusta ei pidä matkia, vaan pitää olla mitä on.

Vaikka omanmaalaisen rooli säilyi aineiston perusteella ainakin jossakin määrin myös uudessa ympäristössä, jotain siitä hälveni tai jäi pois. Aineistosta nousi esiin ajatuksia esimerkiksi siitä, miten Suomessa asuminen ja Suomessa asujan roolikäyttäytyminen valtasi tilaa omassa maassa opitulta omanmaalaisen roolikäyttäytymiseltä. Tilalle tulivat ainakin jossain määrin Suomessa opitut tavat ja asenteet arkisissa käytännöissä, kuten roskien lajittelussa. Toki arjen käytäntöjä siivitti monesti myös oman kulttuurin toimintamallit, kuten tietynlaisen ruoan syöminen. Esiin nousi kuitenkin myös ajatuksia siitä, että kotimaahan palaaminen voisi olla vaikeaa, eikä sitä kaikkien kohdalla koettu enää edes tavoiteltavaa. Tämä johtui muun muassa siitä, että oikeanlaisten toimintamallien hallitsemisen kotimaassa pitkän Suomessa asumisen jälkeen koettiin vaativan paljon aikaa, energiaa ja opettelua.

Omanmaalaisen roolin lisäksi haastateltavat kuvasivat itseään ulkomaalaisen, pakolaisen ja maahanmuuttajan rooleilla. Puhun kaikista näistä rooleista sekaisin, sillä haastateltavat käyttivät itsekin edellä mainittuja termejä melko hajanaisesti. Toisinaan he asemoivat itse itsensä näihin rooleihin ja toisinaan joku muu asetti heidät niihin.

Tullessaan Suomeen, haastatelluista tuli maahanmuuttajia, pakolaisia tai ulkomaalaisia, joihin helposti kohdistuu tiettyjä mielikuvia (vrt Huttunen 2012, 11). Nämä roolit eivät olleet tulijoille uusia, sillä jokainen heistä oli asunut kotimaansa ulkopuolella ennen Suomeen tuloa. Maahanmuuttajuuden kerrottiin kuitenkin saavan erilaisia vivahteita ja painotuksia eri aikoina ja eri paikoissa. Esimerkiksi H2 kertoo helpottuneena, kuinka kansallisuudella ja taustalla ei hänen mielestään ollut Suomessa juurikaan väliä esimerkiksi koulutuksesta tai terveydenhuollosta puhuttaessa. Hän koki, että Suomessa kaikkia kohdellaan samalla tavoin taustasta riippumatta. Lisäksi hän koki suomalaisen yhteiskunnan jopa kannustavan hänelle tärkeisiin asioihin, joista hän mainitsee lasten oman kielen opiskelun. H2 vertasi tilannetta maahan, jossa asui ennen Suomeen tuloa. Siellä tilanne oli huonompi ja hän kertoi kokeneensa paljon syrjintää ulkomaalaisuutensa ja oman kansallisuutensa takia. Suomessa H2 koki saavansa unohtaa ulkomaalaisuutensa, vaikka oli toisessa maassa tottunut kantamaan ulkomaalaisen muista erottavaa ja ulossulkevaa leimaa.

Tämä ei kuitenkaan ollut totta kaikkien kohdalla. Suomeen aikaisemmin saapunut H1 kertoi, kuinka hän koki syrjintää ja rasismia ja kuinka hänen oli vaikeaa päästä työyhteisöön avoimen rassististen työkavereiden takia. Myös H3 kuvasi maahanmuuttajan roolin aiheuttavan ongelmia työn ja sitä kautta työroolin saamisessa. Kuten esimerkeistä huomaamme, maahanmuuttajuudesta saattoi tulla myös este eteenpäin pääsemiselle. Samansuuntaisia huomioita on tehnyt myös Suvi Nieminen (2011). Hän on havainnut omissa maahanmuuttajasairaanhoitajia koskevissa tutkimuksissaan, että symbolisilla luokitteluilla ja kuulumisella on yhteys. Hänen tutkimuksistaan käy ilmi, että maahanmuuton syillä oli suuri merkitys sairaanhoitajien työmarkkinoille sijoittumisessa. Hänen tutkimustulostensa mukaan muiden kuin työn perusteella maahan tulleiden sairaanhoitajien katsottiin valtiollisissa linjauksissa olevan toisarvoisia, työelämään huonosti sopeutuvia ja ammattitaidoiltaan heikkoja. (Nieminen 2011, 74.)

Edelliset huomiot vahvistavat Berryn (2005) lausumaa, jonka mukaan vastaanottavalla yhteiskunnalla ja sen erilaisilla käytännöillä ja asenteilla on merkitystä maahan tuleville henkilöille (Berry 2005, 703–704). Tämä toimi esimerkkinä siitä, kuinka kaikki roolit eivät ole avoimia, vaan vaativat ensin jonkun

toisen tahon hyväksynnän (Nieminen 2011, 81; vrt Ahokas 2010, 236). Omassa aineistossani tämä kävi ilmi niin, että maahanmuuttajan asemasta käsin haastateltavilla ei ollut itsellä valtaa ja mahdollisuuksia päästä niiden raja-aitojen yli, jotka olisivat avanneet heille pääsyn hyväksytyksi työyhteisön jäseneksi tai ylipäättään työyhteisöön. Näissä tilanteissa suomalaisten kanssatyöntekijöiden ja työnantajien olisi pitänyt olla myötämielisiä heille, jotta he olisivat saaneet haluamansa aseman.

Vaikka maahanmuuttajan asema toi aineistoni mukaan rajoitteita ihmisten elämään, toi se myös mahdollisuuksia, eikä esimerkiksi pakolaisuutta pidetty aina huonona asiana. Myös Liisa Malkki (2012a) on huomannut tutkimuksissaan, että joissakin tapauksissa pakolaisuudesta voi tulla positiivinen, pakolaisuuden väliaikaisuutta osoittava ilmaus. Hänen tutkimuksissaan se toimi jopa symbolisena eronteon välineenä, jonka avulla haluttiin osoittaa, ettei uuteen ympäristöön haluta sulautua. Malkin tutkimuksessa pakolaisstatus antoi myös keinoja tulla kuulluksi. (Malkki 2012a, 45.) Omassa tutkimuksessanikin pakolaisuudella oli positiivisia vaikutuksia. Esimerkiksi suomalainen passi avasi mahdollisuuksia matkustella toisiin maihin (vrt Tiilikainen 2003, 286). Tämä symbolinen väline toimi tietyllä tapaa avaimena myös muille kuin henkilölle itselleen. Esimerkiksi H4 kuvaa, kuinka pakolaisena olisi mahdollista solmia Suomen ulkopuolella avioliitto omanmaalaisen kanssa ja tuoda hänet Suomeen.

Pakolaisuus ja ulkomaalaisuus toimivat myös perusteluina ja syinä joillekin asioille. Esimerkiksi H4:n haastattelussa käy ilmi, miten pakolaisuus toimi perusteluna kielitaidottomuudelle. Tässä tapauksessa pakolaisuus tavallaan selitti tilannetta ja hänen käyttäytymistään uudessa ympäristössä. Uudenlainen käytös (kielitaidottomuus) olikin siis selitettävissä pakolaisuudella ja alussa se oli osa tämän roolin roolikäyttäytymistä. Toisesta esimerkistä käy ilmi, että pakolaisuus oli syy tulla Suomeen. Kysyin H2:lta, miten hän tuli Suomeen ja hän kertoi, tulleensa luvallisesti pakolaisena. Vastauksen pääpaino oli luvallisuudessa. Tällä toteamuksella hän ehkä halusi oikeuttaa olemistaan Suomessa, sillä, kuten aikaisemmin on käynyt ilmi, pakolaisen asema avasi aivan erilaisia ovia kuin esimerkiksi turvapaikanhakijan tai muutoin maahan muuttaneen asema. Ehkä kiintiöpakolaistaustan korostaminen onkin tarpeellista ja perusteltua puhuttaessa esimerkiksi Suomessa olon syistä. Muussa kohtaa haastatteluja tämä Suomeen tulon syy ja kiintiöpakolaistausta eivät niinkään nousseet esille. Tämä vahvistaa oletusta, että pakolaisuus ja sen korostaminen, kuten roolit yleensäkin, ovat tilannesidonnaisia, eivätkä siten ole tarpeellisia tai hyödyllisiä kaikissa asiayhteyksissä (vrt. Novitsky 2005, 73; Burr 2004, 67).

Omanmaalaisen ja pakolaisen, maahanmuuttajan ja ulkomaalaisen roolien lisäksi aineistossani näkyi Suomessa asuvan tai suomalaisen rooli. Jokainen haastateltavani oli asunut haastatteluhetkellä Suomessa jo useita vuosia. Valitettavasti tämä tai edes Suomen kansalaisuus eivät aineistoni mukaan itsessään riittäneet avaamaan haastateltavilleni pääsyä yhteiskunnan täysivaltaiseen jäsenyyteen. Esimerkiksi H3 kipuili kuulumattomuuden tunteen kanssa.

H3: Täällä meillä kärsimään myös [---] en voi nyt [---] tämä on niin serious. [---] Serious, että yhteiskunta on, me olemme niin kuin kaukana. Emme ole lähellä. Vaikka meillä on ystäviä [--], mutta ei saa niin hyvä elämä, koska meillä on tämä työttömyys pitkään. Mulla oli niin 12 kuukautta viime vuonna [töitä]. [---] Minun sopimus päättyi nyt tässä kuussa. Minun asiani [uuden työsopimuksen tekeminen] on nyt vaikea käsitellä [...] Mutta on muutakin. Suomalaiset tulevat sinne ja ei se kestä kauan, että he saavat pysyvää sopimusta. Ajatelkaa, kuinka on täällä niin vähän ... Minkälaista tuntuu olisi, vaikka me olemme saaneet kaikki. Tämä prosessi loppunut, me olemme saaneet kaikki. Me olemme saaneet Suomen kansalaisuus, melkein kaikki lapsia, minä ja puoliso, mutta tämä erilaisuus on aina ja se on niin kuin kipu. [---] En voi sanoa, että se on niin serious, mitä näkyy [ulospäin], mutta se on näkymätön. [naurahtaa] Ja siitä me...yhteiskunta on niin [---] perehtyä ja kotoutua yhteiskunnassa. Ja se on niin vaikea ja pitkä prosessi.

Edellä kuvatussa sitaatissa H3 kertoi, miten hän oli saanut ulkoiset (yhteiskuntaan) kuulumista osoittavat paperit ja symbolit, mutta koki silti kuulumattomuutta ja ulkopuolisuutta suhteessa yhteiskuntaan. Irrallisuuden ja kuulumattomuuden kokemus oli totta H3:n elämässä siitäkin huolimatta, että hän oli käynyt tarvittavat kurssit, oppinut kielen ja saanut Suomen kansalaisuuden. (vrt. Kopylova 2911, 127.) Tämä tapaus osoittaa, miten muodollinen, paperilla oleva Suomen kansalaisuus ja suomalaisuus ovat annettuja ja saavutettuja rooleja, jotka voivat olla ulkoisesti päteviä, mutta eivät ainakaan kaikissa käytännön tilanteissa käyttökelpoisia. Tämä lienee melkoinen muutos suhteessa omaan kansalaisuuteen ja omaan yhteiskuntaan kuulumiseen.

H3 jatkaa kuvaamalla kokemaansa vastakkainasettelua kantasuomalaisten ja itsensä välillä. Tässä kuvauksessa hän ei laske itseään suomalaiseksi. Tämän etäisyyden purkaminen ja todellinen yhteisöön kuuluminen olisi H3:n mukaan ollut mahdollista työntekijän rooliin pääsemällä. Tämän on kuitenkin todettu olevan hankalaa (Nieminen 2011, 80). Kuten edellä kävi ilmi, rooliin pääseminen ei myöskään

ole ainoastaan itsestä kiinni ja ehkä juuri tästä syystä H3 kokee hakijoiden kulttuuritaustan niin ratkaisevana.

Työntekijän roolin tärkeys tuli esille myös muista haastatteluista. Haastattelemiani miehet muistelivat kotimaassa jo varhain saatua ja omaksuttua työntekijän roolia kaihoisasti. He kokivat työntekijän roolin puuttuvan elämästään Suomessa. Työttömyys ja työttömän rooli olivat työtä tekemään tottuneille miehille uusia. Työttömän rooli koettiin pakotettuna ja ylhäältä annettuna, eikä sitä olisi haluttu vastaanottaa. Työntekijän rooliin sen sijaan liitettiin paljon hyviä asioita. Sen katsottiin ensinnäkin mahdollistavan asioita, kuten auton tai asunnon oston. Toisaalta sitä pidettiin tärkeänä suomenkielen oppimisessa. Työntekijän rooli nähtiin myös oikeana ja tavoittelemisen arvoisena ja sitä voidaankin pitää aineistossani tavoite- ja toiveroolina. Joka tapauksessa Suomessa asuminen tai Suomen kansalaisen rooli ei aineistoni mukaan riittänyt avaamaan ovia työntekijän rooliin Suomessa.

Suhde omaan suomalaisuuteen näyttäytyi aineistossa ristiriitaisena. Vaikka kaikki haastateltavani asuivat Suomessa ja heillä oli Suomen kansalaisuus, eivät he kokeneet itseään automaattisesti suomalaisiksi, kuten edellä ollut H3:n esimerkki osoitti. Myös H4 oli samoilla linjoilla. Hän kertoi kokevansa hyväksi asiaksi neuvojen saamisen sosiaalitoimelta, koska ”minä en ole suomalainen”. Toisaalta, hän otti myös välimatkaa joihinkin aikaisemmin harjoittamiinsa roolikäyttäytymisen muotoihinsa, koska ”olen suomalainen”.

Oma suomalaisuus näyttäytyi aineistossa muunakin kuin kansallisuutena. Esimerkiksi H4 tuntui liittävän puheessaan kristinuskon ja suomalaisuuden yhteen. Aineistosta näkyi myös ajatus, että suomalaisuuteen liittyy tiettyjä tapoja toimia. Esimerkiksi suppeammat sosiaaliset suhteet ja sisäänpäin kääntyneempi sosiaalinen elämä kotimaahan verrattuna liitettiin nimenomaan suomalaisuuteen. Kuten aiemmin totesin, näistä huonoiksi koetuista asioista haluttiin erottautua lukemalla itsensä omanmaalaiseksi ja erottamalla itsensä suomalaisuudesta ja suomalaisista.

Suomalaisen rooli ja suomalaisuus näyttäytyivät siis tehtäväsidoonaisuina ja niihin liitettiin tietynlaista roolikäyttäytymistä. Toisaalta, vaikka suomalaiseen roolikäyttäytymiseen tehtiin aineistossani eroa, joihinkin sen osiin samastuttiin ja toisista suomalaisuuteen liitetyistä tekijöistä tuli jopa osa haastateltavien toimintamallia.

Aineisto osoittaa siis, että haastattelemieni kansallisuusroolit ovat mukautuneet uudessa ympäristössä. Niistä on jäänyt jotakin pois ja tilalle on tullut jotakin muuta. Toisaalta jokin osa synnyinmaan

kansallisuusroolista ja sen roolikäyttäytymisestä on vahvistunut ja saanut erilaisia merkityksiä uudessa ympäristössä. Sen avulla tehtiin esimerkiksi eroa joihinkin hankalaksi katsottuihin käytäntöihin ja asemoitiin itsensä tällaisten tekojen ulkopuolelle. Samalla omanmaalaisuuden avulla identifioitiin osaksi omanmaalaisia ”meitä”. Toisaalta joissakin tilanteissa kansalaisuus ja omanmaalaisuus eivät olleet kovin merkittäviä asioita, eikä niitä esimerkiksi haastatteluissa pidetty koko aikaa esillä. Sen sijaan monet asiat kerrottiin niin, että kansallisuusroolit eivät olleet aktiivisina mukana kuvauksessa. Lopulta oma rooli suhteessa eri kansallisuusrooleihin ei ollut aineistossani yksiselitteinen ja identifioituminen eri rooleihin aktivoitui eri konteksteissa.

6.2.2. Muutos toimijuusrooleissa

Toinen suuri aineistosta löytyvä roolien muutosta koskeva luokka ovat roolit, jotka ovat sidoksissa henkilön toimijuuteen. Kutsun näitä rooleja toimijuusrooleiksi. Aineistossa kuvataan sekä aktiiviseen toimijuuteen negatiivisesti vaikuttavia, sitä rajoittavia ja kaventavia rooleja että toimijuutta kohottavia ja tukevia rooleja. Aloitan tässä toimijuutta rajoittavista rooleista.

Haastateltavat kokivat Suomessa asumisensa alkuaikoina olevansa uusia tulokkaita uudessa maassa. Uutena oleminen ja ympäristön vieraus vaikuttivat arkielämän askareisiin ja vaativat uusien toimien opettelua. Toisaalta uuden tulijan asema antoi myös perusteluja joillekin tuntemuksille ja teoille. Esimerkiksi H4 kuvaa, kuinka hän tunsu pelkoa tullessaan vieraaseen maahan. Uuden tulijan roolissa tämä tunne oli kuitenkin oikeutettu ja ymmärrettävä.

Uutena oleminen toi myös negatiivisia kokemuksia ja tilanteita haastateltavieni arkeen. Esimerkiksi jotkut ulkopuoliset yrittivät asettaa tulijoita uuden ja osaamattoman ihmisen asemaan, mikä samalla vaaransi heidän itsenäisen toimijan roolinsa. Tämä aiheutti roolikäyttäytymiseen ja muiden odotuksiin liittyviä konflikteja. Esimerkiksi H4:n haastattelusta kävi ilmi, miten hänet yritettiin useampaan otteeseen asettaa passiiviseen ja passivoituun avuntarvitsijan rooliin. Tässä roolissa hänen ei heti alussa meinattu antaa päättää, mitä hän itse katsoi tarvitsevänsä.

H4: Kun minä tuln, lentoasemalla oli kaksi sosiaalinen ja yksi tulkki. [...] Kun minä tuln, tulkki sanoi älä mennä ulos, tämä katso vaan. Et osaa puhua, sinä et hallitse, et osaa tulla takaisin kotiin. Kun minä tuln paikka lähellä minun kotia, minä näen kioski. Ja minä istuu. Hän lähtee ja antaa minulle rahaa. Minä en osaa laskea, mutta hän antaa minulle [--] paljon rahaa. Ja minä istun. Hän sanoi ”älä mennä” ja minä istu puoli tuntia ja mielti mitä minä teen, mitä minä teen.

Ja minä mietin, ja minä menen ulos ja minä ostaa olut. Ja kun hän lähtee paikasta, puoli tuntia hän lähtee, minä menen hitaasti ja katso, kuinka minä takaisin.

Kuten edellä olevasta esimerkistä käy ilmi, tulkki asetti haastateltavan passiiviseen neuvoja ja käskyjä vastaanottavaan rooliin, eikä antanut hänelle itselleen liikkumatilaa ja päätösvaltaa. H4 kuitenkin vastusti annettua roolia ja hyökkäsi salaa sitä vastaan. Tilanne muistuttaa Burrin (2004, 109) kuvaamaa tilannetta, jossa ihmisellä on mahdollisuus vastustaa hänelle tarjottua identiteettiä tai leimaa. H4 ei noudattanut ehkä liian painavassa asemassa olevan tulkin sanaa, vaan rikkoi salaa tulkin häneen kohdistamia rooli-odotuksia. H4 siis otti salaa aktiivisen toimijan roolin, mutta joutui samalla näyttelemään kaksoisroolia voidakseen säilyttää molempien kasvot (vrt Burr 2004, 83). Tämä esimerkki tuo hyvin esiin, miten avunantajan roolista voi tulla liian määräävä ja toisen aktiivisen päätöksentekijän ja toimijan roolia rajoittava vastinrooli, joka on epätasapainossa autettavan roolin kanssa. Samantapaisesta tapauksesta puhuu myös Liisa Malkki (2012c, 119) kritisoidessaan toisinaan esillä olevaa kuvaa pakolaisista passiivisina, puhevaltansa menettäneinä uhreina ja pelkkinä avun vastaanottajina.

Aineistossani esiintyy myös toinen vastaavanlainen esimerkki. Siinä tulee ilmi, kuinka avuntarvitsijan passiivisen roolin tarjoaminen ei rajoitu ainoastaan viranomaisiin.

H4: Mutta toinen päivä näyttää minulle omanmaalaiset. Tämä tulkki sano: ”tämä omanmaalainen, [hän] auttaa sinua. [Hän] tulla mukaan kauppaan, koska sinä et voi antaa [kauppiaalle] rahaa, et voi laskea paljon rahaa.” Ja sitten hän lähti näyttämään paikkaa. Ja hän selittää kuka oli: ”Minä olen samasta maasta kuin sinä ja minä asun lähellä sinua. Ja sosiaali ja tulkki sanoi auta [häntä] ja tule minun kanssa. Mitä haluat?” Ja minä sanoin: ”oikeasti minä en halua mitään”. Sanoi ”mitä sinä haluat?” Minä sanoin: ”minä haluan mennä baariin naiset.” [nauraa] Ja hän sanoi: ”oletko hullu! Vielä sinä uusi, et osaa, miten puhuu.” Minä sanon: ”minä puhu englantia. Sinä haluat ostaa ruoka, mutta en halua ruoka.”

Kuten edeltä käy ilmi, aluksi tulkki ja sosiaalitoimisto ottivat päätösvalan ja toimivat kysymättä H4:ltä, haluaako hän apua omanmaalaiselta. Tämän jälkeen tulkki antoi sinänsä hyödyllisiä ja aiheellisia ohjeita kaupassa toimimisesta, mutta asetti samalla rajoitteita H4:n toiminnalle. Tulkin lisäksi myös Suomessa pidempään asunut henkilö, jonka oli määrä auttaa H4:ää, tuntui tietävän paremmin, mitä H4 oikeastaan tarvitsi ja halusi. Hän katsoi myös tietävänsä, mihin uusi henkilö pystyy tai ei pysty. Samalla hän yritti määrittellä H4:n kyvykkyyttä ja osaavuutta kyseisessä tilanteessa. Uusi tilanne aiheutti roolikonfliktin,

sillä H4 halusi edelleen olla oma päätösvaltainen itsensä, mutta muut katsoivat asiaa tilanteen ja sen vaatimien taitojen näkökulmasta. Näkemykset eivät kohdanneet, vaan syntyi tilanteen määrittelyä ja siinä tarvittavaa roolikäyttäytymistä koskeva ristiriita. Vaikka H4 tiesi, ettei osaa suomenkieltä, hän ei katsonut sen rajoittavan omaa elämäänsä. Hän ei siis suostunut vastaanottamaan tarjottua osaamattoman ja kykenemättömän roolia.

Vastaavia tilanteita löytyy jokaisesta haastattelusta ja on huomion arvoista, että monesti henkilön ja ulkopuolisen käsitykset nimenomaan kyvykkyydestä ja pärjäämisestä eivät sovi yhteen. Toki on paljon tilanteita etenkin kielitaitoon liittyen, joissa haastateltavat myönsivät olleensa uusia tai osaamattomia jossakin asiassa, mutta heidän omasta näkökulmastaan ne eivät lamauttaneet heitä, eivätkä mitätöineet heidän aktiivisen toimijan rooliaan. Sen sijaan haastateltavat tuovat aktiivisesti esiin näkemystä itsestään osaajina ja selviytyjinä joistakin puutteista huolimatta. Tästä asennoitumisesta kertoo esimerkiksi H3:n esimerkki hänen puolisostaan, joka pystyy tekemään monia asioita, vaikka ei osaakaan kieltä.

H3: Vaikka hän [puoliso] sai tämä suomenkielen tutkinto ja suomenkielen kansalaisuus, mutta hänen kielitaitonsa on ihan heikko. Se on ihan heikko. Mutta hän voi tehdä jotain. Hän oli yli vuoden töissä [...] ja oli kiva, vaikka työ ei jatkunut.

Kuten näistä esimerkeistä kävi ilmi, eivät tulijoiden ja muiden rooli-odotukset ja käsitykset toimijuudesta välttämättä aina kohdanneet. Tämä johti siihen, että tulijoiden oli aika ajoin otettava hyvinkin aktiivisen toimijan rooli ja vastustettava aktiivisesti heille tarjottuja rooleja ja sitä, miten heitä yritettiin niiden kautta määritellä (vrt. Novitsky 2005, 80). Samanlaista annettujen roolien vastustamista on raportoinut myös Suvi Nieminen (2011, 81) huomattessaan, että hänen tutkimansa maahanmuuttajasairaanhoitajat eivät hyväksy heitä kohtaan osoitettuja syrjiviä käytäntöjä ammattipätevyyden määrittelyssä. Omassa aineistossani tämä vastarinta näkyi paikka paikoin myös suhtautumisena minuun ja esittämiini kysymyksiin. Esimerkiksi yhdessä haastattelussa kysyin, auttoiko joku haastateltavaa löytämään kaupasta sellaista lihaa, jota hän voi syödä, sillä mikä tahansa liha ei ollut sopivaa. Hän vastasi tienneensä nämä asiat ja näin torjui huomaamattani tarjoamani avuttoman ihmisen roolin.

Haastatteluissa omaa asemaa yritettiin kohottaa monella muullakin tapaa, kuten korostamalla avun tarpeen hetkellisyyttä ja tilannesidonnaisuutta. Tämä saattaa kertoa ajatuksesta, jonka mukaan tulijat itse pysyivät ikään kuin samoina ihmisinä kuin ennenkin, mutta ympäristön muuttuminen vaati uudenlaista käytöstä ja sitä myötä uusia rooleja. Uuteen maahan muuttaminen näyttäytyykin tämän aineiston valossa monien tilanteiden ja roolien uudelleen määrittelyjen kautta (vrt Raunio & Helkama 1974, 225).

Vaikka joissakin tilanteissa ulkopuoliset määrittivät tulijat osaamattomiksi tai kykenemättömiksi ja siten apua tarvitseviksi, tekivät he sitä jonkun verran myös itse. Aineistossa on esimerkiksi tilanteita, joissa eräs haastateltava jopa tietoisesti jättäytyi avuntarvitsijan rooliin nojautuen ehkä liikaakin toisten apuun. Minttu Rätty (2002, 120) puhuu vastaavista tilanteista osana kulttuurishokkia (ks. myös Turtiainen 2013, 196). Omassa aineistossani tämäkin roolitus kohtasi vastustusta ja auttajat patistivat autettavaa yrittämään itse, jolloin rooleja ja rooliodotuksia piti jälleen uudelleenarvioida.

Lähtökohtaisesti avuntarvitsijan roolia ei nähty aineistossa negatiivisena, vaan enemmän luonnollisena vaiheena ja osana elämää. Haastateltavien kertomuksissa todettiin, että elämässä on tilapäisiä vaikeita asioita, joissa tarvitaan apua, esimerkiksi kielen suhteen. Tämä ei kuitenkaan poistanut heidän omaa toimijuuttaan, vaan päinvastoin, innosti heitä opettelemaan asioita ja keksimään luovia tapoja selvittää tilanteista. H3 kertoi arkipäivän tilanteesta, jossa tarvitsi apua heti Suomeen tulonsa jälkeen. Mielestäni seuraava sitaatti kuvaa hyvin aineistossa ilmenevää suhdetta avuntarvitsijan rooliin.

H3: Silloin kun me tulimme Suomeen, se oli joulukuussa. Ajatelkaa, kuinka oli ihan talvi ja niin pohjoisen! [Asuinkunta] on liian kylmä [...] ja siellä tarvitaan joskus apua mennä kauppaan. Tarvitsee niin auto. Silloin meillä oli autokortti ja ei autoa. Silloin tarvitsee naapuria auttamaan. Se oli tosi hyvä, hyvä asia. [...] Ja se oli niin hyvä, että naapuri oli meille hyvä ja auttamaan.

Kuten äskeisestä esimerkistä kävi ilmi, ei avuntarvitsijan rooli näyttäytynyt lopullisena eikä persoona- tai kansallisuussidonnaisena, vaan ennen kaikkea olosuhteiden vaikutuksesta syntyneenä. Esimerkiksi H3:n tapauksessa kylmä ilmasto loi avun tarpeen, jonka seurauksena hänestä tuli avun vastaanottaja. Se ei tarkoittanut, etteikö hän itse olisi osannut tai pystynyt menemään kauppaan ja hoitamaan omia asioitaan, mutta uusi kylmä ilmasto toi omat rajoitteensa arjen askareille ja sitä kautta myös arjen rooleille. Toisaalta avun vastaanottajan rooli oli mahdollinen, koska roolipartnerina toimiva naapuri reagoi tilanteeseen tarjoamalla apua ja näin mahdollisti avun saannin ja sitä myötä avun vastaanottajan roolin.

Haastateltavat joutuivat välillä uudelleen asemaan myös avun vastaanottajina, sillä joissakin tilanteissa apua tuli sellaisilta tahoilta, jotka ovat tulijoille vieraita tässä yhteydessä. Esimerkiksi H1 kauhisteli, miksi sosiaaliviranomaiset puuttuvat pakolaisten asioihin, sillä hänen ajatusmaailmassaan sosiaaliviranomaiset ovat sairaita ja työttömiä, ja poliisit pakolaisia varten. Kati Turtiainen (2013, 192) huomauttaakin, että viranomaiskäytännöt eri yhteiskunnissa voivat poiketa toisistaan, jolloin Suomen

viranomaiskulttuuri voi tuntua oudolta. Toisaalta vastaan tuli myös sukupuolikysymykset, joita käsittelemme tarkemmin myöhemmin. H4 kertoi, miten hän on Suomessa asuessaan oppinut vastaanottamaan apua ja neuvoa myös esimerkiksi naispuolisilta viranomaisilta, mikä poikkeaa täysin hänen aiemmin oppimastaan käytännöstä. Lisäksi aineistosta tuli ilmi liuta uusia viranomaistahoja, kuten Kela tai Maistraatti, joista haastateltavat eivät olleet ennen kuulleetkaan.

Edellä kuvatuilla passivoiduilla tai autettavan rooleilla voi olla vaikutusta tulijoiden aktiivisen toimijuuden kokemukseen (vrt. Malkki 2012c, 119). Toisaalta nämä ovat vain osa aineistosta esiin nousseita toimijuuden rooleja. Aineiston perusteella maahanmuuton kysymyksiin ei nimittäin liittynyt ainoastaan negatiivisia ja passivoivia rooleja, vaan myös toimijuuteen positiivisesti vaikuttavia ja sitä vahvistavia rooleja (vrt. Tiilikainen 2003, 284). Niitä olivat muun muassa avunantajan, oppijan, selviytyjän ja aktiivisen toimijan roolit.

Apu, avun saaminen ja avunantaminen ovat teemoja, jotka nousivat esiin monessa kohtaa aineistoani. Edellä kuvatun avunvastaanottajan roolin lisäksi aineistosta löytyi aktiivista toimijuutta vahvistava avunantajan rooli. Tämä rooli tuskin oli täysin uusi kenellekään, mutta uudessa ympäristössä autettavat asiat ovat erilaisia. Esimerkiksi H3 kertoi, kuinka hän on ollut Suomessa rohkaisemassa Suomeen vähemmän aikaa sitten muuttaneita pakolaisia ja kertomassa, millaista elämä Suomessa on. Maahanmuutto on antanut hänelle mahdollisuuden ottaa uusi tai uudenlainen kokemusasiantuntijan rooli ja auttaa sen avulla muita sopeutumaan Suomeen. Toisaalta auttajan rooli ei H3:n kohdalla ollut uusi ja siinä oli nähtävissä jatkuvuutta, sillä H3 kertoi avustaneensa kanssaihmissä ollessaan aikoinaan pakolaisleirillä. Myös H2 kertoi kääntäneensä maahanmuuton kokemuksen voimavaraksi ja myös hän auttaa muita Suomeen muuttavia uudessa ympäristössä ja uusissa olosuhteissa. Tämä kertoo jotakin siitä, miten uudet olosuhteet avasivat ovia uusiin rooleihin. Jos haastateltavat eivät olisi koskaan joutuneet muuttamaan uuteen maahan, eivät he olisi koskaan voineet ottaa kokemusasiantuntijan ja rohkaisijan rooleja tässä asiassa. Voidaankin havaita, että tässä asiassa maahanmuutto antoi mahdollisuuden sekä säilyttää auttajan rooli että laajentaa sitä uusille alueille.

Katson auttajan roolin tuovan myös henkisiä ja psyykkisiä voimavaroja, sillä avunantoon liittyy iloa ja tyydytystä (Seikkula 1996, 1). Esimerkiksi H2 kuvasi, miten hän oppi kielikurssilla niin nopeasti suomenkieltä, että pystyi auttamaan muita erilaisissa käytännön tilanteissa, kuten lääkäriaikojen varaamisissa tai perumisissa. Hän kertoi kokeneensa iloa siitä, että hänen osaamisensa tunnustettiin ja että hänellä oli mahdollisuus vieläpä omalla osaamisellaan auttaa muita.

Kaikissa tilanteissa auttajan rooli ei ollut automaatio. Esimerkiksi H1 joutui tilanteeseen, jossa häneltä vaadittiin pakon edessä tulkin roolia haastavassa tilanteessa, jossa hänen kielitaitonsa ei vastannut tilanteen vaatimuksia. Hän ei kuitenkaan suostunut ottamaan osaamattoman roolia, vaan halusi auttaa tilanteessa ja selviytyä siitä. Hän kuvasi tilannetta sanoin ”en sano en osaa, vaan otan sanakirjan ja heti lähden”. Näin ollen avunantajan rooliin asettuminen oli joissakin tapauksissa myös itsensä haastamista ja osaamattoman ihmisen roolin torjumista ja vastustamista.

Aineistoni valossa maahanmuutto näyttäytyy pitkälti myös oppimisen ja opetteluun kautta. Maahanmuuton seurauksena ihmisen on opittava uusia asioita, käytäntöjä, rooleja ja roolikäyttäytymistä, joten oppijan roolista tulee tässä mielessä merkittävä. Maahanmuuton yhteydessä ympäristö mahdollistaa monenlaisia oppijan rooleja. Esimerkiksi koulutus nähtiin isona ja tärkeänä asiana. Suurempaan rooliin nousi kuitenkin yleinen uudesta ympäristöstä oppiminen, joka näyttäytyi ympäristön mahdollistamana asiana. Tämä herätti erilaisia tuntemuksia. Esimerkiksi H1 tunsu suurta kiitollisuutta siitä, että on saanut oppia asioita uudesta kulttuurista.

Aina oppiminen uudesta ympäristöstä ei näyttäytynyt näin tavoiteltavana ja positiivisena asiana. Esimerkiksi H3 korosti vakavana, että vaikka uudesta ympäristöstä saattoi oppia ja ottaa opikseen monissa asioissa, ei sen ollut tarkoitus syrjäyttää omaa identiteettiä ja omaa kulttuuria. Hänen mielestään suomalaisuutta ei myöskään pidä matkia, vaikka monet hänen kokemuksensa mukaan niin tekevätkin. Tällainen asenoituminen on erimerkkinä siitä, miten uuteen ympäristöön sulautuminen ja vanhan hautaaminen eivät näyttäydy tavoiteltavina asioina (vrt. Alitolppa-Niitamo 1993, 24–25).

Uusi ympäristö ajoi haastateltaviani oppimaan ja opettelemaan uusia asioita ja yksi aineistossa ilmenevistä oppijan rooleista onkin itse valittu ja otettu oppijan rooli. Monessa kohtaa kävi ilmi, että haastateltavat ottivat itse aktiivisen asenteen ja opettelivat asioita. Esimerkiksi H2 kuvasi, miten kielitaidottomuus ajoi heidät oppimaan ja opettelemaan kieltä.

H2: Niin, pakko oppia! Aika nopeasti me opimme, koska kieli. Englanti, emme osanneet englantia ja suomea ja tosi tärkeä. Meillä oli pakko oppia ja tosi nopeasti me opimme perusasioita.

Kuten tästä sitaatista tuli ilmi, ei osaamattomuus suinkaan lamauttanut, vaan päinvastoin kannusti opiskelemaan ja ottamaan aktiivisen oppijan roolin. Oppiminen kuvattiin päämäärätietoisena ja tavoitteena oli suomenkielentaito. Tähän tavoitteeseen aineistossa pyrittiin esimerkiksi ottamalla mallia

muista, yrittämällä, menemällä vapaaehtoisille kielikursseille, käyttämällä sanakirjaa tai tekemällä tietoinen päätös siitä, että puhuu englannin sijaan suomea. Oppiminen ja opiskelu nähtiin myös Suomessa elämisen ja siinä pärjäämisen edellytyksenä.

H3: Jos tulee ensimmäinen vastaan tulija Suomeen ja hän tarvitsee kyllä ensiksi opiskelemaan suomea. Se on avain asua kulttuurissa, se on joku ovi. Ja mä suosittelen aina, [---] aina rohkaista lapset ja aikuiset opiskelemaan ahkerasti suomea, koska se voi auttaa heitä myös kotiutua ja perehtyä yhteiskunnassa.

Suomenkielen opiskelun katsottiin avaavan ovia uusiin rooleihin ja Marja Tiilikainen (2003, 174) katsoo sen tarjoavan lisäksi mahdollisuuden itsenäisyyteen. H1 kuvasi, miten hän opiskeli ja oppi suomenkieltä ja pääsi töihin. Näin kieli avasi hänelle oven työntekijän rooliin. Vaikka kielen opiskelu katsottiin avaavan paljon mahdollisuuksia, ei se aina näyttäytynyt hohdokkaana. Esimerkiksi H3 kuvaa, miten heitä pelotti alkaa opiskella hyvin erilaiseksi kuvattua kieltä. Hänen kohdallaan opiskelijan ja opettelijan roolia sävytti siis aika ajoin pelko. Joka tapauksessa aineistossani uuden oppiminen kuvattiin päättäväisenä ja määrätietoisena opetteluna.

Joskus oppijan rooli ei ollut itse valittu, vaan jonkun toisen määräämä. Esimerkiksi H4 kertoo pariin otteeseen, kuinka hänen suomalainen seurustelukumppani patisti häntä hoitamaan asioitaan itse, eikä turvautumaan häneen. H2 toi esiin myös ajatuksen, että joillekin oppijan roolin ottaminen vaatii jonkun toisen roolin, kuten kotiäidin roolin poisjättämistä. Joillakin tämän hyväksyminen voi vaatia aikaa, jotta he haluavat ja uskaltavat hypätä oppijan ja opiskelijan rooliin ja uudelleen järjestellä arkikäytäntöjään niin, että esimerkiksi lastenhoito hoituu muutoin kuin kotona olevan äidin kautta. Myös Anita Novitsky (2005, 72) on havainnut, että roolien muuttuminen on pitkä prosessi ja sillä on väliä, miten suuri ero uuden ja vanhan roolin välillä on.

Edellisten roolien lisäksi aineistosta löytyi esimerkkejä selviytyjän roolin ottamisesta. Tämä rooli on tärkeä, sillä kokemus vieraassa maassa pärjäämisestä on nähty voimaannuttavana (Ruhanen 2013, 13). Haastateltavat asemoivat itsensä selviytyjiksi monissa asioissa. He kyllä myönsivät tarvitsevansa alussa apua esimerkiksi kielen suhteen, eivätkä tienneet kaikkia käytännön asioita, mutta kun he oppivat ne, he katsovat pärjäävänsä. Monesti siirtymän avuntarvitsijasta selviytyjäksi ja pärjääväksi ihmiseksi kuvattiin tapahtuvan kielen oppimisen tai joidenkin käytännön asioiden, kuten kaupassa käynnin oppimisen yhteydessä, kuten H2 kuvaa alla olevassa sitaatissa.

H2: Joo, heti kun menin suomenkielen kurssille, sen jälkeen opimme suomen kieltä niin vuoden päästä me pärjättiin jo.

Kuten jo aiemmin on käynyt ilmi, aineistostani nousi esiin ajatus siitä, että toisinaan itsensä pitää pakottaa oppimaan jotakin. Nähdäkseni tämä on tärkeä asia myös selviytyjän roolia ajatellessa, sillä selviytyjän rooliin pääseminen voi vaatia oppimista, kuten edellisestä kommentista kävi ilmi. Tämä puolestaan vaati tietynlaista roolikäyttäytymistä.

Vaikka selviytyjän rooli oli suuressa osassa aineistossani, se tuskin oli uusi kiintiöpakolaisina Suomeen tulleille. Siinä kuitenkin tapahtui muutosta, mistä asioista ja missä puitteissa haastateltujen tuli selviytyä. Esimerkiksi lähiyhteisön ja perheen poissaolo nostettiin esille selviytymistä hankaloittavina tekijöinä. Näillä tekijöillä oli merkitystä sille, millaisia selviytyjän rooleja haastattelemani ihmiset voivat uudessa ympäristössä ottaa. Esimerkiksi H3 kuvasi, miten pakolaistausta tuo tiettyjä asemia myös Suomessa asumiseen. Hän kertoi olevansa tietyllä tapaa olosuhteiden vanki ja hänen selviytyjän roolinsa liittyi tähän.

H3: Ja sitten oma kotimaassamme ei ole ollut rauhaa koskaan. Minusta on, että kyllä kaikki nyt, kaikki kestää ja ei muuta vaihtoehtoo, ei muuta vaihtoehtoo.

H3:n selviytyjän rooli on pakon sanelema. Hän koki, että hänellä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin selvitä. Sen sijaan H2 kuvasi aivan päinvastaista tilannetta. Hän katsoi ympäristön luovan mahdollisuuksia, joiden ansioista hän voi selviytyä ja olla ”vahva ihminen”.

H2: Niin, nyt minä pärjään, kyllä. Minä uskon ja olen nyt vahva ihminen ja minä pärjään kaikista tehtävistä. Kyllä pärjään ja osaan kyllä, ei ole vaikeaa. Mulla on, sanonko ruuhkaviikko, koko viikko, [---] mutta edelleen sanon ”olen vahva, voin pärjätä.” En sano ”oho, vaikea”. Monet sanoivat minulle, sinulle on vaikea, sinulle on tosi vaikea mennä töihin, kotitöitä, lasten kanssa ja perhe. Sinulle on vaikea, sinulla on. Minä sanon, terveys on tärkeä. Jos olen terve, ja kunnossa, ei ole vaikea ei ole hankala. Niin joka päivä töissä ja iltapäivällä. Mä haluan! [---] Ja todella pitkä päivä! [naurahtaa] Ja kotonakin täytyy laittaa ruokaa ja meidän kulttuurissa miehet eivät tee paljon. Eivät halua hoitaa lapsia. Ja silloin, kun mulla on jotain asiaa ja iltavuoro töissä, hänellä on pakko hoitaa! [hymyilevä äänensävy]. Hän hoitaa kyllä. Ja jos mä oon sairas, silloin hän auttaa. [---] Ei haittaa, mutta en pakottaa, en halua. Itse pärjään, haluan itse tehdä kaikki.

Tässä esimerkissä H2 on saanut uusia haasteita ja uusia asioita elämäänsä ja näin hänellä on mahdollisuus olla selviytyjänä näissä uusissa tilanteissa. Toisaalta hänen tarinansa jatkuu kuvauksella siitä, miten uudessa ympäristössä hänen puolisonsa on täytynyt opetella uusia rooleja ja niihin kuuluvaa roolikäyttäytymistä, mikä on ollut omiaan avaamaan myös hänelle uusia mahdollisuuksia. Myös Marja Tiilikainen (2003, 174) on huomannut, että uusi ympäristö pakottaa jakamaan kodinhoidollisia vastuita erilailla kuin kotimaassa.

Nämä esimerkit tuovat hyvin esille, että ympäristössä tapahtuva muutos voi muuttaa myös rooleja. Toisaalta objektiivisesti katsoen sama ympäristö ja sama rooli voivat saada hyvin erilaisia vivahteita ja sävyjä tilanteesta ja henkilöstä riippuen. Ympäristön roolikäsityksissä tapahtuva muutos tuo mahdollisuuden toisenlaiseen, uudella tavalla aktiiviseen toimijuuteen.

Aineistoni tuo esille, että oma rooli aktiivisena toimijana muuttui maahanmuuton myötä. Esimerkiksi H2 kuvasi toimijuudessaan tapahtunutta muutosta seuraavasti:

H2: Kurssi alkoi ja sen jälkeen minut rohkaisi [=rohkaistuin]. Kurssilla minulla oli oma vuoro ja varatut ajat ja itse piti mennä yksin. Kotimaassani oli sota. Uskomatonta, en uskaltanut, menemään yksin ulos. Ja Suomessa en halunnut mennä yksin ja alussa en uskaltanut mennä yksin. Niin kurssin jälkeen varatut ajat, meillä oli semmosia esityksiä. Alussa olivat ”mmm” [epäröivä, ujosteleva, vähän varautunut äänensävy], se ei ole normaalia kaikille, mut kuitenkin rohkaisee Suomessa paljon kurssilla, koulussa, muuallakin. Lääkärinaikoja, muut viralliset asiat, kaikki yksin, kun olin aikuinen, kun tulin aikuisena Suomeen.

H2 kuvaa lähtötilannetta, jolloin hän ei uskaltanut kulkea tai hoitaa asioitaan yksin. Uudessa ympäristössä kuitenkin vaatimukset muuttuivat ja hänen edellytettiin hoitavan asiansa itse ja itsenäisesti. Aiemmin H4 kertoi, kuinka vanhemmat sisarukset tai vanhemmat hoitavat normaalisti perheen asioita, eivätkä ne kuuluneet hänelle. Tässä suhteessa omassa toimijuudessa tapahtui suuri muutos. Osittain tämä toimijuuden muutos liittyi uudessa ympäristössä vallitsevaan käsitykseen iän merkityksestä ihmisen toiminnalle ja toimijuudelle. Vaikka tulijoiden ikä pysyi uuteen maahan tullessa samana, iän merkitys muuttui radikaalisti. Esimerkiksi H3 kuvaa, miten lapset ovat aina lapsia ja kuinka hänen kotimaassaan lapset muun muassa asuvat vanhempiensa kanssa niin kauan kunnes menevät naimisiin ja perustavat oman perheen. Side perheeseen ei kuitenkaan tuolloinkaan katkea. Nyt H2 kuvaa tilannetta, jossa hän joutui jo pelkästään ikänsä takia opettelemaan omien asioidensa hoitamista. Perusteluksi tälle riitti, että tuli aikuisena Suomeen. Myöhemmin kysyin H2:lta, miltä tämä itsenäisen toimijan rooli tuntui ja hän

vastasi sen tuntuvan hyvältä. Hän totesi, että jokainen haluaa hoitaa omia ja perheensä asioita itse. Samanlaista itsenäisen toimimisen arvostusta kuvaa muun muassa H4.

H4: Ja nyt minä opin Suomessa minä voin valita minun elämä: mistä minä tykkään, mitä minä teen.

Tämä keskustelun pätkä liittyi siihen, kuka päättää perheenperustamisesta. H4 kertoi, miten hänen kotimaassaan tämä päätösvalta kuuluu vanhemmille tai veljille, mutta itsellä ei ole sanavaltaa asiaan. Suomessa hän oppi, että voi itse aktiivisesti vaikuttaa omaan elämäänsä ja tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Tämä oli hänelle ainakin perheen perustamiskysymyksissä uutta.

Vaikka aktiivisen toimijan roolia arvostetaankin, näyttäytyy itsenäinen ja omaan elämään vahvasti vaikuttava individualistinen yksilön rooli aineistossani uutena ja suhtautuminen siihen vaihtelee. Esimerkiksi H3 kertoo, että itsenäisyys on asia, jota hänen piti opetella. Hän ei nähnyt itsenäisyyttä positiivisena asian, vaan yhdisti sen Martinsin ja Reidin (2007, 215) tutkimien aasialaisnaisten tapaan yksinäisyyteen. H3 näki itsenäisyydessä joitakin hyviä asioita, kuten sen, että hiljaisuudessa voi oppia jotakin itsestään. Pääasiassa se näyttäytyi kuitenkin ennen kaikkea huonona asiana. H3 ottaa konkreettisen negatiiviseksi kokemansa esimerkin itsenäisyysajattelun vaikutuksesta hänen perheensä elämään.

H3: Mä olen oppinut tällaista yksinäisyyttä elämä. Mä olen oppinut, että se on helppo, [---] jos on mahdollisuus opettaa ihminen hoitaa oma asia itsellensä. Minun tyttäreni, kun täytti 18 vuotta, hän lähti pois kotoa ja hän sai oman asunnon ja asui siellä vähän aikaa, mutta hän tuli takaisin. Ja ensi kun hänen äitinsä kysyi, miksi hän lähtee pois. Hän sanoi, isä sanoi minulle, että mä voin lähteä pois, koska kun me olemme täällä kotona, ja kaikki tämä [...] asumistuki voi aiheuttaa, koska mä olen täysi-ikäinen.

Ja puoliso kysyi, miksi sinä [ei saa selvää] lapsi? Lapsi sanoi, että sinä sanoit hänelle näin, että kyllä hän voi lähteä pois! Minä sanoin, että minä en voi sitä tehdä. Tää on hänen oma tahtonsa. Mutta, kun hän tuli takaisin kotiin, ei kysynyt minusta, että ”nyt minä haluan tulla takaisin kotiin”. Hän tuli ilman ilmoittaa minua ja hän tuli [---] takaisin. [---] Se oli vähän häpeä ja häpeä asia, että, kun tyttö lähtee pois, omassa kulttuurissa. Ei voi suositella lapsia lähtee pois, tyttö. Tämä, pojat kyllä voi lähteä pois ja asua omassa, mutta tyttö oli niin vähän huono asia.

Kuten sitaatista käy ilmi suomalaisen yhteiskunnan rakenteet tukevat individualismia ja tietynlaista perhekäsitystä (Räty 2002, 113). Suomessa tytön on mahdollista muuttaa omilleen, mutta H3:n mielestä tämä on häpeä vanhemmille. Tämä on hyvä käytännön esimerkki Levinin (2013, 715–716) ja Rädyn (2002, 108–111) esiin nostamista toisistaan erillisistä sosiaalisista todellisuuksista. Esimerkistä käy ilmi, miten eri yhteiskuntien ja ympäristöjen ”normaalit” käytännöt menevät välillä ristiin ja aiheuttavat ristiriitoja perheissä ja perherooleissa. Suomalaisen yhteiskunnan mahdollistama itsenäinen toimijuus voi siis myös hajottaa ja rikkoa tulijoiden perhekäsityksiä ja perherooleja. Tästä vanhempien ja lasten pääläelleen kääntyvästä roolijärjestyksestä puhuu myös Minttu Räty (2002). Hän toteaa, että suomalaisella indivisualistisella perhekäsityksellä on vaikutusta muun muassa nuorten vapaudenkaipuuseen ja vanhempien auktoriteettiaseman horjumiseen uudessa maassa. (Räty 2002, 113.)

6.2.3. Muutos perherooleissa

Kuten aiemmassa tutkimuksessa on huomattu, myös omasta aineistostani käy ilmi, että perherooleissa on tapahtunut paljon muutoksia (Räty 2002, 113). Aineistostani nousi esiin huomio, että suhteen omaan perheeseen ja omiin vanhempiin kuvattiin muuttuneen (vrt Novitsky 2005, 73–74; Pentikäinen 2005, 100–102). Esimerkiksi H2 kertoi, miten hänen vanhempansa jäivät toiseen maahan, jolloin hänen vanhempien sisarustensa täytyi ottaa vanhemman rooli esimerkiksi huolenpitäjänä ja auktoriteettina. Tämä ei tietenkään tarkoittanut, että tunneside ja kaipaus muualla olevia vanhempia kohtaan olisi lakannut tai että sisarukset olisivat korvanneet heidän poissaolonsa.

Aineistosta nousi myös tilanteita, joissa toisessa maassa asuminen ja sen mukanaan tuoma muutos tuottivat ristiriitoja sekä Suomessa asuvan perheen että eripuolilla maailmaa olevien perheenjäsenten välille. Nämä tilanteet liittyivät esimerkiksi eriäviin mielipiteisiin kotimaahan paluusta tai lasten ja vanhempien erilaisista itsenäisyyskäsityksistä (Räty 2002, 113). Toisaalta myös perheenperustamisasioita uudessa maassa täytyi aineiston perusteella miettiä uudella tavalla. Esimerkiksi omanmaalainen puoliso täytyy ehkä hakea muualta tai perheen roolia puolison hankinnassa täytyi pohtia uudelleen. Myös avioitumisille oli Suomessa toisenlaiset rajat kuin jossain muualla.

Näiden lisäksi myös perheen ja suvun tarjoamassa tukiverkostossa tapahtui suuria muutoksia, joita myös Marja Pentikäinen (2005) kuvaa tutkimuksessaan. Hänen haastattelemiensa vietnamilaisten ja somalialaisten kollektiivinen ympäristö hajosi uuteen maahan tultaessa, mikä aiheutti muun muassa sen, että asioista ei voi puhua perheen ulkopuolelle, vaikka perhe olikin kaukana. (Pentikäinen 2005, 102; Kokkonen 2012, 83–84.)

Omassa tutkimuksessani tukiverkostossa tapahtuva muutos konkretisoitui esimerkiksi kysymyksessä lastenhoidosta ja sen puitteista. Haastateltavat kuvaavat, miten aikaisemmin muun muassa sisarukset, vanhemmat ja muut sukulaiset olivat lähellä ja heiltä sai paljon apua esimerkiksi lastenhoidossa. Suomessa tilanne kuitenkin muuttui. Esimerkiksi kollektiivisen vanhemmuuden periaate, jonka mukaan kuka tahansa tuttu aikuinen saattoi kasvattaa ja ojentaa kylän lapsia, jäi puuttumaan uudessa maassa (myös Tiilikainen 2003, 179–181). Tämä oli omiaan muuttamaan käsityksiä kasvatuksesta ja se asetti vanhemmat erilaiseen ja yksinäisempään asemaan. Myös suhteet sukuun ja perheisiin tyypistyivät tai jäivät kokonaan puuttumaan. Kaikilla haastateltavillani ei ollut ollenkaan sukua Suomessa ja perhekin saatettiin jakaa useampiin asuntoihin. Perheenjäseniä saattoi asua myös eri paikkakunnilla, jolloin käytännön asiat, kuten välimatkat tai eri aikaan olevat lomat aiheuttivat haasteita. Toisaalta perhe kuvattiin niin tärkeäksi, että perheen yhteyden eteen oltiin valmiita matkustamaan pidempiäkin matkoja usein. Lisäksi niille, joilla oli perhettä Suomessa, perhe koettiin tärkeänä tukiverkkona arjen tilanteissa ja perheen läsnäolon katsottiin etenkin alussa vähentävän ikävän kokemusta. Myös Minttu Rätty (2002, 113) on huomannut, että perhe voi toimia tärkeänä tukena sopeutumisprosessissa.

Lasten- ja kodinhoidon ympäristö muuttui siis radikaalisti maan muuttuessa. Perheyhteisöltä saatu tuki saattoi jäädä kokonaan pois tai tilalle saattoivat tulla erilaiset viranomaiset ja heidän tarjoamansa apu, mihin suhtauduttiin jokseenkin varauksella (vrt Tiilikainen 2003, 173). Kaikki tämä vaikutti väkisinkin omaan rooliin kasvattajana ja vanhempana. Näillä oli suoria vaikutuksia arjen rakenteeseen ja sujuvuuteen. H1 kuvaa hyvin, miten aikaisemmin tarjolla ollutta perhe- ja sukuyhteisön tarjoamaa apua ei voinut korvata ulkoryhmän, esimerkiksi omanmaalaisten, kaupungin tai valtion tarjoamalla avulla.

H1: On vaikea, on niin vaikea. Minä sanon, että on niin vaikea, koska täällä olen yksin. On täällä omanmaalaisia, mutta täällä ei ole esimerkiksi kavereita tai sukulaisia. Ja ne on vaikea. Varmaan teillä on niin, jos ei ole sukulaiset, ei voi viedä lapset [hoitoon].

Merkille pantavaa H1:n kuvauksessa on muun muassa se, että omanmaalaiset eivät automaattisesti muodostaneet turvaverkkoa tai ystäväpiiriä, mikä käy ilmi myös aiemmissa tutkimuksissa (esim Kopylova 2011, 122). Oma tutkimukseni osoitti, että hyvätkään ystävät, tai kuten edellä toin ilmi, edes Suomessa olevat perheenjäsenet eivät voineet korvata puuttuvaa perhettä. Tämä haastaa Lotta Kokkosen (2012, 83–84) ajatuksen, jonka mukaan ystävät voisivat korvata muualla olevan perheen.

Kuten ylläolevasta sitaatista käy ilmi, maanmiesten olemassaolosta huolimatta olonsa saattoi tuntea yksinäiseksi. Polina Kopylovan (2011, 122) mukaan tämä voi johtua esimerkiksi maanmiesten toisiinsa

kohdistamista odotuksista, joihin yksilön on vaikea vastata. Joka tapauksessa voi ajatella, että perheyhteisön puute saattaa johtaa monenlaiseen yksinäisyyden kokemukseen ja tämän kautta luoda kuulumattomuuden ja erillisyyden tunnetta.

Näiden lisäksi vanhemman asema näyttäytyi hyvin erilaisena. Esimerkiksi erilaisen Suomen lain koettiin rajoittavan, mutta myös mahdollistavan erilaista vanhemmuuden harjoittamista kuin kotimaassa. Sen katsottiin myös vaikuttavan lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin. Esimerkiksi H1 koki ristiriitaa siinä, mitä laki vaatii ja mihin se antaa mahdollisuuksia. Hän koki lain rajoittavan ja muuttavan vanhemman rooliin kuuluvaa roolikäyttäytymistä huonolla tavalla. En ole tämän huomion kanssa yksin, sillä myös Marja Tiilikainen (2003, 181) on saanut aivan samanlaisia tuloksia tutkiessaan somalinaisia Suomessa.

H1: Esimerkiksi jos lapset menee ulkona ja hän varastaa tai käy pahasti, heti poliisi tulee isälle tai äidille ja antaa vanhemmat lasku. Okei, sinä annat mulle laskun, minä maksan tämän laskun, mutta haluan pitää lapsen [kotiarestissa]. Jos lapsi poliisiasemalle ”vanhemmat ei anna mahdollisuutta lähdän ulos”, heti tulee turvakoti lapsen [lastenkoti]. Se on ärsyttävää. Laki haluaa vanhemmat hoitaa lapset, mutta ei anna enää vanhemmat mahdollisuus hoitaa lasta. Meillä on erilailla. Meillä on laki ennen ja toinen katuoppi. Siellä esimerkiksi, jos minun lapsi tekee pahasti kadulla, toinen ihminen, esimerkiksi minun kaveri tai tuttu ihminen, heti voi tulla ja laittaa korvat kiinni ja sanoo, sinä olet esimerkiksi X:n lapsi ja sun vanhemmat on ihan hyvä ihminen. Miksi sinä teit näin?

Lasten ja vanhempien roolien katsottiin myös sekoittuvan uudessa maassa. Esimerkiksi H3 kuvasi järkyttyneenä tilannetta, jossa päiväkodin hoitaja mainitsi pienelle lapselle mahdollisuudesta vaihtaa sukunimeä. H3 koki tämän kovin loukkaavana ja ihmetteli, miksi lastenhoitaja loi pienelle lapselle mahdollisuuden astua tässä asiassa aikuisten maailmaan, vaikka hänen mielestään se ei kuulu lapsille. Mielestäni tämä on hyvä esimerkki siitä, miten uusi ympäristö avaa, mahdollistaa ja pitää esillä uudenlaisia asioita ja rooleja. Ympäristö antaa mahdollisuuden valita myös joitakin sellaisia rooleja ja symbolista kuulumista, jotka eivät ole olleet samalla lailla tarjolla entisessä yhteiskunnassa, kuten tässä sukunimitapauksessa. H3 piti tätä vakavana ja uhkaavana asiana. Hän katsoi, että lasten ja aikuisten roolit ja roolikäyttäytyminen sekoittuvat joissakin asioissa tai lasten ulottuville tuli ja annettiin liian nopeasti asioita aikuisten maailmasta. Tämä aiheutti hänen mukaansa muun muassa taloudellisia kysymyksiä arjessa, esimerkiksi tapauksissa, joissa lapset haluavat kalliita älypuhelimia.

Suomeen muuton kerrottiin aiheuttavan myös suuria käytännön muutoksia perheiden elämään, jotka vaikuttivat väistämättä myös rooleihin. H3 kuvaa, miten heidän suuri perheensä jaettiin osiin ja miten siitä lähti käyntiin suuri muutos myös rooleissa.

H3: Jokaisella oma koti. Meidän perheellä [---] oli monta asuntoa koko perheellä. Aikaisemmin me asuimme yhdessä omassa talossa, mutta kun me tulimme Suomeen, niin olemme jakautettu. [---]

T: Tuliko siellä jotakin, tavallaan että, jos vanhemmat ovat ennen huolehtineet lapsistaan, niin tuliko nyt sellainen olo, ettei voi huolehtia? Tai että nyt ne lapset joutuvat siellä jotenkin itsenään olemaan, tai jotenkin, että...?

H3: Aivan. Se on hyvä kysymys, koska nyt, silloin kun me tulimme Suomeen, se alkoi aihe, että meidän lapsi pitäisi olla erikseen, todella erikseen. Se alkoi silloin. Ja koska he asuivat niin lähellä meitä, se oli helppo kokoontua joka ilta, aamu ja ilta olla meidän kanssamme ja syödä samassa pöydässä. Mutta kun me muutimme eri paikkaan, heillä eivät ollut niin tullut kotona. Se oli niin kuin joku pienessä ikävä aika. Me olimme tottuneet, että me syödään yhdessä. Mutta pikkuhiljaa se alkoi, että elämään niin suomalaisesti ja niin.

T: Joo, tuntuiko, että sinä olet vanhempana jotenkin erilaisessa asemassa, kun sinun lapsesi ovat muualla eivätkä enää kotona?

H3: Joo, kyllä! Tarvitsee vanhempana, me olemme kotimaassa, vaikka vanhin lapsi on jo ihan aikuinen, hän asui meidän kanssa, koska ei ole perhettä. Mutta jos olisi perhettä, hän voisi asua omassa asunnossa puolison kanssa ja lapset kanssa, mutta lähellä. Vaikka on perustanut omaa perhettä, mutta täytyy olla niin lähellä. Tämä on nyt tosi ero täällä. [---] Iso muutos. Ja kun aika menee, kuin sekin, lapset muuttuvat. Se on helppo muuttua kuin aikuiset olemaan. Lapset muuttuvat ja matkivat aina toisen kulttuurin hyvä ja huono. Se on kauhea asia, kauhea asia ja eivät nyt muuttuneet kokonaan, koska ovat [tietyn uskonnon edustajia], vaikka asuvat uudessa yhteiskunnassa.

Tästä esimerkistä näkyy jälleen, miten olosuhteet ja ympäröivä yhteiskunta ja sen käytännöt vaikuttivat rooleihin. H3 koki vanhempana, että ympäristön ja yhteiskunnan muutos aloitti hänen lapsissaan muutosprosessin. Vanhemmista erillään asuminen kuvattiin uudeksi asiaksi (vrt Pentikäinen 2005, 103). Myöhemmästä kerronnasta käy ilmi, että H3 katsoi uudessa maassa asumisen saavan lapset haalimaan

uusia, suomalaisiksi koettuja rooleja, kuten itsenäisen nuoren roolin. Tämä rooli näyttäytyi vanhemman näkökulmasta joissakin tilanteissa muun muassa epäkunnioittavana asenteena vanhempia kohtaan. H3 piti näitä rooleja ja roolikäyttäytymistä aikaisempaan nähden erilaisina ja ikävinä. Ne näyttäytyivät myös ristiriitaisina ennen totuttuihin rooleihin nähden ja aiheuttivat jopa rooliristiriitoja lasten ja vanhempien välillä (vrt. Novitsky 2005, 73–74, 77).

H3 yhdisti edellä kuvatut ominaisuudet Suomessa vaikuttavaan ”vapauteen”, jonka hän mielsi monessa mielessä huonoksi. Tämä johti siihen, että hän koki, että esimerkiksi kouluissa ja päiväkodeissa saatettiin opettaa jotakin huonoja asioita tämän ”vapauden” nojalla. Nämä havainnot ovat samansuuntaisia Anita Novitskyn havaintojen kanssa. Hän on huomannut maahanmuuttajien roolimutoksia tutkiessaan, että joskus aikuisten on vaikea ymmärtää perheessä tapahtuvia muutoksia, joita uudessa ympäristössä väkisinkin tulee. (Novitsky 2005, 73–74.)

Edellä kuvatut asiat vaikuttivat myös vanhemman rooliin ja sen suorittamismahdollisuuksiin. Esimerkiksi sitaatissa kuvattuun tuttuun perheen arkeen kuului H3:n mukaan ennen esimerkiksi yhdessä aterioiminen, mutta uusien olosuhteiden takia se kävi hankalaksi. Vanhemmat joutuivat tilanteeseen, jossa heidän oli päätettävä, miten suhtautua lastensa uuteen roolikäyttäytymiseen, sillä entisenlaista vanhemmuutta oli vaikeaa harjoittaa uudessa ympäristössä. Tämä johtui siitä, että lasten eli roolipartnerien roolikäyttäytyminen muuttui, mikä vaati reagointia myös vanhemmilta.

H3 koki, ettei ole itse juurikaan muuttunut ympäröivän kulttuurin takia. Kuten esimerkki osoittaa, muutokseen ei kuitenkaan tarvita kaikkien roolien muutosta, sillä jo yhden muuttunut rooli aiheuttaa muillekin roolien uudelleenarvioimisen tarpeen. Muiden roolien muutos vaikuttaa siis tietyllä tapaa omiin rooleihin, rooliasemiin ja roolikäyttäytymiseen, koska tuolloin toisen muuttuneeseen roolikäyttäytymiseen on reagoitava erilailla (vrt. Rainio & Helkama 1974, 231).

Ne haastateltavistani, joilla oli lapsia, toivat aktiivisesti esiin hyvää ja aktiivista suhdetta lapsiinsa. Tulkitsen tätä kolmella tavalla. Ensinnäkin katson vanhempien kertovan, että lapset ovat tiivis osa heidän elämäänsä. Ajattelen heidän myös olevan vilpittömästi ylpeitä ja iloisia lapsistaan. Toiseksi lasten menestymisen ja esimerkiksi heidän ystävyysuhteiden esiin nostaminen suomalaisten kanssa saattaa olla yritys erottua stereotyyppisen maahanmuuttajan mielikuvasta (vrt. Novitsky 2005, 80). Kolmanneksi esimerkiksi aikuisten lasten kunnollinen ja menestyksekkäs elämä voi olla tietynlainen meriitti ja osoitus tähänastisen vanhemman roolin onnistuneesta suorittamisesta. Toisaalta haastateltavani myös ikään kuin elivät elämäänsä lastensa kautta. Esimerkiksi H3 kertoo, miten hän

toivoo, että hänen lapsensa voisivat eräänä päivänä palata kotimaahansa, vaikka hänellä ei itsellään ole siihen mahdollisuutta (vrt Tiilikainen 2003, 181–183).

Aineistosta löytyi myös positiiviseksi koettuja muutoksia lasten ja vanhempien välisessä suhteessa. Esimerkiksi H2 kertoi, miten hän haluaa irrottautua kulttuurissaan piilevästä tavasta, jossa lapset eivät voi puhua vanhemmilleen suoraan kaikista asioista. Sen sijaan hän haluaa muuttaa vallitsevaa käytäntöä ja tähän liittyviä lasten ja vanhempien rooleja omassa perheessään. Joka tapauksessa aineistosta kävi hyvin ilmi, miten paljon muutoksia kohdistuu perhe-elämään ja perherooleihin.

6.2.4. Muutos sukupuolirooleissa

Melko läheisesti perherooleihin liittyvä ja muutosta kohdannut roolikategoria ovat sukupuoliroolit. Tämä aihealue näyttäytyy pitkälti mukautuvana roolikategoriana, jossa on sekä muutosta että pysyvyyttä. Ympäristössä kerrotaan tapahtuneen muutoksia suhteessa aiemmin totuttuihin sukupuolirooleihin ja käsityksiin niistä. Näiden käsitysten ymmärtämiseen ja hyväksymiseen kerrottiin kuluvan jonkun verran aikaa, jopa useampia vuosia. On kuitenkin syytä painottaa, että suomalainen kulttuuri ei näyttäytynyt automaattisesti tavoittelemisen arvoisena. Esimerkiksi H3 lausahtaa tasa-arvosta seuraavaa:

H3: Kotimaassamme ei ole [---] tasa-arvoisuus. [---] Mutta meillä on kulttuuri, joka [---] järjesti kaikki yhteiskunta eri tavalla, eli miehet ja naiset ja lapset. Tämä on perusyhteiskunta. Naiset on oma tehtävänsä [---] Ja yhteiskunta on eri tavalla, ihmiset on eri tavalla, mutta joka perheessä on hyvä ohjetta. Ei ketään voi sanoa, että mä haluan olla enemmän tai niin kuin sama, niin kuin sanotaan suomalaiset, että tasa-arvo on... Meillä ei ole tällainen, mutta jokainen on tyytyväinen, miten hän on. Ennen. Mä sanon ennen, koska kun sota tuli, kaikki on niin sekaisin ja ihmisetkin kärsivät siitä.

T: No, mitenkä sitten, kun tulitte Suomeen ja huomasitte, että täällä on se tasa-arvo, tai pyritään siihen, ja on ehkä vähän erilainen, kuin olette tottuneet, niin mitä te ajattelite?

H3: Mä ajattelin, että se onkin vaikea uusi kulttuuri ja meidän täytyy kunnioittaa sitä. [---] Joskus se on helppo matkia. Yhteiskuntaa on helppo matkia. Monelle miehet haluaa olla kuin suomalaiset, monelle naiset voi olla kuin suomalaiset [---] ja niin edelleen. Se on helppo matkia, [---] se on helppo elää niin kuin suomalaiset. [---] Jos ihminen ei ole niin kovasti itse yrittää ja olla niin kuin omassa identiteetissä. Se on helppo muuttua. Ympäristö muuttuu... mm,

ympäristö muuttuu. [---] Pitää sanoa suoraan, mikä on totta. Se on helppo muuttua. Mutta perheessäni on vielä hyvä.

Kuten tästä sitaatista ja edeltä käy ilmi, H3 näki suomalaisten roolien omaksumisen huonona asiana. Hän mainitsi erityisesti sukupuolirooleja esimerkkeinä suomalaisista rooleista. Joitakin rooleja tai arvoja kohtaan tämä oli nähtävissä myös muiden kommentteissa. H3 kiinnitti huomiota ympäröivien roolien matkimisen helppouteen, joka saattaa hänen mukaan johtaa oman identiteetin ja sitä kautta myös roolien hämärtymiseen. Mielenkiintoista on, että hän puhui yhteiskunnan matkimisesta, ei asioiden sisäistämisestä. Sen sijaan, hän painotti oman identiteetin säilyttämisen tärkeyttä.

Aineistosta selviää, että jotkut uudet käsitykset sukupuolirooleista on otettu omaan elämään, mutta jotkut aikaisemmat käsitykset ovat jääneet voimaan. Esimerkiksi H2:n suhtautuminen miehensä lasten- ja kodinhoitoon on hyvä osoitus tästä (ks. s. 59). Hän tuo esiin, että uusien olosuhteiden pakosta miehen on silloin tällöin pakko muun muassa hoitaa lapsia, jos hän on töissä. Mies on mukautunut uuteen ympäristöön ja suostunut laajentamaan käsitystään miehen roolista. Toisaalta H2 haluaa tehdä kotityöt itse ja selviytyä itse, eikä edellytä mieheltään toimia kodin askareissa. Myös H4 kuvaa, kuinka hänen tyttöystävänsä Suomessa hoiti kaikki kotityöt, vaikka hän myös kertoi opetelleensa laajentamaan käsityksiään sukupuolirooleista. Hän esimerkiksi opetteli ottamaan vastaan neuvoja myös naispuolisilta henkilöiltä ja suhtautumaan vastakkaiseen sukupuoleen erilailla kuin ennen. Tämä oli täysin päinvastaista, mihin hän oli aiemmin tottunut. Toisaalta on hyvä huomioda, että kaikilla haastateltavilla ero itselle tuttujen käsitysten ja Suomessa vallitsevien käytäntöjen välillä ei ollut kovin suuri ja tämä asenteiden muutos on saattanut tapahtua jo kotimaassa suhteessa kotimaan perinteiseen ja vanhaan kulttuuriin (vrt. Haddad 2014, 46).

Uudessa ympäristössä sukupuolten välisessä vuorovaikutuksessa on myös paljon eroja, jotka vaikuttavat roolikäsityksiin, -odotuksiin ja -käyttäytymiseen. Esimerkiksi naisten vähäinen pukeutuminen kesällä tai miesten ja naisten vapaa yhdessäolo yllättivät alussa jotkut haastateltavat. Uudenlaiset käsitykset olivat outoja ja erilaisia ja niihin liittyen haastateltavieni tuli ratkaista, kuinka he suhtautuvat erilaisiin roolikäyttäytymisen muotoihin ja rooliodotuksiin. Uudet roolikäyttäytymisen muodot, rooliodotukset ja -käsitykset näyttäytyivät aineistossani sekä mahdollisuutena että pelottavana osana uutta kulttuuria.

6.2.5. Muutos uskonnollisissa rooleissa

Viimeinen roolikategoria, jonka otan esiin, ovat uskonnolliset roolit. Haastateltavistani kolme tuli Suomeen muslimeina ja yksi kristittynä, tosin yksi muslimista kääntyi Suomessa toiseen uskontoon, mikä näkyi myös hänen kertomuksestaan. On vaikea sanoa, liittyykö uskonnon vaihtaminen suoraan maahanmuuttoon, eikä tämän tyypisessä tutkimuksessa ole mahdollista siihen perehtyäkään. Joka tapauksessa uskonto ja siihen liittyvät roolit pysyivät kaikilla osana arkea. Aineistossani puhuttiin paljon uskonnollisista ja uskontoon liittyvistä rooleista ja niihin liittyvästä roolikäyttäytymisestä. Vaikka haastateltavieni uskonnolliset taustat eroavat toisistaan, oli niitä yhdistävänä tekijänä muutos ja mukautuminen.

Aineistosta nousi esiin samoina pysyviä, muuttuvia ja uusia uskonnollisia rooleja. Vaikka tutkimukseni liittyy muutokseen, otan tähän yhdeksi tutkimustulokseksi samana pysyneet uskonnolliset roolit. Teen näin, sillä aineistosta käy hyvin ilmi, miten uskonnolliset roolit, kuten muutkin roolit, saattoivat itsessään pysyä samoina ja samanlaisina, mutta ympäristön muutoksen takia, näiden tuttujen roolien tai roolikäyttäytymisten merkitys saattoi kääntyä pääläelleen tai ne saattoivat saada uusia ulottuvuuksia. Tulos on samanlainen kuin Anita Novitskylla (2005, 77).

Olipa henkilön uskonnollinen tausta millainen vain, tuli haastatteluista ilmi, että maahan muutettaessa oma uskonnollinen vakaumus ja uskonnolliseen rooliin liittyvä roolikäyttäytyminen nousivat uuteen arvoon ja ne nähtiin erilaisilla kuin ennen (Tiilikainen 2003, 135). Yksi uusi merkitys, joka vanhalle roolille syntyi, on H3:n näkemys siitä, kuinka uskonto toimii eräänlaisena suojana ja turvana uutta kulttuuria ja sen huonoina pidettyjä arvoja ja käytäntöjä vastaan. Hän näki tämän vaikuttavan sekä omalla että lastensa kohdalla, kuten alta käy ilmi (ks. myös sitaatti s 65).

H3: Mutta mä luulen, että kyllä se yhteiskunta Suomen on niin, jotka eivät ole [oman uskontonsa edustajia], on vaikeaa. Sitä mä koen. [--] Jos ei ole kovaa uskoa, on vaikeaa. Esimerkiksi, suomalaisia yli 40 prosenttia avioliitto ovat eronneet. Miksi? Koska tällaista epätasa-arvoisuus on. Naiset ovat, haluavat olla ihan vapaa, vapaasti enempää kuin tavallinen. Tai mies haluaa olla niin kuin mies. Se tulee niin erilaisia. Se on minusta niin ajatus. Mutta jos on, ehkä [oma uskonto] voi auttaa.

Myös uskonnollisiin rooleihin liittyvän roolikäyttäytymisen arvostaminen ja arvottaminen muuttuivat uudessa ympäristössä. Hyvänä esimerkkinä tästä toimi H2:n kokemus huivin käytöstä. Hän kertoi,

kuinka hän on elänyt musliminaisena ilman huivia. Tämä on kuitenkin johtanut siihen, että hän on joutunut arvostelujen kohteeksi kotimaassaan ja saanut ”erilaisen muslimin” maineen ympäristöstä poikkeavan roolikäyttäytymisen takia. H2 kuitenkin kertoi, miten hän kohtasi ennallaan pysyneen roolikäyttäytymisensä takia vähemmän vaikeuksia uudessa, ei-islamilaيسessa ympäristössä, kuin ne, jotka käyttivät huivia. Näin ollen entisellään säilynyt roolikäyttäytyminen, huivin poisjättäminen, saikin arvonantoa uudessa maassa ja auttoi haastateltavaa pääsemään paremmin sisälle uuden maan tapoihin. Tämä kertoo jotakin roolien ja roolikäyttäytymisen saaman arvostuksen ja ympäristön välisestä suhteesta.

Edellinen esimerkki kertoi myös, että vaikka roolissa itsessään ei tapahtuisi muutosta, voi ympäristössä tapahtuva muutos näkyä myös roolin tai roolikäyttäytymisen uudenalaisena arvottamisena esimerkiksi yhteiskunnan tai perheen taholta. Tässä tapauksessa kyse oli nimenomaan ympäristössä tapahtuvasta arvostusten ja rooliodotusten muutoksista, ei roolin muutoksesta tai pois jäämisestä, sillä H2 mielsi itsensä edelleen muslimiksi. Ei siis ollut kyse siitä, ettei tietty uskonnollinen rooli itsessään olisi sopinut tiettyyn ympäristöön. Sen sijaan tietty rooliin liittyvä näkyvä tai ympäristöstä poikkeava roolikäyttäytyminen saatettiin kokea ongelmana. H2 nimittäin kertoi, miten hänellä itsellään ei ollut ongelmia esimerkiksi rasismien suhteen toisin kuin hänen huivia käyttävillä tuttavillaan. Voikin olla, että enemmän tai vähemmän näkymätön ja yksityisessä tilassa harjoitettu roolikäyttäytyminen olisi helpommin sopeutettavissa uuteen ja erilaiseen ympäristöön. Toisaalta tämä voi kertoa myös siitä, että uusi ympäristö vaatii roolikäyttäytymisen mukauttamista uuteen ympäristöön sopivaksi, jolloin roolikäyttäytymisestä voi tulla hyväksyttyä myös uudessa ympäristössä.

Kuten huomaamme, joissakin tilanteissa totutunlainen roolikäyttäytyminen uudessa ympäristössä oli hyvä asia ja aineistosta kävi ilmi, miten sitä siirrettiin edelleenkin sukupolvelta toisille esimerkiksi uskonnollisen kasvatuksen kautta. Näin maahanmuuton jälkeenkin rooleissa oli nähtävissä tietynlaista jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Aineistossa nousi esiin kuitenkin myös vastakkaisia tilanteita, joissa vanhan roolikäyttäytymisen sovittaminen uuteen ympäristöön ei onnistunut ja se aiheutti ongelmia. H4 esimerkiksi kertoi, miten hän ei voinut hyväksyä sitä, että hänen suomalainen tyttöystävänsä tanssi myös muiden miesten kanssa ja hän perusteli tätä näkemystään nimenomaan uskonnollisella roolillaan. Tämä aiheutti ongelmia parisuhteessa.

Vaikka jotkut uskonnolliset roolit pysyivät samoina, tapahtui niissä myös paljon muutoksia. Joskus tämä muutos tapahtui ympäristön muuttuessa, olosuhteiden pakosta. Esimerkiksi H1 kuvasi uskontoonsa

kuuluvaa roolikäyttäytymistä, jonka mukaan mies ja nainen eivät voi kätellä. Suomessa tällainen käytäntö on tietyissä tilanteissa lähes mahdoton. H1 kertoo, miten hän meni naislääkäriin vastaanotolle miestulkin kanssa. Tulkki ja lääkäri kätelivät toisiaan, kun taas H1:lle tämä uusi käytäntö oli aluksi kovin vaikea ja hämmentävä. Vaikka hän kertoi nykyään kättelevänsä naisia tarpeen vaatiessa, hän kuvasi, miten jopa hänen ja muiden muslimius kyseenalaistettiin erilaisen ja ristiriitaisen roolikäyttäytymisen myötä, kuten alta käy ilmi.

H1: Ensimmäinen on vaikea [kun oli naislääkäri], mutta nyt normaalia, koska tietää, että se on työ. Mutta yksi asia on, uskonto on. Meillä uskonto ei mahdollista miehet kättelee naisia tai naiset kättelee miehiä. Täällä on Suomen kulttuuri. [---] Se on paha, jos mies ei kättele naista. Se on ollut meille hankala aina. Se on aina tullut väkisin, että miksi. Mutta jos sanoo, uskonto näin ja näin ja näin ja se tarvii monta tuntia! Mutta mennä monta tuntia pelkkä yksi asia. Mutta minä lopetin sen [kättelemisestä kieltäytymisen]. [...] Ja se on vaikea, ei kätellä. Niin. Ja olen nähnyt, tullut mun kanssa monta ongelmia tullut sen kanssa.

T: Joo, no miten sinä sitten päädyit siihen, että ”no, hyvä on. Nyt minä kättelen naista.”

H1: Se on, tiedätkö, ihminen menee lääkäriin. [Eräässä kaupungissa] minä menen lääkäriin. Lääkäri olla nuori tyttö [...]. Hän, me tulkki mukana. Hän heti tulee tulkille tervehtii [kättelee] ja sitten hän tulee minulle ja heti minä teki näin [vetää käden pois]. Ja heti hän tuli punainen. Sitten hän kysyi miksi. Miksi? Tulkki sanoo, hän on muslimi. Sitten hän sanoo tulkille, ”etkö sinä ole muslimi?” Sen takia, minä tekee uskonto puoli [---] siitä asiasta. Minä tulin kotiin ja ajattelin, että se ei onnistu täällä.

Kuten edellinen esimerkki osuvasti kertoi, voivat rooliodotukset aiheuttaa ristiriitoja eri kulttuurien välillä. Suomen olosuhteissa on normaalia, että lääkäriä tai muita viranomaisia kätellään vastaanotolle mentäessä. Sen sijaan muslimimaailmassa tämä ei ole normaalia, jos on kyse miehen ja naisen välisestä kättelystä. Uusi tilanne vaati ratkaisua. Tässä tapauksessa H1 päätti kieltäytyä oudolta tuntuvasta kättelytilanteesta, mikä näyttäytyy hänen roolinsa ja roolikäyttäytymisen koodiston läpi katsottuna perusteltuna ja oikeutettuna. Vaikka tilanne oli hänen puoleltaan perusteltu, johti se lääkäriin kasvojen menetykseen (vrt Burr 2004, 83). Kierre jatkui, sillä kun tulkki perusteli H1:n käyttäytymistä, lääkäri kyseenalaisti tulkin muslimiuden.

Vuorovaikutustilanne joutui melkoiseen myllerrykseen rooleihin kuuluvan roolikäyttäytymisen ja siihen liittyvien rooliodotusten epäselvyyden tähden. Näyttää siltä, että tässä tilanteessa roolien viestittämisen sekaannus aiheutti muslimin roolin esittämiseksi hankaluuksia ristiriitaisessa tilanteessa. Kun tulkki pyrki toimimaan suomalaisen tavan mukaan, mutta H1 ei, syntyi lääkärille ristiriitainen kuva muslimin roolikäyttäytymisestä ja muslimiudesta. Syntyi roolikonflikti. Tässä tilanteessa vaikutti siltä, että roolin epäyhtenäinen tai ristiriitainen esittäminen tietyssä tilanteessa, hankaloitti roolin uskottavaa esittämistä ulkopuoliselle. H1 joutui siis huomaamattaan tilanteeseen, jossa hänen tietämätön ja ehdoton totutunlainen käytös asetti suomalaista tapaa harjoittavan muslimin kyseenalaiseen valoon. Tämä lieneekin eräs maahanmuuttoon ja ympäristön radikaaliin muutokseen liittyvä käytännön haaste: kuinka toimia johdonmukaisesti oma kulttuuri säilyttäen, mutta myös uuteen sopeutuen ja kuinka välttää hämmennystä luovat käytännön ristiriitatilanteet? Erving Goffman (1971, 84) onkin todennut, että uuden aseman ottaminen yhteisössä vaatii aina pohdintaa, koska ihmisellä ei entuudestaan ole kaikkia tilanteessa vaadittavia käyttäytymismalleja.

Kuten esimerkistä kävi ilmi, H1 päätti alkaa kätellä myös toista sukupuolta olevia tarpeen vaatiessa. Hän joutui olosuhteiden pakosta tekemään kompromissin ja joustamaan, mikä muutti hänen muslimin rooliin kuuluvaa roolikäyttäytymistään ja sen rajoituksia. Tämä esimerkki toi esiin myös erilaiseen toimintaan liittyvän kulttuurisidonnaisuuden. Eri toimilla on siis eri yhteyksissä erilaisia merkityksiä (Martins & Reid 2007, 205), mikä saattaa aiheuttaa sekaannuksia myös rooleissa.

Toinen esimerkki uskonnon harjoittamiseen liittyvän roolikäyttäytymisen muuttamisesta on suhde ruokaan. H2 kuvaa, miten hän hyväksyy nykyään myös tavallisista kaupoista ostetun lihan, vaikkei se olekaan uskonnollisesti kelpavaa halal-lihaa. Tämä on osoitus arkipäivässä tapahtuvasta muutoksesta, joka liittyy roolien suorittamiseen ja rooliin kuuluvaan roolikäyttäytymiseen uudessa ja erilaisessa ympäristössä, jossa kaikkia asioita ei ole mahdollista harjoittaa samoin kuin ennen.

Aineistostani kävi ilmi, että haastateltavieni on ollut mahdollista harjoittaa uskontoaan ja siihen liittyviä rooleja ja roolikäyttäytymistä myös Suomessa. Tämä kertoo tietynlaisesta uskonnollisten roolien jatkuvuudesta myös uudessa ympäristössä. H3 toi kuitenkin esille ajatuksen, että vaikka uudessakin ympäristössä on ollut mahdollista harjoittaa uskontoaan, on sen harjoittaminen kotimaassa erilaista. Hän kuvasi tätä ilmaisulla ”meillä on tavallinen ilmapiiri palvoa Jumalaa”. Tämä viitanee siihen, että kotimaassa puitteet uskonnon ja uskonnollisen roolikäyttäytymisen harjoittamiseen ovat paremmat tai ainakin erilaiset, kuin uudessa yhteiskunnassa.

Vaikka aineistossa kuvattiin lähinnä mukautuvia sekä samoina pysyviä ja jatkuvia uskonnollisia rooleja, ilmeni myös uudenlaisia uskonnollisia rooleja ja siihen liittyvää roolikäyttäytymistä. Esimerkiksi H4 kertoi, miten hän vaihtoi uskontoaan ja sitä kautta hänen uskonnollinen roolinsa ja siihen liittyvä roolikäyttäytyminen muuttui. Tässä yhteydessä haastattelusta tuli ilmi myös roolien määrittelyyn ja roolikäyttäytymiseen liittyvä valta. Esimerkiksi H4 kertoi, kuinka hän ei muuttuneen uskonnollisen roolinsa takia uskaltanut mennä enää kotimaahansa, koska uuden roolin vuoksi hän koki sen hengenvaarallisena. Olikin mielenkiintoista huomata, miten uudessa ympäristössä hyväksyty rooli muuttui hetkessä hengenvaaralliseksi toisessa ympäristössä. Tämä nosti esiin ajatuksen roolien yhteiskunta- ja ympäristösidonnaisuudesta. Kuten muistakin esimerkeistä on käynyt ilmi, joku rooli nähtiin oikeaksi ja hyväksyttäväksi toisessa ympäristössä, kun toisessa yhteydessä se kohtasi suurtakin vastustusta, vaikka roolia esittävä ihminen pysyi samana.

H4:n kertomuksesta tuli esiin myös mielenkiintoinen sidos erilaisten uskonnollisten roolien ja kansallisuusroolien välillä. Hän kertoi, miten uskonnon vaihtaminen sai hänet jättämään aikaisemmin harjoittamansa pahana pitämänsä tavat pois. Tämän jälkeen hän totesi mielenkiintoisesti, että hän on nyt suomalainen ja voi puhua uudesta uskostaan. Hän siis tavallaan liitti suomalaisuuden ja uskonsa yhteen, jolloin suomalaisuus oikeutti ja antoi luvan puhua uskosta. Voi olla että tämän tyyppisessä jaottelussa oli kyse tiettyjen uskontojen liittämistä tiettyihin maantieteellisiin kohteisiin. Voi myös olla, että H4 pyrki identifioitumaan uuteen ja erottautumaan vanhasta roolista ja identiteetistä.

Uusien roolien omaksumiseen liittyi aineistossani myös aktiivinen päätöksenteko. Esimerkiksi H4:n uskonnon vaihtamiseen liittyi paljon kivuliaitakin päätöksiä. Uuden roolin omaksuminen ja vanhan hylkääminen aiheutti muun muassa ristiriitoja ihmissuhteissa. Aktiivisella päätöksentekijän ja tietyn uskonnollisen roolin kantajana hän joutui kantamaan seurauksia tekemistään valinnoista. Vastaavia tilanteita muihin rooleihin liittyen oli nähtävissä koko aineistossa. Tämä vahvistaa jo aiemmin tehtyä havaintoa siitä, että rooleilla ja roolikäyttäytymisellä on suoraa vaikutusta ihmisten elämään. Uskonnollisten roolien tarkastelu toi erityisen hyvin esiin myös ympäristön ja roolien sekä roolikäyttäytymisen välisen yhteyden.

7. Pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, miten haastattemieni kiintiöpakolaisten kokemuksen mukaan arjessa ja arjen rooleissa näkyy muutos Suomeen muuttamisen jälkeen. Olen tarkastellut tätä arjen muutoksen ja arjen roolien muutoksen kautta. Päähuomioni on ollut roolien muutoksessa, mutta olen katsonut tärkeäksi tehdä taustoittavan katsauksen myös arjessa tapahtuvista muutoksista, jotta roolien muutos tulisi paremmin ymmärrettäväksi.

Aineistonani minulla oli neljä teemahaastattelua. Haastateltavat olivat kotoisin eri maista ja jokainen heistä saapui Suomeen aikuisiällä. Litteroin haastattelut ja analysoin niitä aineistolähtöisellä teemoittelulla. Järjestin aineistoani erilaisten roolien muutoksesta kertovien yläotsikoiden alle yhdistellen pienempiä teemoja isommiksi asiakokonaisuuksiksi.

Arjen muutos näkyi lukuisina muuttuvina arjen realiteetteina aina hukassa olevista hiivapaketeista talven kylmyyteen. Näillä käytännöillä oli merkitystä arjen toimivuuden kannalta. Erittäin merkittäväksi muuttuvaksi tekijäksi koettiin vieras kieli, millä oli merkitystä moniin muihinkin asioihin. Ristiriitaisia tunteita aiheutti myös uuden maan ”vapaus” ja itsenäisyyden korostus. Myös yksinäisyys oli teema, joka nousi esiin kaikissa haastatteluissa.

Myös arjen rooleissa näkyi erilaisia muutoksia. Ensinnäkin uusi ympäristö tarjosi joitakin uusia rooleja, kuten työttömän roolin, mikä tietysti edellytti työntekijän roolin poisjäämistä. Osa rooleista näyttäytyi samoina kuin ennen, mutta ympäristön muutos kohdisti muutospainetta myös näennäisesti ennallaan pysyviin rooleihin. Esimerkiksi vanhempien roolit eivät lakanneet olemasta maahanmuuton jälkeenkään, mutta niiden toteuttamisen tavat ja mahdollisuudet joutuivat muutoksen kouriin. Suurin osa raportoiduista rooleista siis muovaantui ja muokkaantui uudessa ympäristössä. Vaikka koko rooli ei olisikaan kääntynyt ylösalaisin, kohdistuivat muutospainet johonkin roolikäyttäytymisen muotoon. Myös rooleihin kohdistuvat odotukset ja käsitykset tiettyihin rooleihin kuuluvasta roolikäytöksestä koettiin joissain tapauksissa erilaisiksi kuin mihin oli totuttu. Esimerkkinä tästä oli potilaalta odotettu käytös lääkärin vastaanotolle mentäessä.

Aineistossani roolit eivät näyttäytyneet ollenkaan staattisina ja jäykkinä, vaan ennen muuta mukautuvaisina ja joustavina. Rooleista neuvoteltiin ja niiden suhteen tehtiin kompromisseja. Joitakin rooleja vastustettiin aktiivisesti ja toisten kohdalla niihin liittyvää roolikäyttäytymistä muokattiin, hylättiin ja korvattiin uudellaisella käyttäytymisellä. Näin ollen roolit tuntuivat liittyvän ja kiinnittyvän

pitkälti ympäristöön, mikä osoitti roolien ympäristösidonnaisuutta. Tähän liittyen mieleeni nousi jopa kysymys, luoko ympäristö rooleja. Aloin pohtia tätä esimerkiksi avuntarvitsijan roolin kohdalla. Haastateltavani itse korostivat kyseisen roolin väliaikaisuutta. Samalla he kuitenkin toivat esille, miten esimerkiksi kylmä sää loi avun tarpeen ja sitä myötä avuntarvitsijan roolin.

Tätä taustaa vasten aloin pohtia myös maahanmuuttajan roolia. Aloin miettiä, kuinka suuri merkitys nimenomaan ympäristöllä ja tässä tapauksessa maantieteellisillä rajoilla on maahanmuuttajuuden ja maahanmuuttajan roolin syntymisessä. Aloin miettiä, miten valtion rajan ylittävä ihminen pysyy itse samana, mutta miten kaikki kuitenkin muuttuu tuon sopimuksenvaraisen rajan ylityksen seurauksena. Silmänräpäyksessä hänelle tarjotaan uutta roolia, jossa hänen kansallisuusroolinsa laajentuu tai laajennetaan ulkomaalaisuudeksi ja sitä kautta vieraudeksi (vrt Novitsky 2005, 80). Liisa Malkki (2012a) puhuu tästä ”asioiden kansallisena järjestyksenä” ja muun muassa ihmisten ”kulttuurisesti vääriin paikkaan joutumisena”. Nämä termit juontuvat luonnollistuneesta tavasta ajatella ihmiset tiettyyn paikkaan kuuluviksi ja siihen sidotuiksi. Kun he sitten syystä tai toisesta siirtyvät paikasta toiseen, nähdään se epänormaalina ja selitystä vaativana toimintana. Näin esimerkiksi pakolaisista tulee kulttuurisia poikkeuksia. (Malkki 2012a, 25–26; Huttunen 2012, 8–10.) Kysymys tuskin on siitä, että henkilön persoonallisuus yhtäkkiä muuttuu. Sen sijaan kyse on nähdäkseni siitä, että uusi ympäristö tarjoaa tulijalle uutta roolia, johon se reagoi sopivaksi katsomallaan tavalla. Tätä tarjottua roolia vastaan tulija joutuu välillä tekemään vastarintaa, kuten myös aineistoni osoitti. On kuitenkin mielenkiintoista pohtia, kuinka suuri merkitys ympäristöllä on rooleille ja niiden synnylle. Olisikin siis mielenkiintoista tutkia tarkemmin, luoko ympäristö tai vaikkapa (maantieteelliset) rajat rooleja ja jos näin on, niin miten.

Ympäristön osuus roolien muutoksessa näyttäytyi muutenkin hyvin mielenkiintoisena. Ensinnäkin se loi muutoksen mahdollisuuksia, mutta toisaalta monet muutokset näyttäytyivät olosuhteiden pakkona. Tällöin myös muuttuvat ja mukautuvat roolit saattoivat olla joko ympäristön luomia mahdollisuuksia tai olosuhteiden vaatimia muutoksia. Tämä voi selittää mielenkiintoista huomiota siitä, miksi samat teemat, kuten itsenäisyys, koettiin hyvin eri tavoin ja jopa päinvastoin. Tämä saattaa kertoa myös subjektiivisesta tavasta kokea ja käsitteellistää ympäristöä ja muutosta. Joka tapauksessa aineistoni valossa maahanmuutto itsessään näyttäytyi pitkälti oppimisen ja opettelun sekä monien tilanteiden ja roolien uudelleen määrittelyjen kautta (vrt Raunio & Helkama 1974, 225). Toisaalta ympäristö myös arvotti rooleja ja roolikäyttäytymistä, mikä näkyi esimerkiksi huntua käyttävän naisen kohdalla. Hänen kertomuksestaan tuli ilmi, miten ympäristön muuttuminen muutti muiden suhtautumista hänen

hunnuttomuutena ilmenevään roolikäyttäytymiseensä ja kuinka tuo suhtautuminen kääntyi päälaelleen ympäristön muuttuessa, vaikka roolikäyttäytyminen itsessään pysyi samana.

Toinen roolien muutokseen liittyvä mielenkiintoinen huomio koski muutoksen aiheuttajaa. Muutos ei nimittäin aina lähtökohtaisesti vaatinut muutosta henkilön omassa toiminnassa. Sen sijaan riitti, että roolipartnerin roolikäyttäytyminen tai rooli muuttui, jolloin se aiheutti muutospaineita myös vuorovaikutuksen toisessa osapuolella. Tämä vahvisti Martinsin ja Reidin (2007, 213–214) ajatusta siitä, että jos yksi tekijä monimutkaisessa vuorovaikutusprosessissa muuttuu, aiheuttaa se muutoksia myös muihin tekijöihin.

Edellä on joitakin huomioita, joita tein aineistoni pohjalta. Toisaalta mieltäni jäi myös askarruttamaan joidenkin teemojen poissaolo. Esimerkiksi aikaisemmassa tutkimuksessa on puhuttu paljon maahanmuuton aiheuttamasta stressistä, josta myös itse kysyin haastatteluissa. Tästä huolimatta yksikään haastateltava ei myöntänyt kokeneensa stressiä edes alkuaikoina, vaikka oletin sen olevan osa muutosprosessia. Voi olla, että tämä johtui siitä, että Suomeen tulosta oli niin pitkä aika tai siitä, että mahdollinen stressin kokemusta ei ehkä aikoinaan sanallistettu, ainakaan suomen kielellä. Toisaalta on myös mahdollista, että haastateltavani eivät todella kokeneet stressiä, tai sitten he eivät halunneet raportoida sitä ulkopuoliselle, ainakaan enää tässä vaiheessa, suojellakseen tietynlaista kuvaa itsestään esimerkiksi selviytyjinä. Saattaa myös olla, että stressin olemassaolon ilmaisu koettiin valittamiseksi.

Toinen asia, jonka puuttumiseen kiinnitin huomiota, oli lasten käyttäminen tulkkina osana murrosvaihetta. Vaikka se on tutkimuksissa todettu yleiseksi ja olisi ollut mahdollista myös monien haastateltavieni elämässä, ei kukaan puhunut kyseisestä aiheesta sanaakaan. Lapsien yleistä oppimista ja osaamista kyllä tuotiin ilmi, mutta lasten tulkin rooli ei tullut esille. En usko, että tämä puuttui kokonaan niiden haastateltavieni elämästä, joilla oli lapsia. Voi olla, että tämä aihe ei vain tullut puheeksi, tai sitten haastateltavani saattoivat yrittää ylläpitää omaa toimijan rooliaan, johon omiin lapsiin turvautuminen ei ehkä olisi sopinut (vrt. Burr 2004, 81).

Kaiken kaikkiaan roolien muutos näytti olevan sidoksissa ympäristön muutokseen ja toisinpäin. Tämä tuli ilmi esimerkiksi roolia ja roolikäyttäytymistä koskevien valintojen kautta, joita haastateltavat tekivät. Esimerkiksi uskonnollisen roolin muuttumisen yhteydessä ennestään turvallinen ympäristö koettiin hengenvaaralliseksi. Näin ollen voikin sanoa, että tämän tutkimuksen perusteella roolien muutos nähtiin osana arjen muutosta ja arjen muutos osana roolien muutosta.

Tämä tutkimukseni on ollut pintaraapaisu tutkittaessa kiintiöpakolaisten kokemuksia siitä, miten arjen roolien ja arjen on koettu muuttuvan. Haastattelemieni joukko on ollut pieni ja hajanainen. Uskon kuitenkin saavuttaneeni joitakin teemoja, joita kiintiöpakolaisten kokemaan arjen ja roolien muutokseen liittyy, vaikka tämä tutkimukseni ei olekaan laajemmin yleistettävissä koskemaan yleisesti kiintiöpakolaisten kokemaan muutosta. Aihe oli kuitenkin niin laaja, etten varmasti ehtinyt ja ymmärtänyt käydä läpi kaikkia mahdollisia näkökulmia. Koska myös haastateltavani toimivat parhaaksi katsomallaan tavalla, saattoivat he jättää joitakin hyvin mielenkiintoisia asioita kertomatta, eikä tämä tutkimukseni ole näin pystynyt tavoittamaan kaikkia muutoksen elementtejä. Tämä antaakin aiheita monenlaiseen jatkotutkimukseen, joka voisi liittyä esimerkiksi muutoksen keskellä koettuun itsemääräämisoikeuteen. Mielenkiintoinen tutkimuskohde olisi myös se, miten tulijat kertovat ylläpitävänsä arjenhallinnan kokemusta arjen ja ympäristön muuttuessa ja kuinka he sen kokevat. Mielenkiintoista olisi myös perehtyä siihen, miten tulijat käytännössä ylläpitävät erilaisia rooleja tai miten he mukauttavat niitä uuteen ympäristöön sopiviksi.

Tutkimuksen pätevyyttä arvioitaessa on myös hyvä huomata, millaisessa asemassa olin tutkijana. Haastattelin nuorena suomalaisena naisena itseäni vanhempia ihmisiä, myös miehiä, heidän maahanmuuton kokemuksistaan. Kuten edellä raportoin, huomasin tämän vaikuttavan ainakin jokseenkin siihen, miten minulle vastattiin. Esimerkiksi asemoituminen omanmaalaiseksi saattoi osittain johtua siitä, että minun ei katsottu kuuluvan tähän ryhmään, minkä takia minulle piti selittää asioita. Toisaalta myös suomalaisuuteeni reagoitiin tekemällä erontekoja suomalaisuuden ja omanmaalaisuuden välillä. Joissakin tilanteissa vastauksia peilattiin myös oman nuoruuteni kautta esimerkiksi sanomalla ”Tiedätkö, että silloin 90-luvulla tapahtui näin ja näin?”. En tiedä, olisiko tällaisia omaa tietämystäni varmistelevia kommentteja tullut, jos olisin ollut vanhempi tai haastatellut oman ikäisiäni. En kuitenkaan katso, että edellä kuvaamani tekijät vääristivät tutkimustuloksiani, mutta voi olla, että joku muu olisi saanut jostakin muusta näkökulmasta kerrottuja vastauksia.

Tätä tutkimusta arvioidessa on hyvä pohtia myös itse aineistoa ja sen tarkoituksenmukaisuutta. Haastateltavani olivat asuneet Suomessa jo melko pitkään, minkä takia on hyvä pohtia, onko heiltä mahdollista saada hyvää tietoa maahanmuuttoon liittyvästä muutoksen kokemuksesta. On totta, että ihmisen muisti ei ole rajaton ja että aika kuluttaa muistot. Katson kuitenkin, että ihmisen muisti ei ole myöskään objektiivinen, vaan hän havainnoi ja muistaa ne asiat, jotka ovat hänelle itselleen merkityksellisiä (Laine 2010, 30). Lisäksi katson ihmisyyteen kuuluvaksi sen, että nykyisyys,

tulevaisuus ja menneisyys pyritään sitomaan yhteen loogiseksi kokonaisuudeksi, mikä on omiaan esittämään menneisyyttä tietyllä tavalla (vrt. Levin 2013, 716–717; Hänninen 2002, 73). Näin ollen en näe Suomessa oleskelun pituutta ongelmana, koska en lähtökohtaisesti ollen ollut kiinnostunut objektiivisista tapahtumista, vaan henkilökohtaisista muutoksen kokemuksista. Sen sijaan katson, että on hyvä, että haastateltavani eivät olleet vasta Suomeen tulleita. Ajattelen näin, koska rooleihin liittyvä muutos vie aikaa, jolloin pidempään Suomessa olleilla käsitys roolien muutoksesta saattaa olla kattavampi kuin juuri Suomeen tulleilla.

Mitä aineistooni tulee, voidaan myös miettiä, millaisesta yhteiskunnallisesta kontekstista käsin haastateltavani puhuvat ja olisiko tämä konteksti ja sitä myötä myös haastateltavien kokemukset olleet erilaisia, jos tutkittavat olisivat tulleet Suomeen aivan viime vuosina. Jotakin eroja olisi varmasti ollut, sillä esimerkiksi maassa vallitseva poliittinen ja taloudellinen tilanne vaikuttaa valtaväestön suhtautumiseen maahanmuuttajia kohtaan ja sitä kautta varmasti myös tulijoiden kokemuksiin (Korhonen 2013, 38). On siis myönnettävä, että esimerkiksi kotouttamispolitiikalla ja maahantulovuodella on oma välillinen vaikutuksensa myös arjen ja arjen roolien muutosta koskeviin kokemuksiin ja se tulee ottaa huomioon muun muassa tätä tietoa sovellettaessa. En kuitenkaan katso tämän näkökulman tekevän tutkimuksestani vähempiarvoista, sillä en ole kiinnostunut taustalla vaikuttavasta kotouttamispolitiikasta tai kokemuksista siitä, vaan kokemuksista arjen roolien ja arjen muutoksista. Lisäksi sama maahantulovuosi tai samat demografiset tekijät eivät tarkoita, että asioita koettaisiin samalla tavalla, vaan jokainen ihminen kokee asiat joka tapauksessa omalla tavallaan ja nimenomaan se teki tästä tutkimuksesta mielenkiintoisen ja tutkimisen arvoisen.

Lähdeluettelo

Ahokas, Marja (2010) Ryhmät ja niiden väliset suhteet. Teoksessa Eero Suoninen & Anna-Maija Pirttilä-Backman & Anja Riitta Lahikainen & Marja Ahokas (toim.) Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro, 185–242.

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino. 4., uudistettu painos. 1. painos 1993.

Alitolppa-Niitamo, Anne (1993) Kun kulttuurit kohtaavat. Matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura Sairaanhoidajien koulutussäätiö.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2005) Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu. 37–52.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo (2005) Johdanto. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu. 7–12.

Bargh, John, A (1997) The automaticity of everyday life. Teoksessa Robert S. Wyer, Jr. (ed.) The automaticity of everyday life. Advances in Social Cognition, Volume X. New York & London: Psychology Press, 1–52.

Bennett, Kyala, Marie & Scornaiencke, Jennifer, Marie & Brzozowski, Jennifer & Denis, Suzanne & Magalhaes, Lilian (2012) Immigration and its Impact on Daily Occupations. A Scoping Review. Occupational Therapy International 19:4, 185–203.

Berry, John, W (2005) Acculturation. Living successfully in two cultures. International Journal of Intercultural Relations 29:6, 697–712.

Burr, Vivien (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino. Alkuperäisteos The Person in Social Psychology (2002).

Cernovsky, Zack, Z (1990) Stressful events and assimilation level of refugees. Social Behavior and Personality: An International Journal 18:1, 27-34. Society for Personality Research.

Clarke, Kris (2003) Introduction to the project. Framing welfare and migrants in Finland. Teoksessa Kris Clarke (toim.) Welfare research into marginal communities in Finland. Insider perspectives on health and social care. Tampere: University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work, 11—30.

Cullberg, Johan (1980) Kris och utveckling. En psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie. Lund: Natur och Kultur.

Cömertler, Necmiye (2007) Integration of Turkish Immigrant Women in Finland into Finnish Society. Tampere: University of Tampere, Institute for Social Research, Work Research Centre. Työraportteja 79/2007.

Eskola, Antti (1982) Vuorovaikutus, muutos, merkitys. Sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu. Helsinki: Tammi.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2010) Teemahaastattelu. Opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 26–44.

Euroopan muuttoliikeverkosto (2014) Maahanmuuton tunnusluvut 2014. http://emn.fi/files/1164/EMN_Maahanmuuton_tunnusluvut_2014.pdf (katsottu 2.7.2015)

Euroopan Unionin Neuvoston asetus 18.2.2003/343. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003R0343&from=FI> (katsottu 3.9.2014)

Goffman, Erving (1971) Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: WSOY. Alkuperäisteos The presentation of the self in everyday life (1959).

Haddad, Zerene (2014) How the crisis is altering women's roles in Syria. Forced Migration Review 47, 2014. Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development. University of Oxford, 46–47.

- Haikkola, Lotta (2012) Monipaikkainen nuoruus. Toinen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetti. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:15.
- Hall, Stuart (2003) Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Suomentanut Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino, 85–128. Alkuperäisteos *New cultures for the old* (1995).
- Haverinen, Liisa (1996) Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena. Kotitalouden toiminnan filosofista ja teoreettista tarkastelua. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 164.
- Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela (1998) Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.
- Honoré, Mette (2003) Resettlement in the Nordic Countries. The Online Journal of the Migration Policy Institute. Migration Policy Institute. <http://www.migrationpolicy.org/article/resettlement-nordic-countries> (katsottu 27.5.2015)
- Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen. Marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 134–154.
- Huttunen, Laura (2012) Historialliset kontekstit ja asioiden kansallinen järjestys. Johdatusta Liisa Malkin teksteihin. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Tampere: Vastapaino, 7–23.
- Hänninen, Vilma (2002) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto. 5. painos.
- Ihmisoikeudet.net (2013) Käsitteitä. <http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=pakolaisuuteen-liittyvia-kasitteita> (katsottu 9.11.2015)
- Ihmisoikeudet.net (2013b) Pakolaisuus Suomessa. <http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=suomi> (katsottu 21.10.2015)
- Infopankki.fi (19.9.2014) Pakolainen. <http://www.infopankki.fi/fi/muutto-suomeen/olen-/pakolainen> (katsottu 14.3.2015)

- Jaakkola, Magdalena (2009) Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987—2007. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 1/2009.
- Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (2005) Kansainvälistyykö Suomi? Venäjän- ja vironkielisten maahanmuuttajien kokemuksia uudesta kotimaastaan. Teoksessa Anna-Maija Pirttilä-Backman & Marja Ahokas, Liisa Myyry, Susanna Lähteenoja (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus, 363–384.
- Jasinskaja-Lahti, Inga & Horenczyk, Gabriel & Kinunen, Tamara (2011) Time and Context in the Relationship between Acculturation Attitudes and Adaptation among Russian-Speaking Immigrants in Finland and Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37:9, 1423–1440.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Kanniainen, Antti (2010) Kansanedustajien mielipiteitä maahanmuutosta uhkana ja mahdollisuutena. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Siirtolaisuustutkimuksia A 35.
- Kauppila, Reijo, A (2005) Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kauppila, Reijo, A (2007) Ihmisen tapa oppia. Johdatus sosiokonstruktivistiseen oppimiskäsitykseen. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurinen sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 7-35.
- Kokkonen, Lotta (2010) Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestä uuteen sosiaaliseen ympäristöön. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, *Jyväskylä studies in humanities* 143.
- Kopylova, Polina (2011) Yksinäisyys vieraassa maassa. Teoksessa Tarja Heiskanen & Liisa Saaristo (toim.) Kaiken keskellä yksin. Yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot. Jyväskylä: PS-kustannus.

Korhonen, Vesa (2013) Kulttuurien kohtaaminen yhteiskunnallisena kysymyksenä. Teoksessa Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 34–45.

Korvela, Pirjo (2011) Arki, päivärytmi ja sekvenssit. Miten käsitteellistää arkea ja kotia? Teoksessa Stina Fågel & Mona Jonsson & Pirjo Korvela & Antero Kupiainen (toim.) Arki haltuun. Sekvenssimenetelmä perhetyössä. Helsinki: Väestöliitto, 219–223.

Koski, Leena & Harinen, Päivi (2008) Arjen ahtaus. Teoksessa Päivi Harinen & Leena Koski (toim.) Arjen askeleet. Otteita elämän järjestyksistä. Joensuu: Joensuun yliopisto, Sosiologian tutkimuksia 7, 13–11.

Kotouttaminen.fi (2015) Kiintiöpakolaisten valinta. Työ- ja elinkeinoministeriö http://www.kotouttaminen.fi/kotouttaminen/pakolaisten_vastaanotto/kiintiopakolaiset/valinta (katsottu 3.7.2015)

Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45. 3. uudistettu ja täydennetty painos.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20101386> (katsottu 7.2.2014)

Lefebvre, Henri (2002) Critique of Everyday Life. Volume II. Foundations for Sociology of Everyday. Käännös John Moore. New York & London: Verso.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) Miksi erilaisuus? Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino.

Soullier, Lucie & Guillot, Adea & Perriguer, Elisa (12.10.2015) Sur la route, les femmes migrantes plus vulnérables face aux violences. Le Monde. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1444620536902> (katsottu 13.10.2015)

Levin, Irene (2013) Silence, Memory and Migration. Journal of Comparative Family Studies 44:6, 715–723.

Liebkind, Karmela & Jasinskaja-Lahti, Inga (2000) Acculturation and Psychological Well-Being among Immigrant Adolescents in Finland. A Comparative Study of Adolescents from Different Cultural Backgrounds. *Journal of Adolescent Research*, 15:4, 446-469.

Luoma-Keturi, Pekka (2001) Kotimaaksi Suomi. Perustietoa kiintiöpakolaisille. Työministeriö.

Luukka, Minna-Riitta (2002) Mikä tekee tekstistä tieteellisen. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino.

Lähdesmäki, Tuuli & Hurme, Pertti & Koskimaa, Raine & Mikkola, Leena & Himberg, Tommi (2009) Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu> (katsottu 11.11.2015)

Lähteenmaa, Jaana (2010) Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, *Työpoliittinen aikakauskirja* 53:4, 51–63.

Maahanmuuttovirasto (2014) Kaaviokuva. Pakolaisten valinta. http://www.migri.fi/download/15967_kiintiopakolaiset.pdf?d1772d78e60bd188 (katsottu 28.5.2015)

Maahanmuuttovirasto (2015) Kiintiöpakolaiset. <http://www.migri.fi/turvapaikka-suomesta-kiintiopakolaiset> (katsottu 28.5.2015)

Maahanmuuttovirasto (2015b) Turvapaikanhakijat 1.1.2015–31.10.2015. http://www.migri.fi/download/62971_Tp-hakijat_tammi_loka_2015.pdf.pdf?0e5554031ce9d288 (katsottu 9.11.2015)

Maahanmuuttovirasto (2015c) Turvapaikanhakijat 1.1.2014–31.12.2014. http://www.migri.fi/download/57236_Tp-hakijat_marras_2014.pdf?8b0565031ce9d288 (katsottu 9.11.2015).

Maahanmuuttovirasto (2015d) Miltä alueilta kiintiöpakolaisia valitaan? <http://www.migri.fi/turvapaikka-suomesta-kiintiopakolaiset/mista-kiintiopakolaiset-tulevat> (katsottu 2.7.2015)

Malkki, Liisa (2012a) Kansallista maantiedettä. Juuret, alueet ja identiteetit. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Liisa Malkki. Tampere: Vastapaino, 25–50. Alkuperäisteos:

National Geographic. The rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees (1992).

Malkki, Liisa (2012b) Pakolaiset ja maanpakolaisuus. ”Pakolaistutkimuksesta” asioiden kansalliseen järjestykseen. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Liisa Malkki. Tampere: Vastapaino, 82–116. Alkuperäisteos: Refugees and Exile. From ”Refugee Studies” to the National Order of Things (1995).

Malkki, Liisa (2012c) Äänettömät lähettiläät. Pakolaiset, humanitaarisuus ja historiattomuus. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Liisa Malkki. Tampere: Vastapaino, 117–152. Alkuperäisteos: Speechless Emissaries. Refugees, Humanitarianism and Dehistoricization (1996).

Martikainen, Tuomas & Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (2013) Johdanto. Suomi muuttuu kun Suomeen muutetaan. Teoksessa Tuomas Martikainen & Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 13–19.

Martins, Vanessa & Reid, Denise (2007) New-immigrant women in urban Canada. Insights into occupation and sociocultural context. Occupational Therapy International 14:4, 203-220.

Nieminen, Suvi (2011) Kuulumisen politiikkaa. Maahanmuuttajasairaanhoitajat, ammattikuntaan sisäänpääsy ja toimijuuden ehdot. Tampere: Juvenes Print.

Novitsky, Anita (2005) Maa vaihtuu, roolit muuttuvat. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 72–83.

OECD-UNDESA (2013) World Migration in Figures. <http://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf> (katsottu 2.7.2015)

Oravala, Sanna & Rönkä, Anne (1999) Käännekohtat elämänkulussa. Psykologia, Suomen psykologisen seuran julkaisu, 34: 4, 274–280.

Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 28.7.1968/77. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077/19680077_2#idp1080608 (katsottu 9.11.2015).

Pentikäinen, Marja (2005) Loputtomalla matkalla. Kertomuksia pakolaisuudesta. Lassi Saressalo (toim.) Helsinki: Etnika.

Pentikäinen, Marja. (2005) Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 274.

Pietilä, Irja (2013) Uuteen kulttuuriin sopeutuminen oppimisprosessina. Teoksessa Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 46–55.

Puukari, Sauli & Korhonen Vesa (2013) Monikulttuurisen ohjauksen lähtökohdat. Teoksessa Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 12–31.

Raviv, Amiram & Keinan, Giora & Abazon, Yehuda & Raviv, Alona (1990) Moving as a Stressful Life Event for Adolescents. *Journal of Community Psychology*, 18:2, 130–140.

Rainio, Kullervo & Helkama, Klaus (1974) Sosiaalipsykologian oppikirja. Helsinki: WSOY.

Rudmin, Floyd, W & Ahmadzadeh, Vali (2001) Psychometric critique of acculturation psychology. The case of Iranian migrants in Norway. *Scandinavian Journal of Psychology* 42:1, 41-56.

Ruhanen, Maiju (2013) Kiintiöpakolaisten vastaanotto. Kokemuksia kotouttamisen järjestämisestä. Työ- ja elinkeinoministeriö, Pakolaisrahasto. http://www.kotouttaminen.fi/files/38864/Kiintiöpakolaisten_vastaanotto_Kokemuksia_kotouttamisen_jarjestamisesta.pdf (katsottu 16.10.2015)

Räty, Minttu (2002) Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Tammi.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006). KvaliMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html (katsottu 11.11.2015.)

Schweitzer, Robert & Melville, Fritha & Steel, Zachary & Lacherez, Philippe (2006) Trauma, post-migration living difficulties, and social support as predictors of psychological adjustment in resettled Sudanese refugees. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 40:2, 179–187.

Seikkula, Jaakko (1996) Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Hygieia.

Schubert, Carla (2013) Kotoutumisen psykologiaa. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo, Stina Fågel, & Minna Säävälä (toim.) Olemme muuttaneet ja kotoudumme. Maahan muuttaneiden kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto, 63–77.

Siekinen, Kirsi (2010) Syvähaastattelu. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus. 3. uudistettu ja täydennetty painos, 45–60.

Sisäministeriö (2015) Kiintiöpakolaispolitiikka. <https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat/kiintiopakolaispolitiikka> (katsottu 9.11.2015)

Suomen Pakolaisapu (2015) Pakolaissanastoa. <http://www.pakolaisapu.fi/fi/tietoa/tietoa-pakolaisuudesta/pakolaissanastoa.html> (katsottu 27.5.2015)

Suni, Minna (2008) Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in humanitie 94.

Säävälä, Minna (2007) Uussuomalainen nainen etsii paikkaansa. Venäläisten ja kosovonalbaanien elämänpolut työssä ja kotona. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos, Tutkimusraportti FEMAGE-Projekti 2007, Katsauksia E 29/2007.

Säävälä, Minna (2013) Maahanmuutto perheilmionä. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 101–122.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus (29.5.2015) Maahanmuuton voitto pieneni vuotta aiemmasta. Maan sisäinen liikkuvuus ja siirtolaisuus 2000–2014. http://www.stat.fi/til/muutl/2014/muutl_2014_2015-05-29_tie_001_fi.html Helsinki: Tilastokeskus. (katsottu 2.7.2015)

Tilastokeskus (2015b) Laadullisen ja määrällisen tutkimuksen erot. Virsta, Virtual Statistics. <http://tilastokeskus.fi/virsta/tkeruu/01/07/> (katsottu 11.11.2015)

Timonen, Helena (2009) Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Joensuu: Joensuun yliopisto. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 133.

Tuohinen, Petteri (4.10.2015) Miksi suurin osa on miehiä ja miksi he tulevat tänne? Yhdeksän kysymystä Euroopan pakolaiskriisistä. Helsingin Sanomat. Kotimaa. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1443842654716> (katsottu 13.10.2015)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. 5. uudistettu laitos.

Turtiainen, Kati (2013) Maahanmuuttajien vastaanotto ja kotouttaminen kunnissa. Teoksessa Vesa Korhonen & Sauli Puukari (toim.) Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. Jyväskylä: PS-kustannus, 191–205.

Törrönen, Maritta (2003) Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301#L6P92> (katsottu 3.7.2015)

UNHCR (2014) World at War. UNHCR. Global Trends. Forced Displacement in 2014. <http://www.unhcr.org/556725e69.html> (katsottu 2.7.2015)

Väestöliitto (2015) Maahanmuuton perusteet. http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-ja-linkkeja/tilastotietoa/maahanmuuttajat/maahanmuuton_perusteet/ (katsottu 2.7.2015)

Westerhof, Gerben, J. (2010) ”During my life so much has changed that it look like a new world to me.” A narrative perspective on migrating in time. *Journal of Aging Studies* 24:1, 12–19.

Liitteet

LIITE 1 Haastattelurunko

1. TAUSTATIETOJA

- Nimi, ikä, mistä, koska, kenen kanssa tuli? Kuka jäi kotimaahan? Oliko ennestään tuttuja?

2. SUOMEEN TULO/ALKU (taustoittavaa)

- Mitä tiesi/ajatteli Suomesta etukäteen?
- Millä mielellä tuli?
- Millaisia (ensimmäisiä) muistoja tai havaintoja oli Suomesta?
- Kuvaile ensimmäisiä viikkoja.
- Tarvitsiko tai halusiko apua joissakin asioissa?

3. ARJEN MUOTUTUMINEN

- Millainen oli normaali arki tai päivä kotimaassa? (hyvä arki)
 - Kenen vastuulla oli mitään kotimaassa? (miehet, naiset, lapset, sukulaiset jne)
 - Muuttuivatko em. asiat täällä? Miltä tuntui? Miten suhtautui mahdollisiin muutoksiin? (itse/muut)
- Millaista arkea ja elämää toivoi Suomessa? (haaveet, toiveet, pelot)
 - Millainen oli normaali päivä Suomessa? (alussa ja myöhemmin)
- Oliko mahdollista elää toivomallaan tavalla alussa ja myöhemmin? (arvot, arvostukset, tavat, tottumukset, roolit/roolitehtävät)
- Kokiko, että pystyi ja sai hoitaa omia ja perheen asioita, asettaa päämääriä, tehdä päätöksiä ja kantaa vastuuta (tieto & taito, itsemääräämisoikeus)
 - Hoitiko samanlaisia asioita kuin kotimaassa? Tuliko muutoksia tehtävänjaossa? (vastuulle uusia asioita/ vanhoja pois)
- Olivatko jotkut asiat helppoja, vaikeita, outoja, mukavia jne?
- Miten oppi uuden roolin ja mitä siihen kuului? Miltä tuntui? Miten selvitettiin?
- Oliko asioita, joita oli pakko opetella?
 - Mitä teki, että sai asiat hoidettua?
 - Muuttuivatko asiat hallittavimmiksi jossain vaiheessa? Millaiset? Miksi? Miten?
 - Oliko jotakin, joka teki arjesta helpompaa tai vaikeampaa? Mitä?
- Puuttuiko arjesta jotakin? Mitä? Muuttuiko tilanne? Koska? Miten? (asiat, ihmiset, käytännöt)

4. RUTIINIT

- Miten ja milloin alkoi oppia uusia käytännönasioita? (kauppa, pukeutuminen jne)
 - Auttoiko joku? Tärkeitä ihmisiä? Keitä arkeen kuului?
 - Millaisissa asioissa tarvitsi, toivoi, sai tai olisi halunnut apua? Keneltä? Kuinka kauan?
- Missä vaiheessa ja missä asioissa arki ”alkoi sujua”?

- Milloin ja missä asioissa tai tilanteissa tuli tunne, ettei tarvitse enää miettiä kaikkea? ("osaan tämän", rutiinien muotoutuminen)
 - Tuliko tunne joissakin asioissa nopeammin kuin toisissa?
- Oliko mahdollista hoitaa asioita monella tavalla? (valinnanvara, resurssit, ympäristön asettamat rajat?)
 - Antoivatko muut mahdollisuuden toimia totutulla tai uudella tavalla?
 - Missä asioissa?
- Pystyikö alussa hoitamaan muitakin, kuin välttämättömiä asioita? (energia, tiedot, taidot, resurssit, ihmissuhteet?)

5. ROOLIT

- Tuliko uusia rooleja tai tehtäviä? Miltä tuntui? (itse/muut?)
- Toimivatko vanhat roolit uudessa maassa ja kulttuurissa? Miltä tuntui? (itse/muut)
- Joutuiko tai saiko tehdä tai ottaa vastuulle asioita, joita ei ollut ennen hoitanut? Miltä tuntui ja miten suhtautui (itse/muut?)?
 - Vaikuttiko arkeen?
- Millainen oli lasten ja vanhempien, miehen ja naisen tai kodin ja yhteiskunnan suhde?
 - Muuttuivatko? Miten suhtautui?
 - Tuliko ristiriitoja?
 - Miltä tuntui? Miten selvittiin?
- Jouduitko selittelemään jollekin, miksi toimi, niin kuin toimi?
- Kokiko, että saa elää niin kuin haluaa ja olla oma itsensä Suomessa?

6. TUNTEET/KOKEMUKSET

- Oliko alussa stressaantunut? Helpottuiko tilanne? Miten/milloin?
- Tuntuiko arki ja elämä turvalliselta Suomessa? Miksi/miksei? Muuttuiko tilanne? Milloin?

7. LOPUKSI

- Millainen kokemus maahanmuutto on ollut?
- Jos tänne tulisi uusi henkilö, mitä hän mielestäsi yleisesti haluaisi ja tarvitsisi ja toivoisi?
- Vapaa sana.